

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNEMDE AZERBAYCAN'DAN
AVRUPA'YA GÖÇLERİN ANALİZİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Amina BAKHSHİYEVA

BURSA – 2022

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNEMDE AZERBAYCAN'DAN
AVRUPA'YA GÖÇLERİN ANALİZİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Amina BAKHSHİYEVA

Danışman:

PROF. DR. BARIŞ ÖZDAL

BURSA - 2022

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Amina Bakhshiyeva

Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim/Anasanat Dalı: Uluslararası İlişkiler

Bilim/Sanat Dalı :

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı : IX + 112

Mezuniyet Tarihi :/...../20....

Tez Danışman(lar)ı: Prof. Dr. Barış Özdal

BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNEMDE AZERBAYCAN'DAN AVRUPA'YA GÖÇLERİN ANALİZİ

Tarih boyunca siyasi, etnik, demografik, çevresel ve bunun gibi bir çok faktörlerin etkisiyle insanların bir mekandan diğer yerlere göçü devam etmiştir. Modern çağda da göç, dünya siyasetinin gidişatını çeşitli açılardan etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, Azerbaycan'daki göç süreçlerinin ekonomik ve demografik yönlerini ortaya koyarak devletin göç politikasını iyileştirmek için öneriler geliştirmektir. Azerbaycan tarihindeki ilk göç döneminden başlayarak günümüze kadarki göç sürecinin oluşmasının ele alındığı çalışmada özellikle Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etdikten sonraki yıllarda Azerbaycan'dan Avrupa ülkelerine göçün sebepleri ve bu nedenlerden ortaya çıkan sonuçlar irdelenmiştir. Azerbaycan'dan Avrupa'ya göçün analizi için örnek devlet olarak Almanya seçilmiş ve iki ülkenin devletlerarası ilişkileri ve diaspora faaliyetleri analiz edilmiştir. Sonuç olarak Azerbaycan'ın nüfus göçü ile ilgili mevcut durumu ve başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkeleri ile göç ilişkilerinin tarihsel analizi incelenerek Azerbaycan'dan göçlerin hem ekonomik hem de politik faktörlerden dolayı oluştuğu gösterilmiş ve yeni göç politikası modelinin oluşumu için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Göç, Almanya, Azerbaycan, Göç Politikaları, Diaspora

ABSTRACT

Name and Surname : Amina Bakhshiyeva

University : Bursa Uludag University

Institution : Social Science Institution

Field : International Relations

Branch :

Degree Awarded : Master

Page Number : IX + 112

Degree Date :/...../20....

Supervisor/s : Prof. Dr. Barış Özdal

IMMIGRATION FROM AZERBAIJAN TO EUROPE IN THE POST- INDEPENDENCE PERIOD ANALYSIS

Throughout history, the migration of people from one place to another has continued due to the effects of many factors such as political, ethnic, demographic, environmental and so on. In the modern age, migration affects the course of world politics in various ways. The aim of this study is to reveal the economic and demographic aspects of the migration processes in Azerbaijan and to develop proposals to improve the immigration policy of the state. In this study, which deals with the formation of the migration process starting from the first immigration period in the history of Azerbaijan until today, especially after the declaration of the independence of the Azerbaijan Republic, the reasons of migration from Azerbaijan to European countries and the consequences of these reasons were examined. For the analysis of the migration from Azerbaijan to Europe, Germany was chosen as the exemplary state and the inter-state relations of the two countries and diaspora activities were analyzed . As a result, the current situation of Azerbaijan regarding population migration and the historical analysis of the migration relations with European countries, especially Germany, is examined and it is observed that the migration from Azerbaijan is caused by both economic and political factors

Key Words: Migration, Germany, Azerbaijan, Migration Policies, Diaspora

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM MODERN DÜNYADA GÖÇ KAVRAMI	6
1.1. Göçün Tanımı	7
1.2. Göç Türleri ve Göçü Oluşturan Sebepler.....	12
1.3. Göç Süreçleri ve Sonuçları.....	17
1.4. Uluslararası İlişkiler Alanının Temel Kuramlarına Göre Uluslararası Göç	20
1.4.1. Uluslararası Göçün Neorealizm Kuramı Açısından Tahlili	21
1.4.2. Neoliberal Paradigma ve Uluslararası Göç.....	24
1.4.3. Neomarksizm Teorisinde Uluslararası Göç Kavramı	29
2. BÖLÜM	35
AZERBAYCAN’DA GÖÇ SÜRECİNİN OLUŞMASI	35
2.1. Azerbaycan Tarihinde İlk Göçler	35
2.2. Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan’da Göç Sürecinin Oluşması.....	40
2.3. Azerbaycan’da Göç Politikası ve Uygulanmasından Sorumlu Makamlar	46
2.4. Azerbaycan’da Göç Sürecinin Oluşmasında Uluslararası Örgütlerin Etkileri	58
3. BÖLÜM.	64
AZERBAYCAN’DAN AVRUPA’YA GÖÇLERİN ANALİZİ	64
3.1. Azerbaycan ve Avrupa Devletleri İlişkileri.....	64
3.2. Azerbaycan ve Almanya Devletlerarası İlişkileri.....	69
3.3. Azerbaycan’dan Avrupa’ya Göçün Nedenleri Ve Entegrasyon Süreci.....	76
3.3.1. Azerbaycan’dan Almanya’ya Göçün Nedenleri.....	78
3.3.2. Almanya’daki Azerbaycan Diasporasının Topluma Entegrasyonu	82
3.4. Almanya’daki Azerbaycanlıların Diaspora Faaliyetleri	85
3.4.1. Azerbaycan Kültürünün Almanya’da Temsili ve Azerbaycan-Alman Kültürel Temaslarının Genişlemesi Alanında Diaspora Faaliyetleri	86
3.4.2. Karabağ Sorununun Gerçeklerinin Yaygınlaştırılması	88
SONUÇ	91
KAYNAKÇA	96

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1. Göçlerin Ana Özelliklerine Göre Türleri.....	12-13
Tablo 2. 2009`da Uluslararası Göç Raporu`na göre Azerbaycan`da Uluslararası Göç Göstergeleri.....	43
Tablo 3. 1991-1997 Yıllarında BDT Ve Baltıklar Hariç Yabancı Ülkelerde Daimi Oturma İzni Alan Azerbaycan Vatandaşları, 1991-1997.....	79
Tablo 4. Azerbaycan`dan Gelen Mültecilerin İltica Başvuruları (2019).....	81
Şekil 1. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Göç Servisi`nin 2020 Yılında Başvuruların Aylara Göre İstatistiksel Dinamikleri.....	45
Şekil 2. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Göç Servisi`nin 2021 Yılında Başvuruların Aylara Göre İstatistiksel Dinamikleri.....	45

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
IMF	International Monetary Fund
WTO	World Trade Organization
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
BM DESA	Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi

GİRİŞ

İnsanlık, tarih boyunca göç süreçlerini gözlemlemiştir. Zamanla, yalnızca bu süreçlerin doğası, içeriği ve özgüllüğü değişmiştir. Şöyle ki tarihin ilk aşamalarında doğal kaynaklar ve göçün askeri-politik faktörleri özel bir önem taşımıştır, 20. yüzyılda ise ekonomik güdülerle yönlendirilen ve insanın yaşam kalitesini ve standardını iyileştirmek için gönüllü hareket kararlarını benimsemesine dayanan göç, muazzam bir boyut kazanmıştır.

Modern toplumda, göç süreçleri oldukça yaygın ve sosyo-ekonomik açıdan önemli bir olgu haline gelmiştir. Her yıl dünya sakinlerinin yaklaşık % 2-3'ü bu süreçlere katılmaktadır. Diğer bir ifade ile modern göç, yalnızca sosyo-ekonomik nedenlerle ilişkilendirilmeyen daha dinamik ve karmaşık bir olgu haline gelmiştir. İnsanların hareket etme arzusu ve yeteneği, sosyo-ekonomik, politik, etnik, dini, çevresel, demografik ve diğerleri gibi bir dizi faktör tarafından şekillendirilmiştir.

Göç süreçlerinin incelenmesi, özellikle, benzeri görülmemiş toplumsal ayaklanmalar, ekonomik krizler ve siyasi paradigmalarda bir değişiklik gerektiren radikal tarihsel dönüşümlerin gerçekleştiği 21. yüzyılda büyük önem taşımıştır. Ek olarak, mekânsal hareketler sadece tüm toplumların yaşamında değil, aynı zamanda bir bireyin yaşamında da giderek daha belirgin bir rol oynamaya başlamıştır. Bu, göç süreçlerini, doğalarını, nedenlerini ve yönlerini tarihsel bir bağlamda incelemenin alaka düzeyini belirlemiştir.

Göç süreçleri genellikle farklı ülkelerde tarihsel olarak kurulmuş etnik ve kültürel dengenin ihlaline yol açmış ve ayrıca devletler arasında çatışmalar ve çelişkiler yaratmıştır. Küreselleşen dünyada göç, yalnızca bireysel devletlerin değil, aynı zamanda toplumun ve bireylerin güvenliği için bir tehdit haline gelmiştir. Bu, göç sorununu kamuoyunun dikkatinin merkezine koymuş ve çeşitli bilimsel alanlardan araştırmacıları nüfus göçünü daha ayrıntılı incelemeye teşvik etmiş ve elde edilen sonuçlara dayanarak, modern göç süreçlerini dikkate alarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin göç politikalarının etkinliğini artırmaya yönelik prognostik öneriler geliştirmek mümkün olmuştur.

Çalışmanın Konusu: 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başındaki siyasi ve sosyal değişimler, yalnızca Sovyet sonrası alanda değil, tüm dünyada sosyo-ekonomik durumu kökten değiştirmiştir. Bu tür değişikliklerin çarpıcı göstergelerinden biri, milyonlarca insanın bir devletten diğerine göç etmek zorunda kaldığı ve böylece küreselleşme sürecine dahil olduğu aktif nüfus göçü olmuştur. Göç patlamasını çok önce yaşayan gelişmiş ülkelerin aksine, Azerbaycan Cumhuriyeti özellikle yoğun göç akışlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda çalışmanın konusu bağımsızlığın kazanılmasından sonra Azerbaycan'dan Avrupa'ya yönelen göçün incelenmesidir.

Konunun teorik ve kavramsal çerçevesini oluşturmak amacıyla birinci bölümde uluslararası sistemde göç kavramının tanımı incelenmiş, göçü oluşturan sebepler, mevcut türleri ve özellikleri araştırılmıştır. Ayrıca, uluslararası göçün genel özellikleri Uluslararası ilişkiler alanının temel kuramlarına göre incelenmiştir.

İkinci bölüm Azerbaycan tarihinde, özellikle de bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycan'da göç sürecinin oluşumu tarihinin analiz edilmesini hedeflemektedir. Azerbaycan'da göç politikasının uygulanmasından sorumlu makamların faaliyetleri ve Azerbaycan Cumhuriyeti göç mevzuatı alanındaki temel belgeler incelenmiştir. Ayrıca, Azerbaycan'da göç sürecinin oluşmasında uluslararası örgütlerin etkilerini anlamak girişiminde bulunulmuştur.

Üçüncü bölümde oluşturulan teorik model çerçevesinde Azerbaycan'dan Avrupa devletlerine, özellikle de Almanya'ya göçün analizi gerçekleştirilmiş, Azerbaycan'dan Avrupa'ya göçün nedenleri ve entegrasyon süreci değerlendirilmiştir. Almanya'daki Azerbaycan diaspora kuruluşlarının faaliyetleri ayrı bir altbölüm şeklinde incelenmiştir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi: Önemli bir jeopolitik alan üzerinde yer alan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 18 Ekim 1991'de bağımsızlığının ilan edilmesi ve 80'lerin sonunda ve 90'ların başlarında uluslararası yaşamdaki değişimler, Azerbaycan'da kitlesel göç süreçlerini hızlandırmıştır. Bu da yeni bir göç politikasının oluşumunun ve uygulanmasının önemini gündeme getirmiştir.

2 Mart 1992'de, dünyanın birçok ülkesi tarafından kısa bir sürede tanınırlığı kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dünya devletleri tarafından tanınması ve

diplomatik ilişkilerin kurulması, ülkenin dünya toplumuna sistemli entegrasyonunun yolunu açmıştır.

Modern dünyada uluslararası göçün rolü artmaktadır, göçün önemli ölçüğü ve hem olumlu hem de olumsuz sonuçları yönetimin anlamlı ve en önemlisi, makul çözümlerin benimsenmesini gerektirmiştir.

İşgücü göçünün genel ekonomik yönleri literatürde yeterince yer almamıştır; Azerbaycan'daki göçün uluslararası yasal düzenlemesi sorununun teorik anlayışına ve genelleştirilmesine ihtiyaç yaranmıştır.

Ülkedeki göç süreçlerini mevcut durumla birlikte incelenmesi çok önemlidir. Azerbaycan'ın göç ve diasporanın oluşumu alanında izlediği politikanın ve sonuçlarının dikkatli bir şekilde incelenmesi, ülkenin sosyal alanındaki sorunların çözümünde özel bir öneme sahiptir.

Tezin amacı, Azerbaycan'daki göç süreçlerinin ekonomik ve demografik yönlerini incelemek ve bu temelde devletin göç politikasını iyileştirmek için bilimsel olarak sağlam öneriler geliştirmektir.

Çalışmanın bir diğer önemi, uzun vadeli işçi göçünün donör ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmasında daha aktif bir rol oynaması ve göçmen işçilerden gelen dövizlerin alıcı ülkelerin ekonomik kalkınmasında dengeleyici bir faktör olması gerçeğiyle de belirlenmiştir. Önemli yatırım potansiyeli içeren işçi dövizlerinin artan önemi, bu fonları ekonomiye çekme olasılığının teorik ve metodolojik olarak anlaşılmasını gerektirmiştir.

Göç sürecinden bahsederken, başka ülkelere göçen Azerbaycanlıların örgütlenmesinin de vurgulanması gerekmektedir. Bu konu özellikle 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının yeniden tesis edilmesinden bu yana önem kazanmıştır. Önümüzdeki başlıca amaç, yurtdışında yaşayan Azerbaycanlıların coğrafi konumlarının ve demografiklerinin sürekli olarak incelenmesi, Azerbaycanlıların yaşadıkları ülkelerde diaspora örgütlerinin kurulması ve tarihi anavatanlarıyla bağlarını güçlendirilmesi, Azerbaycanlıların yaşadıkları ülkelerin kamusal hayatına aktif katılımının sağlanması, Azerbaycan lobisinin yurtdışındaki siyasi ve ekonomik potansiyelinin kullanılabilirliğin ölçülmesidir.

Tezin amacına ulaşmak için aşağıdaki görevler öngörülmüştür:

- Göçün özünü ve içeriğini, ekonomik ve demografik yönlerini incelemek;
- Göç süreçlerinin türlerini, yapısını ve ana yönlerini inceleyerek gerekli ve mantıklı bilimsel genellemeler yapmak;
- Göç süreçlerinin devlet düzenlemelerine ilişkin yerel ve yabancı deneyimleri incelemek ve modern koşullara uygun olarak göç politikasının uygulanmasının yönlerini ve mekanizmalarını doğrulamak;
- Pazar ekonomisinin mevcut gelişme aşamasında nüfus göçünün temel özelliklerini ve yönlerini ülkenin ekonomik durumu açısından analiz etmek ve değerlendirmek;
- Nüfus göçünü etkileyen faktörleri belirlemek ve değerlendirmek;
- Azerbaycan'da meydana gelen nüfus göçünü analiz etmek ve demografik sonuçlarını değerlendirmek;
- Göç süreçlerinin sosyo-ekonomik kalkınma ve demografik durum üzerindeki etkisini değerlendirmek;
- Azerbaycan'da nüfus göçünün istihdam düzeyine etkisini ve onun bu alandaki gelişiminin yönlerini değerlendirmek;
- Azerbaycan ve bölgelerindeki göç sorunlarına etkili çözümler uygulamak için kapsamlı bir önlem sistemi geliştirmek

Çalışmanın Yöntemi: Bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycan'dan Avrupa'ya göçün analizi için örnek devlet olarak Almanya seçilmiştir. Önce Azerbaycanlıların genel olarak Avrupa devletlerine göç süreçleri değerlendirilmiş, bundan sonra ise Almanya'ya gerçekleşen göç süreçlerinin, bu ülkede oluşturulan diaspora örgütlerinin detaylı incelenmesine yer verilmiştir.

Araştırmanın teorik temeli, yerli ve yabancı bilim adamlarının demografi, göç ve göç politikası üzerine yaptığı çalışmalardır. Eserleri bu çalışmanın teorik temelini oluşturan bilim adamları arasında, uluslararası göç konusunda aşağıdaki yazarların çalışmalarına özellikle dikkat çekmek isterim: E.G. Ravenstein, L.L. Rybakovsky, V.A.Iontsev, G. Pambu-Chivunda, G. Goodwin-Gill, R. Appleyard, R. Perruchode.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın ilgili kararnamelerinin ve emirlerinin, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilgili kanunlarının, hükümet kararlarının ve g  konularını düzenleyen diğ r normatif kanunların kullanılması metodolojik açıdan büyük önem taşımıştır.

Tez, modern araştırma materyalleri, g  sorunları ve devletin g  politikası üzerine bilimsel-pratik konferansların makaleleri ve materyallerine dayanmaktadır.

Ayrıca, çeşitli uluslararası kuruluşların raporları kullanılmış ve medya aracılığıyla bilgi edinmek mümkün olmuştur.

Araştırma sürecinde analiz, karşılaştırma, istatistiksel graplama, gözlem, karmaşık ve sistematik analiz yöntemleri kullanılmıştır.

Çalışmanın kronolojik kapsamı: Çalışmanın kronolojik erevesi, çalışma konusunun özelliklerine göre belirlenmiş ve 1991'den günümüze kadar olan dönemi kapsamıştır. Bu dönemde, iki kutuplu sistemin  k ş  ve küreselleşme süreçlerinin artan etkisiyle bağlantılı olarak, kamusal ve uluslararası yaşamın tüm alanlarında köklü dönüşümler yaşanmış ve yaşanmaya devam etmiştir. Yirminci yüzyılın sonunda uluslararası g  akımlarının genişlemesi küreselleşme süreçlerinin hem ayrılmaz bir parçası hem de bir sonucu olmuştur.

Bugün küreselleşme süreçleri çeşitli ülkelerin ekonomilerini tek bir dünya sistemine çekmiştir. Herhangi bir ekonominin bel kemiği olan işgücü kaynakları eşit olmayan bir şekilde dağıtılmıştır. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde bol miktarda bulunurken, gelişmiş ülkeler akut bir işgücü sıkıntısı çekmektedir. Bu nedenle, ekonomik küreselleşme ve devlet sınırlarının aşınması bağlamında, gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç fazlası nüfusu, gelişmiş ülkeler için bir işgücü kaynağı olmuştur. Böylesi bir kronolojik çerçevenin seçimi, XX-XXI. yüzyılların başında belirli tarihsel koşulları dikkate alarak Azerbaycan ve Avrupa'daki g  sürecinin izini sürmeyi mümkün kılmıştır.

I. BÖLÜM

MODERN DÜNYADA GÖÇ KAVRAMI

Göç, insanlık tarihinde her zaman muazzam bir rol oynamıştır. Dünyanın dört bir yanındaki insanların yerleşmesine yol açan, modern dünyanın çeşitli halk ve kültürlerinin oluşumunu, ırksal, etnik ve dilsel çeşitliliğini belirleyen, en başarılı teknolojilerin, ekonomik ve kültürel yeniliklerin Dünya çapında yayılmasına katkıda bulunan göçlerdir.

İnsanların gönüllü olarak, yasal veya yasadışı göçmenler olarak veya istemeden mülteciler olarak başka ülkelere göçü - çağımızın en karmaşık ve oldukça tartışmalı sorunlarından biri haline gelmiştir. Nüfus göçü, her şeyden önce, ülkenin ekonomik ve demografik gelişimi arasındaki orantısızlığın bir tezahürüdür. Daha hızlı nüfus artışının gerisinde kalan ekonomik gelişme, nihayetinde, işgücünün bir kısmının iş aramak için göç etmeye zorlanmasının bir sonucu olarak “aşırı nüfuslu bir ulus” oluşumuna yol açmıştır.

Günümüzde eşi görülmemiş oranlara ulaşan işçi göçü, sadece modern işgücü piyasasının bir özelliği değil, aynı zamanda bir bütün olarak dünya ekonomisinin de belli bir özelliği olmuştur. İşçi göçü, uluslararası ekonomik ilişkilerin bir parçası haline gelmiştir. Göç akışları bir bölgeden ve ülkeden diğerine yönelmektedir. İşgücü göçü, belirli sorunlara yol açmakla birlikte, işgücü alan ve tedarik eden ülkelere şüphesiz avantajlar sağlamıştır¹.

Nüfus göçü, yalnızca dünyanın birçok ülkesinin sosyal, ekonomik ve demografik gelişiminde büyük bir rol oynamakla kalmamış, aynı zamanda uluslararası düzenlemenin bir nesnesi olarak tüm dünya ekonomisinin işleyişinde önemli faktörlerden biri olarak hareket etmiştir.²

Uluslararası işgücü göçü, kaynak ülkeden daha uygun koşullarda istihdam bulmak için işgücü kaynaklarını bir ülkeden diğerine taşınma sürecidir. Ekonomik

¹ Yusuf Sayın, Ahmet Usanmaz, Fırat Aslangiri, “Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:18, Sayı:31,2016, s. 1-13.

² Salih Barışık, “Göç Kavramı, Tanımı ve Türleri”, Salih Barışık, **Küreselleşen Dünyada Fırsat Eşitliği Arayışında Uluslararası Göç ve Türkiye'nin Suriye Deneyimi**, Ankara: Gazi Kitapevi, Kasım 2020, s.2.

güdülere ek olarak, uluslararası göç süreci aynı zamanda siyasi, etnik, yasal, kültürel, aile ve diğer nitelikler ile koşullandırılmıştır.³

Göç ve hareketlilik üzerine uzun ve büyüyen bir veri kütleli, göçün çok çeşitli yüksek öncelikli politika sorunlarına hitap eden daha geniş küresel ekonomik, sosyal, politik ve teknolojik dönüşümlerle güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermiştir.

Göç süreçlerinin ekonomik ve demografik sorunlarının incelenmesi, göç sorununun teorik ve bilimsel yönlerinin analizi, her şeyden önce, göçün doğası, biçimi ve türleri, oluşumunun düzenleri hakkında kapsamlı araştırmalar yapmayı gerekli kılmıştır. Son yıllarda göç süreçlerinin ulusal ve küresel güvenliğin unsurlarından biri haline geldiği ve keskin dinamiklerin yeni özelliklerin ortaya çıkmasına neden olduğu unutulmamalıdır. Bu, göç biliminde var olan kavramları, sınıflandırmaları ve tipolojileri karşılaştırmadan mevcut durum ve beklentiler hakkında yorum yapmanın imkansız olduğu anlamına gelmiştir.

Modern dünyada göç ölçeği küresel bir yapıya sahiptir ve devletlerin sosyo-ekonomik gelişiminin, nüfusun düzeyinin ve yaşam kalitesinin, toprak bütünlüğünün ve ulusal güvenliğin büyük ölçüde bağlı olduğu başarılı çözüm üzerinde görevler belirler. Göç süreçlerinin etkin yönetimi, devletin, sivil toplumun çabalarının birleştirilmesini ve koordinasyonunu gerektirir.

1.1. Göçün Tanımı

“Göç” terimi, yeniden yerleşim, yer değiştirme anlamına gelen Latince migratio (migro - gidiyorum) kelimesinden gelmiştir⁴. Ancak, “yeniden yerleşim” ve “yer değiştirme” kavramları aynı değildir ve farklı anlamlara sahiptirler. Bilimsel toplulukta bu kavramın içeriğine ilişkin tek bir görüş olmadığı unutulmamalıdır.

Sözlüklerde bulunan “göç” ve “göçmen” terimlerinin genel tanımlarına ek olarak, yasal, idari, bilimsel araştırma ve istatistik alanları dahil olmak üzere göçle ilgili bir dizi özel anahtar terim tanımı vardır. “Göç” veya “göçmen” terimlerinin evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı yok, ancak 1998 Uluslararası Göç İstatistikleri

³ Belgin Oral, Fevziye Çetinkaya, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç Tanımı, Nedenleri ve Göç Kavramları”, *Türkiye Klinikleri Public Health - Special Topic*, Cilt 3 Sayı 1, 2017, ss. 1-2.

⁴ Татьяна Н. Юдина, *Миграция: словарь основных терминов*, Москва.: Изд-во РГСУ, 2007, 160 с.

hakkında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi (BM DESA) Tavsiyeleri'nde belirtilenler gibi farklı koşullarda geliştirilmiş, geniş çapta kabul gören birkaç tanım mevcuttur.⁵

Orijinal anlamıyla “göç” aynı zamanda İngilizce “migrateo” fiili - yürümek, seyahat etmek “ile de ilişkili olmuştur. Bazı kaynaklarda terim geniş ve dar anlamda yorumlanmıştır. Dar anlamda göç, kalıcı bir ikamet yerini bırakmak, “göç etmek” olarak tanımlanmış ve geniş anlamda zaman, kaynak, amaç ve süreden bağımsız olarak insanların bir ülke içinde veya ülkeler arası hareketini ifade etmiştir. Kelimenin tam anlamıyla “göç, birinin ikamet ettiği yeri değiştirmek için yapılan bir hareketler dizisidir”.⁶

1958'de BM tarafından basılmış Çok Dilli Demografik Sözlük'te, “göçün nüfus hareketliliğinin demografik açıdan en önemli yönlerinden biri olduğunu” vurgulamıştır. Bilimsel literatürde “göç” (tekil olarak) ve “göçler” (çoğul olarak) terimleri eşit olarak kullanılmıştır. Nüfus göçleri göç akışlarından oluştuğu için, “göç” kavramı çoğulda da kullanılmıştır - “göçler”.⁷

Araştırmalar,e göçün bilimsel açıklamasının ilk olarak 19. yüzyılda E. Ravenstein tarafından verilmiş olduğunu ve bunu “kişinin ikamet ettiği yerin kalıcı veya geçici olarak değiştirilmesi” olarak yorumladığını göstermiştir.⁸ E.G. Ravenstein, göç alanındaki ilk derin teorik çalışmalardan birinin yazarı olmuştur.⁹ Ravenstein Büyük Britanya ve Kuzey Amerika'daki göç süreçlerini incelemiştir.¹⁰

⁵Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi, **Uluslararası Göç İstatistikleri üzerine Öneriler**, New York: 1998, http://www.cisstat.com/migration/rec_stat_int_mig.pdf (e.t: 28.01.2021).

⁶ Mehmet Aktel, Ümmühan Kaygısız, “Türkiyede Göç Yönetimi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 23, s. 2, 2018, ss. 579-604.

⁷ **Население энциклопедический словарь**, Москва: Большая энциклопедия России, 1994, с.231.

⁸ Владимир Алексеевич Ионцев, **Международная миграция населения: теория и история работы**, Москва: Диалог-МГУ, 1999, с.16.

⁹ Ernst Georg Ravenstein, *The Birthplace of the People and the Laws of Migration*, (The Geographical Magazine № 3, 1876) ss. 173–233; *The Laws of Migration* (Journal of the Royal Statistical Society. № 46, 1885), ss.167–235; *The Laws of Migration: Second Paper*, (Journal of the Royal Statistical Society, № 52, 1889), ss. 241–305.

¹⁰ Павел Владимирович Василенко, “Зарубежные теории миграции населения”, <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnye-teorii-migratsii-naseleniya/viewer> (e.t.: 08.03.2022)

Daha sonra göç alanındaki birçok teörinin dayandığı on bir göç yasasını formüle etmiştir:¹¹

1. Göçlerin çoğu kısa mesafelerde gerçekleştirilmektedir.
2. Göç adım adım, kademeli olarak gerçekleşir.
3. Uzun mesafeli göçler esas olarak büyük ticari ve endüstriyel merkezlere yöneliktir.
4. Her göç akışının kendi karşı akışı vardır.
5. Kent sakinleri göç açısından kırsalda yaşayanlara göre daha az hareketlidir.
6. İç göçlerde kadınlar, uluslararası göçlerde - erkekler daha aktiftir.
7. Göçmenlerin çoğu yetişkindir; aileler nadiren ülkelerinin dışına göç ederler.
8. Büyük şehirlerin büyümesi, doğal büyümeden çok, büyük ölçüde nüfus göçünden kaynaklanmaktadır.
9. Sanayi ve ticaretin gelişmesi ve özellikle ulaşımın gelişmesiyle birlikte göç ölçeği artmaktadır.
10. Kırsal alanlardan gelen göçmenlerin çoğu büyük sanayi ve ticaret merkezlerine gidiyor.
11. Göçün ekonomik nedenleri belirleyicidir.

Tanımlanan yasaların tümü uluslararası göç için geçerli olmamıştır. Örneğin, “göçün büyük bir kısmının kısa mesafelerde gerçekleştiği” iddiası, Ortadoğu’dan Avrupa ülkelerine göç eden mevcut göçmen akışları tarafından desteklenmemiştir. Ravenstein tarafından formüle edilen ve ekonomik faktörlerin göç için belirleyici olduğunu belirten son yasa değişmez olarak kalmıştır. Ancak aynı zamanda bilim adamının belirlediği tüm yasaların mekanik olarak aktarılması, günümüzün gerçekleriyle uyuşmamıştır. Bunun nedeni, bu Kanunların Ravenstein tarafından keşfedilmesinden bu yana 130 yıldan fazla bir süre geçmiş olmasıdır. Bu süre zarfında göç akışlarının hem nedenleri hem de koşulları değişmiştir. Bununla birlikte,

¹¹ Barış Özdal, **Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye**, Bursa: Dora, 2018, s.43.

Ravenstein Yasaları, emek akışlarının hareketini ve adaptasyonunu anlama ve sistematikleştirme alanında ilk önemli girişim olmuştur.¹²

Ünlü Rus nüfusbilimcisi L.L. Rybakovsky'nin haklı yorumuna göre bilimde hiçbir kavramın göç kadar farklı yorumu yoktur. V.A.Iontsev'e göre modern kavramsal dönüşümde, toplam 36'dan fazla farklı göç tanımı mevcuttur¹³.

Göç konularına yönelik araştırmaların önemli bir kısmının tarihi, sosyolojik, siyaset bilimi ve ekonomik nitelikte olduğu ve bunun, göç olgusunu tanımlamaya yönelik yaklaşımlardaki anlamsal çeşitliliği belirlediği unutulmamalıdır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem, yoğunlaşan göç süreçleri ve çeşitli göçmen türleri ile karakterize edilmiş olsa da, uluslararası hukukta birleşik bir göç kavramı yoktur. "Göç" kavramından ne BM Şartı'nda ne de 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde bahsedilmemiştir, her ne kadar ikincisi temel insan haklarından biri olarak "özgürce hareket etme ve ikamet yerini değiştirme hakkını" kabul etmiş olsa da (Beyannamenin 13.sayfasında). Bu bağlamda, belirli göçmen kategorilerinin tanımları olmasına rağmen, uluslararası hukukun genel bir göç kavramı sağlamadığını söyleyebiliriz.

Uluslararası Çalışma Örgütü çerçevesinde, 1922'deki Uluslararası Çalışma Konferansı'nda, "uluslararası göç" teriminin birleşik bir tanımını geliştirme ihtiyacı kabul edilmiş, ancak o zamanlar uluslararası göç hakkında istatistiksel bilgi toplamak amacıyla önemli olduğu için yalnızca "göçmen" tanımı geliştirilmiştir¹⁴.

1932 Göç İstatistikleri Konferansı ve 1953'teki BM Göç İstatistiklerini İyileştirme Önerileri geçici ve kalıcı göç arasında bir ayrım yapmıştır. Ancak bunlar da birleşik bir uluslararası göç kavramı sağlayamamışlardır.

Uluslararası avukatların (G. Pambu-Chivunda, G. Goodwin-Gill, R. Appleyard, R. Perruchode) her biri "göç" terimini kullanmasına rağmen, bunların da göç kavramının net bir formülasyonundan kaçınma eğilimi olmuştur.

Şöyle ki BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 45. oturumunda, uluslararası göçle ilgili yasal normlar konusunda Özel Raportör G.Pambu-Chivunda,

¹²Василенко, loc.cit.

¹³ Ионцев, op.cit., s. 19.

¹⁴ Problems of migration statistics. Population studies. № 5. (New York: United Nations, 1950).

bir uluslararası göç kavramı geliştirme ihtiyacını kabul etmiştir.¹⁵ Ancak o, “göç” kavramını formüle etmemiş, bunun yerine bu kavramı “nüfus hareketi” terimiyle değiştirilmesini önermiştir. Ona göre böyle bir ikame, bir yandan göç olgusunu tüm çeşitliliği içinde ele almayı ve diğer yandan göçün dinamiklerini yansıtacak bir ortak düşünce geliştirmeyi mümkün kılacaktır. Ancak onun raporu, “uluslararası nüfus hareketi” terimini kullanma ihtiyacını haklı çıkaran argümanlar içermemiştir.

Uluslararası hukukta üzerinde anlaşmaya varılan bir “göç” teriminin yokluğunu vurgulayanlardan biri de İsviçreli uluslararası avukat R. Perrucoud olmuştur. Ancak o da göçün belirli bir tanımını vermemiş, sadece göçün konu kompozisyonuna dikkat çekmiştir: mülteciler, yerlerinden edilmiş kişiler ve ekonomik göçmenler. Son çalışmasında o, uluslararası göç kavramının açıklamasını vermeye çalışmıştır: insanların menşe ülkelerini veya daimi ikametgâhlarını terkederek geçici veya kalıcı olarak başka bir ülkeye yeniden yerleştirilmesidir.¹⁶ Bu en başarılı formülasyon olmuştur, çünkü yalnızca yerinden edilme gerçeğini içermez, aynı zamanda geçici ve kalıcı olarak gelen göçmenleri de dahil ederek uluslararası göç kavramını genişletmiştir. Ancak bu tanım göçmenlerin hukuki statüsüne ilişkin bir hüküm içermemiştir.

Yukarıdakileri özetleyerek, aşağıdaki uluslararası göç kavramı önerilmektedir: uluslararası göç, bir devletin arazisinden başka bir devletin arazisine, biçimine, nedenlerine ve zamanlamasına bakılmaksızın, kişilerin hukuki statülerinde bir değişikliğe neden olan hareketidir. Sınırı geçtikleri andan itibaren bu kişilerin statüsünün düzenlenmesi, kabul eden devletin mevzuatı ve göç sorunları ile uğraşan uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilen uluslararası yasal belgeler ile gerçekleştirilir.

“Göç” terimini tanımlayan Rus araştırmacılar ise (E. Y. Sadovskaya, O. Piskun, L. A. Vasilieva, N. N. Totsky), göçmenlerin hukuki statüsü, uluslararası hukuki özellikler ve bu olgunun yasal düzenlemesi ile ilişkin bir dizi önemli noktayı gözden kaçırmıştır.

¹⁵Recommendations on statistics of international migration: statistical papers. Series M. No 58. (New York: United Nations, 1980).

¹⁶Uluslararası Hukuk Komisyonu Yıllığı, *Cilt 2* (New York; Cenevre: 1993), ss. 254-259.

1.2. Göç Türleri ve Göçü Oluşturan Sebepler

Göçün özünü anlamak için, onun yönünü izlemeyi mümkün kılacak göç türlerini sınıflandırmak gerekir. Göç, aşağıdaki kriterler kullanılarak sınıflandırılabilir: yasal statüye göre - yasal ve yasa dışı; bölgesel bazda - uluslararası ve yerel; nedenlerine göre - gönüllü (çalışma: ekonomik, profesyonel, aile birleşimi) ve zorunlu (*mülteciler ve yerlerinden edilmiş kişiler*); zamanlamaya göre - kalıcı ve mevsimsel; hedefler açısından - sığınma aramak, mülteci statüsü elde etmek, “beyin göçü”, eğitim ve işgücü göçü¹⁷.

Göç türlerinin görsel bir temsili için göçlerin ana özelliklerini ihtiva eden aşağıdaki tablo tarafımdan derlenmiştir:

Tablo 1. Göçlerin Ana Özelliklerine Göre Türleri

Göçlerin özellikleri	Nüfus göçü türleri
Yöne göre	İç Göçler (ülke dahili)
	Dış göçler (uluslararası)
Süreye göre	Kalıcı göçler
	Geçici göçler
Mevzuata uygunluğa göre	Yasal göçler
	Yasadışı göçler
Gönüllülük derecesine göre	Gönüllü göçler
	Zorunlu göçler
Maksadına göre	Ekonomik göçler
	Eğitim amaçlı

¹⁷Abdurrahman Yılmaz, “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”, **Turkish Studies**, Cilt 9, Sayı 2, 2014, s. 1686.

	Ailelerin oluşturulması ve yeniden birleştirilmesi
	Turizm amaçlı

İç göç, ülke dahilinde herhangi bir amaç için hareketi içerebilir. Örneğin, göçebe halklar otlaklar ve avlanma alanları aramak için sürekli hareket ederler. Kırsal nüfus, daha fazla gelir ve daha iyi yaşam koşulları için şehirlere taşınır.¹⁸

Dış göçler arasında devlet sınırını geçmekle uluslararası göç yer almıştır. Dış göç daha yaygın olarak uluslararası göç adı ile tanınmaktadır. Uluslararası (dış) göç - menşe ülkeden veya olağan ikamet ettiği ülkeden başka bir ülkede daimi veya geçici ikamet amacıyla ayrılan kişilerin hareketidir. Bu zaman göçmenler uluslararası sınırları geçiyor.¹⁹

Süreye göre göçler kalıcı yani eski ikamet yerlerine dönmeyi öngörmeyen ve geçici olmak üzere ikiye ayrılmıştır²⁰. Kalıcı göçler, daimi ikamet değişikliğiyle ilişkili hareketler olarak kabul edilebilir. Geçici göç iki sınıfa ayrılır - kısa süreli göç (göçmen normal ikamet ettiği yerin dışında 1 yıla kadar kalır) ve uzun süreli göç (1 yıldan fazla). Kısa vadeli göç, iki göç düzenine ayrılabilir - düzenli ve düzensiz.²¹

Amaçlara göre göç, ekonomik (iş gücü ve ticari) ve eğitim amaçlı olmak üzere alt bölümlere ayrılmıştır. Bu aynı zamanda ailelerin yeniden birleşmesi ve oluşturulması amacıyla göçü, eğlence ve turizmle bağlantılı göçü, dini göçü (hac) içerir²².

Modern toplumda, ekonomik hedeflerle ilişkili göçler, yani iş veya ticari amaçlarla hareket baskındır. İki ana ekonomik göç türü vardır - işgücü ve ticari. İşgücü göçü, iş yeri değişikliğiyle ilişkili istihdam edilen nüfusun hareketidir. Ticari göç zamanı göçmenler emeğini satmakla değil, farklı bölgelerdeki veya ülkelerdeki

¹⁸Özdal, op.cit., ss. 9-34.

¹⁹ Ibid.

²⁰Sayın, Usanmaz, Aslangiri, op.cit., ss. 2-3.

²¹ Yılmaz, op.cit., s. 1687.

²² Oral, Çetinkaya, op.cit. , s.3.

malların fiyatlarındaki farktan kar elde eder. Eğitim amaçlı göç, bir eğitim yerine taşınmak anlamına gelir. Aile birleşimi için göç, ebeveynlerin çocukların yanına, çocukların ebeveynlerin yanına veya eşlerin taşınmasıdır. Bazen aile hedeflerini ekonomik veya eğitimsel hedeflerden ayırmak zordur.²³

Yasallık derecesine göre iki tür göç vardır - yasal ve yasadışı. Sınırı geçerek yasal olarak ülkede kalan göçmenler yasal göçmenlerdir. Yasadışı göçmenler, sınırı yasal olarak geçen ancak daha sonra yasadışı göçmen olan kişilerin yanı sıra sınırı yasadışı geçen kişilerdir. Bir kişi çeşitli şekillerde yasadışı göçmen olabilir. Birincisi, sınırı yasadışı olarak geçmek. İkinci yol - yasal yollardan ülkeye gelerek, vizeni kaydettirmemek veya vize süresini ihlal ederek ülkede süreden fazla kalmak. Üçüncü yol, ülkeye eğitim için gelerek, ama ülkede ticaretle uğraşmak.²⁴

Gönüllülük derecesine göre göç, gönüllü ve zorunlu olarak iki kategoriye ayrılır. Birincisi, göç etme kararının bir birey veya bir grup insan tarafından gönüllü olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Zorunlu göç, nüfusu ikamet yerlerini değiştirmeye zorlayan askeri, siyasi olaylar, etnik ve dini temelli zulümden kaynaklanmaktadır. Zorunlu göç hem de devlet tarafından organize edilen insanların zorla yeniden yerleştirilmesi (sınır dışı etme) olarak düşünülebilir.²⁵

Unutulmamalıdır ki hiçbir kıstas neredeyse hiçbir zaman tek kıstas olarak kullanılmaz. Örneğin, uzun süreli göçten bahsederken, seyahat yönünü (varış veya ayrılış), devlet sınırını geçme gerçeğini ve yeni bir yerde uzun süreli ikamet süresini dikkate alıyoruz. Belirli bir nedene bağlı göçü incelerken - örneğin, iş, hareketin yönünü (ülkemizdeki yabancı işgücü veya yurtdışında çalışmak için ülkemiz vatandaşları) ve süresini (mevsimlik, uzun vadeli, kısa vadeli vb.) dikkate alınmaktadır.²⁶

²³ Ibid.

²⁴ Türken Çağlar, "Göç Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve", **Toros Üniversitesi İİBF Sosyol Bilimler Dergisi**, cilt 5, sayı 8, Haziran 2018, ss. 33-36.

²⁵ Sayın, Usanmaz, Aslangiri, op.cit., s. 2.

²⁶ *Uluslararası Göç İstatistikleri Doğu Avrupa ve Orta Asya için Pratik Bir Kılavuz*, (Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu, Cenevre 2011), s.14.

https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/RUS_International_Migration_Statistics_Practical_Guide.pdf (e.t.: 20.01.2021).

Tüm ülkelerin göç mevzuatı vardır. Göçmen, göçmenlik bürosuna belirli bir biçimde başvurmalı ve ülkeye giriş veya ikamet izni almalıdır. Bu yasal bir göç seçeneğidir. Bir vatandaş ülkeye izinsiz girerse, yasadışı göçmen olarak kabul edilmektedir.

İnsanların ezici çoğunluğu iş, aile ve eğitimle ilgili nedenlerle yurtdışına göç etmekte, bu da göçmenlerin kendilerinin veya geldikleri ülkelerin karşılaşılabileceği temel zorluklar ortaya çıkmadan büyük ölçüde ilerleyen göç süreçlerini öngörmektedir. Genellikle gönüllü olan ekonomik göçlerin yanı sıra, savaşlar, doğal afetler, insan yapımı afetler, vb. gibi çeşitli sosyal veya doğal şokların neden olduğu zorunlu göçler vardır. Ve bunlar genellikle çok sayıda mülteciye yol açmaktadır. Yerinden edilmiş kişiler, özellikle mülteciler tüm göçmenlerin nispeten küçük bir yüzdesini oluştursalar da, çoğu zaman yardıma ve desteğe diğerlerinden daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar.²⁷

Modern göç süreçlerinin nedenleri, işgücü piyasasındaki eşitsizliklerin ve farklılaştırılmış ücretlerin ötesine geçmiştir. Gelişmekte olan ülkeler için kendi ve gelişmiş ülkeler için kendi spesifik yapısal faktörler - bir yandan göçmenler üretirken diğer yandan da göçmenler için talep yaratır. Modern uluslararası göçlerin itici güçleri, sadece ekonomik gelişme düzeyindeki taraflar arasındaki farklılıklar değil, aynı zamanda demografik farklılıklar olmuştur. Fakir ekonomilerde artan nüfus üretimi, nüfus üzerinde baskı yaratmıştır. Zengin ülkelerde, XX yüzyılın 70'li yıllarının başından beri kurulan üreme modeli, basit bir ikame sağlamaz. Sonuç olarak, göç için her zaman gerekli bir ön koşul olan potansiyel fark ortaya çıkmıştır.²⁸

Bununla birlikte, mevcut “seyrek nüfuslu” gelişmiş ülkeler, yüksek bir ekonomik gelişme düzeyine sahiptir. Bu durum benzersizdir ve Kuzey ülkelerinin nüfusu göçmenleri yalnızca uygarlık ve kültürel kimliklerine değil, aynı zamanda kendi refahlarına da bir tehdit olarak görmüştür. Ancak gelişmiş ülkeler göçmen kabul etmek zorunda kalmıştır. Gelişmiş ülkeler, son kırk yıldır devam eden doğurganlık düşüşleri yaşamıştır. Bu ülkelerden bazılarının doğurganlık oranları 1.2-1.8

²⁷ Barışık, op.cit., s.6.

²⁸ Douglas S. Massey, *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 362.

arasındadır.²⁹ XXI. yüzyılın başında Avrupa’da doğum oranının basit üremeyi sağlayan düzeyden daha yüksek olacağı hiçbir ülke (Türkiye hariç) yoktur.³⁰

Böylece, demografik süreçlerin eşzamansızlığı, gezegenin farklı bölgelerinde niceliksel ve niteliksel dengesizlikler yaratmıştır. İnsanların geliri, nüfus büyüklüğü ve yaş yapısı, Kuzey ve Güney’i ayıran bir çizgi çizmiştir. Güney’de artan nüfus, Güney devletlerinin ekonomileri üzerinde artan bir baskı oluşturmuştur. Kuzey’de nüfusun azalması ve yaşlanmasının bir sonucu olarak, ekonomide insan kaynakları eksikliği yaşanmıştır.

İşgücü piyasalarının segmentasyonu, uluslararası göçü destekleyen bir başka faktördür.³¹ Post-sanayi ekonomilerde, işgücü piyasalarının ikiye ayrılması meydana gelmiştir. Yerel pazar, özellikle dünya megapolislerinde, yalnızca kendi işgücünde bir azalma değil, aynı zamanda ekonominin yönetsel, idari ve teknik işlevleri yerine getiren yüksek ücretli ve prestijli sektörlerindeki yoğunlaşmasını da yaşamıştır. Ekonominin normal işleyişi için gerekli olan, yüksek nitelik ve hizmet faaliyetleri gerektirmeyen iş türlerine yerli nüfustan aday bulunmamıştır. Bunlar, zor, kirli ve / veya tehlikeli işleri veya monoton faaliyetleri içeren işlerdir. Yabancı işçiler bu iş yerlerine çekilmektedir.³²

Göç süreçlerinin dinamiklerinin sosyal olgulardan kaynaklandığı da unutulmamalıdır. İkamet edilen ülkedeki ekonomik, çevresel veya politik durumun kötüleşmesi gibi olumsuz dış koşullar, potansiyel göçmenlerin zorunlu göçe hazır olmalarını belirleyen faktörler haline gelebilmektedir.

²⁹ Ömer Kayhan Seyhun, Avrupa Birliğinde’ki demografik dönüşümün Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyeliği Çerçevesinde İş Gücü Piyasalarına Yansıması, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara: Kasım 2006, s.9.

³⁰ Марек Окольский, "Цивилизации прибывающие в конце XX века, цивилизации уходящие. Взгляд с демографической точки зрения", Владимир Ионцев, **Мир в зеркале международной миграции: сб. статей**, М.: МАКС Пресс, 2002, с.183.

³¹ Елена Олеговна Новожилова, «Современные международные миграции: причины, особенности, последствия», **Общество**, № 1, с. 1, 26, 2013, с.104.

³² Barbara Marshall, “A-Z Glossary”, Barbara Marshall (ed.), **The Politics of Migration: A Survey**, London: Routledge, 2006, s.270.

1.3. Göç Süreçleri ve Sonuçları

İnsanlık tarihinde her zaman önemli bir rol oynayan göç süreçleri, uluslararası ilişkiler sisteminde öne çıkan sorunlardan biri haline gelmiştir. Yasal ve yasadışı, gönüllü ve zorunlu, kalıcı ve geçici, mülteciler ve sığınmacılar, aile birleşimi ve beyin göçü gibi kriterlere göre sınıflandırılan göç coğrafyası ve ölçeği genişlemiştir. Yeni göç türleri ortaya çıkmıştır - yüksek nitelikli personel ve çoğunlukla yasadışı göçün temeli olan vasıfsız kişilerin göçü. Zorunlu göç eğilimleri artmış, göç dünyadaki sosyal değişim faktörlerinden biri olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Kuşkusuz, göç, demografik süreçlerin oluşumunda önemli bir rol oynamış ve nüfusun etnik ve kültürel bileşimini oluşturmuştur.³³

Bugün dünyanın küreselleşmesi bağlamında, göç süreçleri çok gelişmiş herhangi bir ülkenin yaşamının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Göç süreçlerinden etkilenmemiş bir ülke ismi vermek zordur. Donör ülkeler, alıcı ülkeler gibi modern göç akışlarının girdabına dahil olmuştur.

Uluslararası göç tutarsızlıkla karakterize edilir, gönderen ve alan ülkelerin ekonomileri üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkisi olan karmaşık bir olgu olarak değerlendirilir, ancak elbette uluslararası işgücü göçü sosyo-ekonomik gelişmenin en önemli kaynaklarından biridir ve stratejik yönetim sisteminde özel bir nesne olarak kabul edilir.³⁴

Dünya ekonomik bağlarının genişlemesi bağlamında nüfusun küresel göçü, toplumun gelişmesinde önemli bir yer almıştır. Giderek artan sayıda devlet göç süreçlerine dahil olmuştur, pratikte göç sorunları ve sonuçlarından etkilenmeyecek hiçbir ülke kalmamıştır. Göçün olumsuz sonuçlarının uluslararası düzeyde hissedilmesinin ardından bu konuya ilgi artmış ve insanlık, göçün neden olduğu akut ve sorunlu durumları çözmek için ülkelerin çabalarını koordine etme ihtiyacı ile karşı karşıya kalmıştır.³⁵

³³ Mehmet Tamer, "Göç, Göçün Nedenleri ve Uluslararası Göç Üzerine Kavramsal Bir Analiz", **JSHJR**, cilt 7, sayı 60, ss. 2808-2818.

³⁴ Ibid.

³⁵ Oral, Çetinkaya, op.cit., ss. 2-6.

Göç süreçlerinin gelişimindeki mevcut aşama, göç akışlarının dünyanın tüm ülkelerini kapsamaması bakımından farklılık göstermiştir. Uluslararası Göç Örgütü'nün en son verilerine göre şu an dünyada 272 milyonun üzerinde göçmen var, bunların %74'ü çalışma çağındadır (20-64 yaş).³⁶

Bugün, ülkelerin güvenliğine ve nüfusunun kültürel kimliğine ciddi tehditlerden biri olarak görülmesi nedeniyle göç süreçlerinin durdurulması yönünde bazı talepler mevcuttur. Bu nedenle, göç politikası ABD seçim tartışmalarında önde gelen yeri almış ve çok sayıda siyasi olayın (*cumhurbaşkanlığı seçimi dahil*) sonucunu önemli ölçüde etkilemiştir. Bu alandaki göç politikası ve süreçlerinin önemi, bazı Avrupa ülkelerinde de büyüktür. En büyük göçmen akışı Batı Avrupa ülkelerinde görülmüş ve bu akış 2015 yılında artmıştır. Bu süreçlere Libya, Suriye ve Irak gibi ülkelerde meydana gelen olayların yanı sıra çevre bölgelerde yaşanan olaylar sebep olmuştur. En fazla göçmen Almanya, Fransa, İsviçre, İngiltere gibi Avrupa ülkelerinde görülmüştür. Verilere göre toplam nüfus yapısında yabancıların en büyük payı bu ülkelerdedir³⁷.

Göç, nüfus büyüklüğünün dinamiklerini etkilemiş, demografik özelliklerini, etnik ve dini bileşimini değiştirmiştir. Göçün sonuçları politik, sosyal veya ekonomik güvenlik bağlamında ele alınır. Göçün halk sağlığı üzerindeki etkisi giderek daha fazla tartışılmaktadır. Göçün ekonomik sonuçları büyüktür: göçmenler işgücü piyasalarının aktif katılımcıdır; birçok devlette göçmen işçi dövizleri, nüfusun gelirlerinin artmasında ve bu devletlerin gelişmesinde en önemli faktördür.

Uluslararası göç süreçlerinin birçok olumlu ve olumsuz sonuçları mevcuttur. Zira kitlesel göç akışlarının sonuçlarından biri, menşe ülkenin ve alıcı ülkenin nüfusunun yapısındaki demografik değişikliklerdir: göç süreçleri, gelişmekte olan ülkelerin, alıcı ülkelere gençlik göçü yoluyla işsiz sağlıklı insanların (*çoğunlukla gençler*) sayısını azaltmalarına olanak tanımıştır. İşgücü akışlarının ve dış göçün olumlu sonuçları, ev sahibi ülkenin demografik potansiyelinin yenilenmesidir. Modern göç akışlarının, göçmen akışlarının bağışçı ve alıcı ülkelerinin demografik göstergeleri

³⁶ International Organization for Migration, **World Migration Report 2020**, 2019, s. 4 https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf (e.t.: 31.01.2021).

³⁷Ibid.

üzerinde etkisi vardır. Göç akışları yalnızca bağışçı ve alıcı ülkelerdeki göç akışlarının çözümüne katkıda bulunmakla kalmamış, aynı zamanda donör ülkelerdeki güçlü ve yetenekli nüfusun çıkışına da katkıda bulunmuştur.³⁸

Göç süreci araştırmacıları, uluslararası göçün bağışçı ülkelerin ekonomisi üzerindeki aşağıdaki avantajlarını ve olumsuz sonuçlarını not etmiştir³⁹.

- *“İşgücü ihracatı ulusal işgücü piyasalarındaki gerilimi azaltmaya yardımcı olur, işsizlik düzeyini ve sosyal hizmetlerinin maliyetini düşürür;*
- *Yurtdışında çalışan vatandaşlar gelirlerinin çoğunu ülkelerine aktarırlar;*
- *Bazı göçmenler eve dönerek bir iş kurmak için yanlarında sermaye getirirler.*

Diğer yandan:

- *Yeniden üretilmesi için ulusal kaynakların harcandığı işgücü, anavatanlarının dışında GSYİH yaratır;*
- *En rekabetçi ve girişimci işçiler ülkeden ayrılıyor, ulusal ekonomiyi zayıflatır;*
- *Son derece profesyonel, bilimsel ve teknik uzmanların çıkışı (sözde “beyin göçü” veya entelektüel göç), ülkenin yenilikçi gelişimi üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir.”*

Modern uluslararası göçün olumlu sonuçları arasında, yasal işçi göçmenlerinin alıcı ülkeye vergi ve diğer zorunlu katkı paylarını ödedikleri belirtilmelidir. Ayrıca modern uluslararası göçün olumsuz sonuçları arasında, yasadışı göçün artışına dikkat edilmelidir. Vize veya iş sözleşmesi biten turistler, öğrenciler ve işçiler nedeniyle yasadışı göçmenlerin sayısı artmıştır. Ancak bunlar menşeye geri dönmekten

³⁸ Ионцев, op.cit., s. 101.

³⁹ Rakovskaya V. S., Solovieva N. N., Tumanova I. A., “Labor Migration: The Consequences For Donor Countries And Recipient Countries”, **National Research Tomsk Polytechnic University**, 2013, № 3, <https://s.science-education.ru/pdf/2013/3/9443.pdf> (e.t.: 02.02.2021)

kaçıyor ve yasa dışı statülerine rağmen alıcı ülkede çalışmaya devam etme umuduyla alıcı ülkenin topraklarında yasadışı bir şekilde kalmaya devam ediyorlar.

Düşük yaşam standartları ve yeni yerleşimcilerin sosyal standartları ve nüfus devri göçmenlerin doğasında var. Önemli sayıda kaçak göçmen işçi, göçmenlerle rekabet eden yerli işçilerin ücretlerini düşürmüştür. Göçmenler ve yerli nüfus arasındaki çatışmalar, ekonomik gerilemelerle daha da kötüleşebilir. Toplu göçün, donör göçmen ülkeleri için de olumsuz sonuçları var: menşe ülkelerden göç, “beyin göçüne” ve çalışan nüfusun menşe ülke dışına çıkmasına neden olabilir.⁴⁰

Böylece, modern küresel göç akışları, hem göç akımlarının alıcı ülkelere (ek işgücü kaynakları) hem de göç sağlayan devletlere (fazla emek istihdamı sorununun kısmen çözülmesine izin verir) önemli avantajlar sağlamaktadır. Alıcı ülkeye göç akışları, bu ülkenin ekonomisinin büyümesini teşvik etmekte, yerli nüfusun ve göçmenlerin refahının büyümesine ve ayrıca menşe ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, birçok modern göç süreci, göçmenler ile alıcı ülkenin toplumu arasında sosyo-ekonomik sorunların ve çatışmaların ortaya çıkmasına ve bu da toplumda sosyal gerginliğin artmasına neden olmaktadır.

1.4. Uluslararası İlişkiler Alanının Temel Kuramlarına Göre Uluslararası Göç

Uluslararası göçler, hem alıcı hem de gönderen ülkelerin gelişiminin çeşitli yönlerini etkileyen, uzun zamandır gerçek anlamda küresel bir olgu haline gelmiştir. Ancak bilim adamları ve uygulayıcılar arasında göç süreçlerinin doğası, nedenleri ve sonuçları konusunda bir birlik mevcut olmamıştır.

Modern uluslararası ilişkiler teorisinde, nüfusun uluslararası göçleri, bunların siyasi, kültürel ve sosyo-ekonomik nitelikteki bölgesel ve yerel dönüşümler üzerindeki etkileri, bir dizi paradigma üzerinden ele alınmıştır. Bununla birlikte, bu paradigmalardan yalnızca üçü belirli bir tür siyasi dünya görüşünü yansıtan ve buna

⁴⁰ Пирмагомед Габибуллаевич Абдулманапов, «Факторы и последствия международной миграции населения», УЭПС, 2019, №1, с. 55.

göre modern dünya gelişiminin göçle ilgili tüm sorunlarının üç ana vizyon perspektifini belirleyen işlevsel bir teorik yapıya sahiptir. Bunlar, neorealist, neoliberal ve neomarksist paradigmalardır.⁴¹

1.4.1. Uluslararası Göçün Neorealizm Kuramı Açısından Tahlili

Siyasi gerçekçiliğin temel varsayımlarına dayanan neorealizm teorisi, devletlerin neden sınırlarını açık kapattığına dair bize daha fazla fikir verebilmektedir. Waltz (1979), uluslararası politikanın sistemik doğasına ve sistemin anarşi tarafından yapılandırıldığı gerçeğine büyük önem vermiştir. Devlet davranışı, bu anarşik sistem içindeki gücün dağılımı tarafından koşullandırılır. Waltz'a göre ulusal güvenliğe değinen herhangi bir politika, eğer bir devlet "herkesin herkese karşı savaşı" ve anarşi ile karakterize edilen bir dünyada ayakta kalacaksa, uluslararası sistemin yapısına yanıt olarak yapılmalıdır. Bu bakış açısını bir başlangıç noktası olarak kullanarak, kendimize (1) uluslararası göçün ulusal güvenlik boyutu olup olmadığını ve (2) göç ve göç politikasının uluslararası sistemin yapısı tarafından ne ölçüde belirlendiğini sormalıyız.⁴²

Neorealist paradigmanın temel özellikleri arasında aşağıdakilere dikkat edilmelidir:⁴³

1. Göçmenler tarafından tehdit edilen yerli kültürel ve dini değerleri koruma önceliği. Tehdit, göçmenlerin "yabancı" dini ve kültürel geleneklerin taşıyıcıları olmaları ve bunun sonucunda ev sahibi toplumun kültürünün dağılması veya yok olması tehlikesinde yatmaktadır.

2. Göçmenlerle ilgili olarak yetkililerin hoşgörüsü ve "siyasi doğruluğu" yerli halkın haklarını ihlal etmekte ve göçmenlere mantıksız avantajlar sağlamaktadır.

⁴¹ Алексей Сергеевич Чесноков, "Миграционная Проблематика В Современных Парадигмах Международных Отношений: Неореализм, Неолиберализм И Неомарксизм", **Известия Уральского государственного университета**, Серия 3, № 61, 2008, сс. 134.

⁴² James F. Hollifield, "Migration, and Economic Development: The Risks and Rewards of Openness", James F. Hollifield, Pia M. Orrenius, Thomas Osang Trade, **Migration, Trade, and Development**, Dallas, Texas: Federal Reserve Bank of Dallas, 6 Ekim 2006, s. 253.

⁴³ Чесноков, op.cit, ss.134-136.

3. Göçmenler, ulusal güvenlik için bir tehdittir (terörizm ve suç) ve ulusal ekonomilerdeki istikrarsızlığın sebebidir (sosyal güvenlik sistemine bağımlılık, yerel halk arasında işsizliğe neden olması). Göçün olumsuz etkilerinden kaçınmak için, tam bir göç yasağına kadar katı bir kısıtlayıcı göç politikası izlenmelidir.

4. Dünyada var olan çeşitli medeniyetler kendi başlarına yeterli ve kendi başlarına değerlidir. Onlar etkileşimde bulunabilirler ancak birbirlerini asla “anlayamazlar”. Medeniyetlerden birinin temsilcisi olan göçmenlerin başka bir medeniyetin mekânında bulunmaları, içinde yaşayan etnik ve dini grupların medeniyet (daha doğrusu kültürel ve dini) uyumsuzluğundan dolayı “bölünmüş ülke” olgusunun potansiyel nedenidir. S.Huntington’ın belirttiği gibi insanlığı ayıran en önemli sınırlar ve mevcut çatışma kaynakları kültür tarafından belirlenecek.⁴⁴

Küresel siyasetteki en önemli çatışmalar, farklı medeniyetlere mensup milletler ve gruplar arasında ortaya çıkmaktadır. Üstelik söylenenler, çatışmaların yalnızca farklı medeniyetlerin coğrafi sınırları boyunca ortaya çıkacağı anlamına gelmemektedir. Bu yüzleşme, göç süreçleriyle birlikte herhangi bir medeniyete taşınabilmektedir. Göçmenlerin ev sahibi ülkedeki kompakt ikametgahı bir ayrılma, irredantizm veya toplumun izole gettolara bölünmesi tehdidi yaratmaktadır.

Batı’nın “yaşlanması” ve “göçmen akını” sorunlarını analiz eden neorealistler, Avrupa’nın temel sorununun Avrupalıların sayısının azalması olduğunu, buna paralel olarak Afrika ve Asya’dan gelen göçmenlerin sayısının arttığını ifade etmişler. Dünya göçleri daha yeni ivme kazanmıştır. Batı halklarının genişlemesi sona ermiş ve bugün Asya, Afrika ve Latin Amerika’dan gelen göçmenler Avrupa’nın yaşam alanını zapt etmiştir.⁴⁵

Neorealistler, Batı ülkelerine göç biçiminin onlarca yıl öncesiyle aynı olmasına rağmen, içerik olarak temelden değiştiğine dikkat çekmişler. Onların görüşüne göre “eritme potası” kavramı uzun zaman önce tutarsızlığını ortaya çıkarmış, ancak yerini Batı için daha az yıkıcı olmayan “çok kültürlülük” teorisine bırakmıştır. Asimilasyon olasılığına inanmayan neorealistler, göçmenlerin farklı bir kültür,

⁴⁴ Samuel Huntington, “The Clash of Civilizations?”, **Foreign Affairs**, cilt 72, No. 3, Yaz 1993, s. 22.

⁴⁵ Чесноков, loc.cit.

gelenek, inanç taşıdığını ve Batı'nın tam kalbinde kendi dünyalarının kopyalarını oluşturduklarını ve bu da Batı'nın birliğini ve hayatta kalmasını doğrudan tehdit ettiğini vurgulamıştır. Neorealizm ilkelerine dayalı bir göç politikasında etnik ve kültürel faktörler belirleyicidir. Neorealistler için demografik genişleme olgusunun varlığı tartışılmazdır. Onların görüşüne göre İslam'ın Almanya, Hollanda, İspanya, Fransa ve hatta Orta Avrupa ülkelerine saldırmasının temel nedeni demografik genişleme olgusudur.⁴⁶

Neorealistler, Batı ülkelerinin yerli halkının ordular ve tanklar tarafından değil, başka dilleri konuşan, farklı bir inanca sahip olan, diğer kültürlerle ait göçmenler tarafından kuşatıldıkları korkusunun geçerliliğini vurgulamışlardır. Bu korkular, göçmenlerin yerli nüfusun işini ele geçireceklerine, topraklarını alacağına, refah sistemlerinde yaşayacağına ve Batı'da yaşama biçimlerini değiştireceğine dair artan bir inanca yol açmıştır.⁴⁷ Bu korkuların mantıksal bir sonucu, Batı'da yabancı düşmanlığı ve kamuoyundaki hoşgörüsüzlük düzeyinin yükselmesi ve göçmen karşıtı, milliyetçi pozisyonlar alan siyasi partilere verilen seçim desteğinin hızla artması olmuştur.

Herhangi bir biçimde ve türde göç, neorealistler tarafından açıkça olumsuz bir olgu olarak algılanmıştır. Göçün, kabul eden ülkelerdeki suç durumunu karmaşıktığı iddia edilmiştir: Etnik çizgilerde örgütlenmiş suç grupları ortaya çıkmaktadır. Ekonomik sorunlar ağırlaşmıştır (yeterli eğitim, profesyonellik ve niteliklere sahip olmayan insanların ülkeye kitlesel girişi, işgücü piyasası üzerinde bir damping etkisinin ortaya çıkmasına ve yerel nüfusun oradan yerinden edilmesine yol açmıştır). Hiç şüphe yok ki sınır bölgelerindeki yoğun göç süreçleri, bu bölgelerde gelişen geleneksel etno-demografik dengenin değişmesi nedeniyle, bu bölgelerin potansiyel olarak ayrılmasıyla tehlikelidir. Göçmenlerin ülkenin iç bölgelerine yeniden yerleştirilmesi izole karakter taşımaktadır ve bu da ev sahibi devlet içinde

⁴⁶Valery A. Tişkov, "Vatandaşlık, Göçmenler ve Rusya'nın Çıkarları Hakkında Kanun" (Russian Journal: Internet Edition. Yayın tarihi 6 Mart 2002)

⁴⁷ Patrick J. Buchanan, **The Death of the West: How Dying Populations and Immigrant Invasions Imperil Our Country and Civilization**, N.Y: Thomas Dunne Books, 1 Nisan 2002, ss. 15-25.

merkezi hükümet tarafından kontrol edilmeyen yerleşim bölgelerinin oluşmasına yol açmıştır.

Neo-realistler göçün önemini bir güvenlik sorunu olarak küçümsemişlerdir. Örneğin, gerçekçi veya neo-realist bir bakış açısıyla, silahsız mültecilerin ve misafir işçilerin uluslararası sınırların ötesine göçü, güvenlik hususlarına girmemelidir, çünkü bu tür göçler, sadece marjdaki yetenek dağılımını etkilemektedir. Göçün güvenikleştirilmesini eleştirenler, göçün güvenlik meselesi değil, daha çok “düşük siyaset meselesi” olduğu şeklindeki neo-realist konumuna dolaylı olarak katılmaktadırlar.⁴⁸

1.4.2. Neoliberal Paradigma ve Uluslararası Göç

Göç süreçlerinin analizinde kullanılan ikinci temel teori, neoliberal paradigmadır. Bu alt bölümde tartışılacağı üzere birçok bilim insanı, neoliberalizmi göç kontrollerinin ardında yatan mantık olarak görmektedir. “Karsız” göçmenleri bir ülkeden uzak tutma arzusu, özellikle Kanada ve ABD gibi ülkeleri, göç meselesini güvenlik altına alarak sınırların sıkılaştırılmasını meşrulaştırmaya yönlendiriyor ve bununla, göçü ve göçmenleri çevreleyen söylem şekillendiriliyor. Bu da yerlilerin göçmenleri nasıl gördüğünü ve nasıl davrandığını etkiliyor. Örneğin Varsanyi (2011), ABD’de 130’dan fazla şehirde kabul edilen “Yasadışı Göçmenlik Yardımı Yasası” yönetmeliklerine işaret ederek, ABD’de hem yerlilerin hem de neoliberal mantığın eşzamanlı yükseliş planını çizmektedir. Varsanyi için, bunlar aslında hükümetin her düzeyinde ve uluslararası düzeyde oluşturulan neoliberalleşme politikasına karşı bir muhalefet örneğidir.⁴⁹

Göç konusunda neoliberal yaklaşımın temel özellikleri aşağıdaki gibidir:⁵⁰

1. Göç, ilk olarak dinamik ve ilerici kalkınma için gerekli olan ekonomik emek ve entelektüel kaynaklardır. İkinci olarak, göç, azalan doğum oranları ve artan yaşam

⁴⁸ Rey, Koslowsk, **International Migration and Human Mobility as Security Issues**, New York City: The International Studies Association Meeting, 15-18 February 2009, s. 5.

⁴⁹ Rosalind Victoria Gunn, *You’re Not Welcome Here: Examining The Intersections Of Migration And Neoliberal Immigration Policy In Canada*, Ryerson University, 2013, s. 7. (yüksek lisans tezi)

⁵⁰ Чесноков, op.cit., s.137.

süresi gibi paralel süreçlerle karakterize edilen, mevcut post-endüstriyel demografik geçiş nedeniyle Batı ülkelerin tükettiği demografik büyüme kaynaklarıdır.

2. Geldikleri ülkede yasal olarak ikamet eden yabancı vatandaşlara çeşitli sosyo-ekonomik ve hatta bazı siyasi haklar tanınması, bir ulusun demokratik gelişiminin en önemli göstergesidir.

3. Serbest göç süreçleri, işçilerin işgücü piyasaları için ve girişimcilerin işgücü (insan kaynakları) için serbest rekabeti şeklindeki liberal ilkesine karşılık gelir. Özgüllük, yalnızca küresel topluluk koşullarında göç süreçlerinin dünya çapında bir doğaya sahip olduğu gerçeğinde ortaya çıkar.

4. Liberalizm doktrini, hem vatandaşların hem de vatandaş olmayanların haklarının herhangi bir toplumda ve herhangi bir devlette eşit olarak korunması gerektiği gerçeği göz önünde bulundurularak, göçmenlerin ev sahibi ülkelerin yerli toplumlarının kültürü üzerinde ciddi bir olumsuz etkisi olduğu anlamına gelmeyen ulusun sivil anlayışına dayanmaktadır. Bu durum da konumu ve statüsü ne olursa olsun herkesin her türlü ahlaki ve ideolojik değeri alma ve yasalara uygun olarak koruma özgürlüğü olduğu anlamına gelir.

5. Birçok ülkede etkili liberal göç politikalarının uygulanmasını sağlamadaki temel sorun, genellikle ya hükümet görevlilerinin yetkinlik ve farkındalığının zayıf olması ya da önyargıları ve göç alanındaki durumu objektif olarak değerlendirmedeki yetersizlikleridir. Göçmenlere karşı kamuoyunda ve medyada hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığı genellikle aynı nedenlerle ve bireysel sosyal çatışmalar veya çelişkiler üzerine oynayan popülist politikacıların ifadelerine körü körüne inançla üretilir. Bunun sonucu olarak, hem göç politikası hem de göçmenlere yönelik tutumlar çarpıtılır ve rasyonel karakter taşımaktan çıkar.

6. Ev sahibi toplumların kamuoyunda göçmenlerin varlığının yerli halk arasında işsizliğin, suç düzeyinin artması, ev sahibi toplumda egemen olan kültür üzerindeki yıkıcı etki gibi “olumsuz” sonuçlarına ilişkin yaygın olan stereotipler - bir kural olarak, büyük ölçüde abartılıdır.⁵¹

1970’ler, önde gelen politik iktisatçılar tarafından neoliberal küreselleşme olarak kavramsallaştırılan yeni bir dünya düzeninin başlangıcına tanık olmuştur. Neo-

⁵¹ Ibid.

liberal yeniden yapılanma, hem yüksek vasıflıların hem de resmi nitelikleri olmayanların göçünü destekleyen yeni küresel sosyal coğrafyaya öncülük etmiştir. 1980’lerde Sassen (1988), yabancı yatırımların ve yurtdışındaki imalat işlerinin yer değiştirmesinin ABD’ye nasıl yeni göç akımlarını teşvik ettiğini göstermiştir.⁵²

Neoliberaler, göçmenlik karşıtı politikanın Avrupa ülkelerinin ulusal güvenliği için yasadışı göç sorunundan çok daha büyük bir tehdit oluşturduğuna inanmakta, çünkü bu, bir dizi vahim sonuca yol açmaktadır.⁵³ Gerçekte, göçmen sayısının azaltılması ve yasal ekonomiye dahil edilmelerinin önündeki azami sayıda engelin oluşturulması, kamuoyundan yabancı düşmanlığının ve milliyetçiliğin uzaklaşmasını hiçbir şekilde sağlamayacaktır. 11 Eylül 2001’den sonra, göçmenler, yeterli kanıt olmamasına rağmen, bir tür “beşinci kol” olarak kabul edilen terörist suç ortaklarıyla sık sık ilişkilendirmişlerdir. Neoliberalere göre makul göç politikası, kısıtlayıcı polis önlemlerini değil, öncelikle göçün teşvik edilmesini ve rasyonel düzenlenmesini hedeflemelidir. Böyle bir politika, göçmenlerin entegrasyonu ve bu kaynağın hem nüfus ikmali açısından hem de ek işgücü kullanımı açısından ülkenin kalkınması için kullanılmasına yönelik tedbirleri içeren bir programla tamamlanmalıdır. Avrupa ülkelerinin mutlak çoğunluğundaki demografik durum, göçmenler olmadan mevcut refah düzeyini ve etkili bir sosyal güvenlik sistemini sürdürmek mümkün olmayacak şekildedir. Böylece, post-endüstriyel ülkelerin çıkarlarını karşılayan bir göç politikası, ülkede göçmenlerin kabulü için elverişli bir ortamın oluşturulmasını ve topluma tam hukuklu vatandaş olarak entegrasyonundan sorumlu kurumların etkin bir şekilde çalışmasını sağlamayı gerektirir.⁵⁴

Bugün daha zengin nüfusa sahip ülkelerde, vasıfsız işgücüne hazır, akut bir işgücü sıkıntısı mevcuttur. Aynı zamanda, yurt dışına, az gelişmiş ülkelere ihraç edilebilecek niteliksiz işçiler de vardır. Bununla birlikte, ihraç edilemeyen işçiler de vardır ki bu nedenle, görece düşük ücretin bile sosyal ilerleme ve refahta büyüme için

⁵² Stephen Castles, “Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, cilt 36, sayı 10, Ağustos 2010, s. 15.

⁵³ A.S. Çesnokov, “Uluslararası ilişkilerin modern paradigmalarında göç politikası”, **Ural Devlet Üniversitesi Bülteni**, cilt 3, sayı no 6, 2008, s. 137.

⁵⁴ Чесноков, op.cit., s.138.

fırsat olduğu yoksul ülkelerden önemli bir göç dalgası vardır. Gelişmiş ülkeler, demografik krizin ilk dalgasıyla karşılaştıklarında, üretimi aktif olarak ucuz işgücü olan ülkelere kaydırmaya başlamışlardır. Ucuz iş gücü sayesinde gelişmiş ülkelerin sanayisi daha karlı hale gelmiş, hizmet sektörü yaygınlaşmış ve çeşitlenmiştir. Ancak, üretimin ülkeden çıkarılmasına rağmen, neredeyse tüm ülkeler çok sayıda göçmen çekmiştir. 1960'larda, Avrupa'da büyük göçmen toplulukları oluşmaya başlamıştır. Bu süreç doğaldır ve üretimin çeşitlendirilmesi ve emek ve sermaye akışı için sınırların ortadan kalkmasıyla karakterize edilen dünya küreselleşme süreçlerinin gelişiminin modern mantığına uymaktadır.

Tıpkı liberallerin ekonomik meseleleri toplumun geri kalanından ayrı bir şey olarak tasvir ettikleri gibi bugün neo-liberaller de küreselleşmeyi ağırlıklı olarak ekonomik bir olgu olarak tasvir ediyorlar. Yeni ekonominin ortaya çıkışı, artan doğrudan yabancı yatırımın, sınır ötesi sermaye, teknoloji ve hizmet akışlarının kuralsızlaşmasının ve küresel üretim sisteminin oluşturulmasının sonucu olarak tasvir edilmektedir.⁵⁵

Dünya pratiğinin gösterdiği gibi göçü durdurma ve kısıtlama girişimleri yalnızca yasadışı bileşeninde bir artışla sonuçlanmaktadır. Bu nedenle, makul bir göç politikası, ülkeye girişi serbestleştirme politikası ve ekonomi için gerekli olan işgücü kaynaklarını çekmek için sistematik çalışma şeklinde olacaktır.⁵⁶

Neoliberalere göre makul bir göç politikasının oluşturulmasına yönelik çok önemli bir önlem, yasadışı göçmenlerin periyodik olarak yasallaştırılmasıdır; bu sayede birikmiş hesaplanmamış işgücü ve demografik rezervleri istatistiksel muhasebe ve vergilendirme alanına sürekli dahil etmek gerekir.⁵⁷

Neoliberaler, bugün önemli göçmen akışları alan herhangi bir Avrupa ülkesinde göçmenlerle ilişkili çeşitli türden korkuların tamamen temelsiz olduğuna inanmaktadır, çünkü bu tür fobilerin nedeni genellikle göçmenler ve yerli nüfus

⁵⁵ James Petras, Henry Veltmeyer, "Globalisation or imperialism?", **Cambridge Review of International Affairs**, cilt 14, sayı 1, 2000, ss. 32-48.

⁵⁶ Чесноков, op.cit., ss.139-140.

⁵⁷ Ibid.

arasındaki dış etno-kültürel farklılıklardır. Yerli halkın özel fobileri de göçmenlerin topluca yerleşme arzusuna neden olmaktadır.

Belirtildiği gibi göçmen karşıtı fobilerin ortaya çıkmasına sebep olan bir başka neden de elbette Batı'nın ve müttefiklerinin terörizme karşı küresel savaşıdır. Halkın bilincinde yüzü, milliyeti, dini ve konuşlanma yeri olan bir olgu olarak bir terörist imajı şekillenmiştir. Örneğin, 2001 yılında New York'ta terörist eylemler hazırlayan kişiler hakkındaki bilgiler kamuya açılmış ve bu bilgiler, teröristlerin çoğunun öğrenci vizelerinin süresi dolduğu veya hayali bir evliliğe girmek için ülkeye girdiği için ABD'de yasadışı göçmen konumunda olduğunu göstermiştir.⁵⁸ Neoliberal bakış açısına göre yasadışı göçmen bile bir suçlu ve kötü niyetli bir ihlalcidir, çünkü "yasadışı" statüsü genellikle yalnızca göçmenlik ve çalışma mevzuatı alanındaki yetkililerin yanlış düşünülmüş politikalarının sonucudur. Dahası, onların çoğu yasalara sadıktır ve tabii ki yasal bir konumu tercih eder.

Göç alanındaki neoliberal politika, sadece sınırların açıklığı ve şeffaflığı anlamına gelmez, aynı zamanda göç sürecinin ulusun ekonomik refahının çıkarlarına uygun olarak makul bir şekilde organize edilmesini ifade eder; Bunu yaparken, örneğin, göçün belirli göçmenlere iltica veya mülteci statüsü verilmesi anlamına gelen insan hakları yönü unutulmamalıdır.⁵⁹

Göç, belli bir ölçüde devamlılığı olan tarihsel bir süreç iken, neoliberal küreselleşme altında dramatik bir dönüşüm geçirmiştir. Şu anda, (a) gönderen bölgelerdeki iş fırsatlarının olmaması göz önüne alındığında güçlü göç baskısı ve (b) göçmen işçilerin menşe, transit ve varış ülkelerindeki artan savunmasızlık ve aşırı sömürülmesi ile karakterizedir. Genel olarak, göç, kapitalist yeniden yapılanma sürecinin temel bir bileşeni haline gelmiştir.⁶⁰ Neoliberal küreselleşme, az gelişmiş ülkelerde kalıcı toplumsal gerilimlere yol açmış, nüfusun büyük kesimlerini üretim ve

⁵⁸ Yasemin Özgün, "Neoliberalizm ve Göç Olgusunun Değişen Yüzü", **Toplum ve Hekim**, cilt 25, sayı 4, Temmuz-Ağustos 2010, s.252.

⁵⁹ Christina Boswell, "Migration in Europe", Barbara Marshall (ed.), **The Politics of Migration: A Survey**, London and New York: Routledge, 2006, ss. 91-92.

⁶⁰ Raúl Delgado Wise, Humberto Márquez, "Neoliberal globalization and migration", Immanuel Ness, **The Encyclopedia of Global Human Migration**, New York: 2013, s. 2.

geçim araçlarından mahrum bırakmış ve onları hem kendileri hem de aileleri için daha iyi geçim kaynakları arayışı içinde göç etmeye zorlamıştır.

Günümüzde küresel sistem, sermaye piyasalarının, emtia piyasalarının ve işgücü piyasalarının artan entegrasyonu ile birlikte gelişmiş küreselleşme ile karakterize edilmektedir. Ülkeler, ticaret ve mal ve sermaye hareketlerinin önündeki engelleri kaldırma umuduyla giderek daha fazla ekonomik bağ kurmaktadır. Bununla birlikte, küreselleşme neoliberal bir mantıkla ivme kazanırken, asgari hükümet müdahalesi veya Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) karşısında mal hareketlerinin önündeki engeller veya ulusötesi şirketlerin çoğalması karşısında sermayenin serbest dolaşımı ve Uluslararası Para Fonu (IMF), eşzamanlı olarak hükümetler ve uluslararası kuruluşlar arasında insanların sınırsız hareketine karşı düşmanlığı da beraberinde getirmiştir.⁶¹

Böylece, neoliberalizme göre devletin göçe katılımı minimumda tutulmalıdır. İnsanların, özellikle başka bir ülkede işgücüne talep varsa, uluslararası sınırlar arasında olabildiğince özgürce hareket etmelerine izin verilmeli ve firmaların yabancı işgücü istihdam etme kabiliyetleri üzerinde mümkün olduğunca az kısıtlama olmalıdır.⁶²

1.4.3. Neomarksizm Teorisinde Uluslararası Göç Kavramı

Son olarak, üçüncü en önemli paradigma, göçle ilgili olarak aşağıdaki kavramlardan hareket eden neomarksizmdir:⁶³

1. Göç, modern dünyanın temel sorunlarından biridir ve dünya mülkiyetinin yoksul Güney (Doğu) ülkelerine ve zengin Kuzey (Batı) ülkelerine doğru kutuplaşması ile oluşturulmuştur. Kuzey, Güney'in bölgelerinde asgari istikrarı korurken Güney'in kaynaklarının çıkarılmasını ve onları Kuzey ekonomisine "pompalamayı" amaçlayan mevcut dünya sömürgeciliği sistemini yaratmıştır.

⁶¹ Gunn, op.cit., s. 43.

⁶² Denis Frank, "Changes in migration control during the neoliberal era: surveillance and border control in Swedish labour immigration policy", *Journal of Political Power*, cilt 7, sayı 3, 2014, s. 414.

⁶³ Чесноков, op.cit., ss.140-141.

2. Kuzey, dünyada sadece kendisine faydalı olan ve öncelikle Güney'in dünya siyasetine katılımını kendi şartlarına göre kontrol etmesine (örneğin, WTO veya IMF gibi uluslararası örgütlere katılımları veya katılmamaları yoluyla) ve mevcut küresel emperyalizm ve küresel sömürü sistemini bazı uluslararası kuruluşlar aracılığıyla korumasına (IMF, Dünya Bankası) izin veren oyun kuralları yaratmıştır.

3. Küreselleşmiş ekonominin öznelere devletler ve sivil toplum yapıları değil, dünya sanayi, finans ve göç akışlarının bu şirketlerin sonsuzca artan kârları adına dünya sömürü sistemine gömülü olduğu yeni, kurumsal küreselleşmiş dünyanın sınırlarını inşa eden ulusötesi şirketler ve küresel mali yapılarıdır.

4. "Yeni dünya kapitalist düzeni", yalnızca Kuzey-Güney çizgisi boyunca değil, aynı zamanda zenginlerin rolünün ulusal burjuvazi tarafından oynandığı ve yoksulların rolünün göç proletaryası tarafından oynandığı Kuzey devletlerinde de ulusal ölçekte zenginlik ve yoksulluğun kutuplaşmasıyla karakterize edilir. Böylece emperyalizm, ulusal ölçekte sömürü ile tamamlanır.

5. Kuzey burjuvazisi, Güney'den gelen göçmenleri yalnızca sorumluluk verilmesi gereken, ancak ne hakların ne de gelirin paylaşılması gereken "geçici" bir işgücü olarak görmektedir, bu nedenle göç ve vatandaşlık alanında kısıtlayıcı ve koruyucu yasalar ortaya çıkmakta ve sağcı, muhafazakârların ve milliyetçi partilerin etkisinde bir artış izlenmektedir. Bu durum göçmen proletaryasını neoliberal küresel kapitalizmin "toplumsal olarak adil" bir sisteme dönüşümü için evrimsel ve devrimci hareketler başlatmaya itmektedir.

6. Dünya kapitalizmi, yerel ve göçmen proletaryanın etnik sınırları aşmasını ve ortak bir sınıf çıkarını savunmak için toplanmasını önlemek amacıyla aslında Kuzey ülkelerindeki şovenist ve ırkçı duyguları teşvik etmektedir (buna bir örnek 1990'ların ikinci yarısında Avrupa'daki sağ partilerin etkisinin hızla büyümesidir)⁶⁴.

Neomarksist kuramcılar, öncelikle modern kapitalizm altında göç olgusunu göçün uluslararası siyasetsonuçlarından ziyade eşitsiz mübadele ve bağımlılık açısından açıklamaya odaklanmışlar. Neomarksistler, devlet sınırlarının şeffaflığının ve küresel demokratikleşmenin artmasının, Kuzey tarafından sömürülen ve Güney

⁶⁴ Stephen A. Resnick, Richard D. Wolff, **Knowledge and Class: A Marxian Critique of Political Economy**, Chicago, 1987, s. 274.

denilen tüm üçüncü dünya ülkelerinin küresel dağıtım sistemini kökten değiştirme talebini doğuracağına işaret etmekte. Güneyden kuzeye kitlesel haline gelen göçler ise neomarksistler tarafından küresel jeostratejik istikrarsızlıktan sonra dünya kargaşasının ikinci kaynağı olarak görülmektedir. Onlara göre uluslararası emek göçleri, beş yüz yıllık varlığı boyunca kapitalist ekonominin karakteristik bir özelliği olmuştur. Ancak günümüzde kapitalizmin varoluş koşulları ciddi şekilde değişmiş ve bunlarla birlikte göç süreçlerinin parametreleri ve özellikleri de değişmiştir. İlk olarak, bilgi ve ulaşım dahil olmak üzere yeni iletişim araçları, göç sürecini büyük ölçüde basitleştirmiştir. İkincisi, küresel ekonomik ve demografik kutuplaşma, daha önce eş görülmemiş bir baskı yaratarak Güney'den gelen kitleleri Kuzey'in farklı bölgelerine hareket eden göç akışlarına itmektedir.⁶⁵

BM istatistikleri, dünya nüfusunun yaklaşık yarısının yoksul olduğunu ve bunların yaklaşık 800 milyonunun (Güney Asya ve Afrika'da) yoksulluk sınırının altında yaşadığını göstermektedir.⁶⁶ Dünyanın toplam iş gücünün 140 milyonu işsiz olarak kabul edilmektedir; 1 milyara kadar yarı zamanlı istihdam edilmektedir. Bu arka plana karşın, dünya gelirin dağılımı gösterge niteliğinde görünmektedir: Gelişmiş ülkelerde yaşayan 1 milyar insan tüm dünya gelirin % 60'ını almakta ve en yoksul gelişmekte olan ülkelerde yaşayan 3,25 milyar insan dünya gelirin % 20'sinden azını almaktadır. Yoksulluğun Asya ve Afrika ülkelerinde var olan sosyal ve etnik çelişkileri şiddetlendirdiği ve neredeyse her zaman silahlı çatışmalara yol açtığı açıktır, bu nedenle önemli sayıda mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kişi göçmen akışına katılmaktadır.⁶⁷

Neomarksistler, insanlaştırmayı ve insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını içeren dünya demokratikleşmesinin, “zengin” devletleri “fakir” göçmenlerin akınına direnme fırsatından mahrum ettiğine inanmaktadır. Devlet göç sorununa cevap veremezse, sağ partiler ve mevcut göçmenlerin sınır dışı edilmesini sağlamak ve yeni

⁶⁵ Immanuel Wallerstein, “Social Science and the Communist Interlude, or Interpretations of Contemporary History”, **Polish Sociological Review**, No. 2, 199, ss. 3-12.

⁶⁶Global Multidimensional Poverty Index 2020: Charting pathways out of multidimensional poverty: Achieving the SDGs, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2020_mpi_report_en.pdf (e.t. 04.02.2021)

⁶⁷ Чесноков, loc.cit.

göçmenlerin ülkeye girmesini engellemek isteyen hareketlerle temsil edilen zengin ülkelerdeki sivil toplum yapıları devreye girmektedir. Kuzey, göçe yasal ve fiziksel engeller oluşturarak kendini korumaktadır. Buna rağmen, Kuzey'e göç akını durmayacak, sadece yasal ve yasadışı göç oranında yasadışı lehine bir kayma olacaktır. Buna ek olarak, neomarksistler göç karşıtı engellerin ve karantina maliyetlerinin çok yüksek olacağına inanmaktadırlar. Çünkü göçmenler, aşırı sağ güçlerle yüzleşmek için belirli yasal demokratik fırsatlara, kaynaklara ve yerel müttefiklere sahip olacak; ucuz göçmen işçiliği çok fazla mal sahibini cezbetmektedir ve onlar bu ucuz işgücünden ve onun getirdiği süper kârlardan vazgeçmeyeceklerdir.⁶⁸

Kuzeyde çok önemli bir “güney kökenli” nüfusun bulunacağını şimdiden varsayabiliriz. Bu göçmenlerin çoğu muhtemelen düşük ücretli işlerde çalışacak, onlara yerli vatandaşlarla eşit sosyo-ekonomik haklar sağlanmayacaktır. Bu, göçmenlerin ev sahibi topluma entegrasyonunun imkânsız değilse de son derece zor olacağı anlamına gelmektedir. Neomarksistlere göre bu insanlar aslında Kuzey ülkelerinin işçi sınıfının alt tabakalarını oluşturacaklar ve Kuzey'in kendisi de 19. yüzyılın ilk yarısında Batı Avrupa'yı anımsatan bir durumda olacak, yani şehirlerde hakları olmayan, sosyal olarak bütünleşmemiş, hallerinden memnun olmayan en fakir nüfus toplanacak.⁶⁹

Modern göç süreçlerinin orijinal neomarksist vizyonu, küreselleşme sürecini mecazi olarak ve detayları zamanımızın ana süreçlerinin tanımını temsil eden bir bulmaca olarak sunan Marcos tarafından verilmektedir. Uluslararası göç, onun “*Zapatista Hikayeleri*” adlı çalışmasında sunulmaktadır. Marcos'a göre bulmacanın üçüncü parçası - insanlığın başıboş dolaşan kısmının küresel kâbusu olan göçtür.⁷⁰ Marcos, İkinci Dünya ülkelerindeki ekonomik çöküş nedeniyle, buralardaki sosyalizmin çöküşünden ve Üçüncü Dünya ülkelerindeki dini ve etnik çelişkilerin tırmanmasından sonra, her ikisinin de dünya emperyalizmi ve bu bölgeleri her şeyin ve herkesin finans merkezlerinin koyduğu kurallara göre ve menfaatleri adına hareket

⁶⁸ Fuat Güllüpinar, “Göç Olgusunun Ekonomi Politikası ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 4, Nisan-Eylül 2012, s.65.

⁶⁹ Чесноков, op.cit., ss.142-144.

⁷⁰ Subcomandante Marcos, *Zapatista Hikayeleri*, (çev.: Çiğdem Dalay), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2003, ss. 200-209.

ettiği “yeni dünya düzeni”ne dahil etme planları yapan finans merkezleri için yeni bir hedef haline geldiği fikrini savunmaktadır. Hedeflerine ulaşmak için, bu finans merkezleri “bölgesel savaşları” ve “iç çatışmaları” kışkırtmakta, sermaye biriktirmenin yeni yollarını yaratmakta ve büyük işçi kitlelerini hareket etmeye teşvik etmektedir.⁷¹

Küresel ölçekte bu yeni sömürge savaşının sonucu, “dünya çapında milyonlarca göçmenin devasa dönüşüdür”. Çoğunluğu yoksul veya “başarısız” ülkelerden işçiler olan göçmenler, kendilerini yalnızca şeffaf sınırların olduğu bir dünyada değil, aynı zamanda “milyonlarca göçmenin yabancı düşmanlığına zulmetmeye mahkum olduğu, çalışma koşullarının sürekli olarak kötüleştiği, kültürel kimlik kaybının, baskı, açlık ve ölümün olduğu bir dünyada bulmaktadır. Kuzey sınırları içinde her yerde, çifte çelişkili bir eğilim oluşmaktadır: bir yandan, işgücü göçü için sınırlar resmen kapalı, diğer yandan ekonominin tüm sektörleri, yabancı işgücünü çekmenin en güvenilir yolu olan istikrarsızlık ve esneklik arasında gidip gelmektedir.⁷²

Neomarksist bir bakış açısına göre göçmenler başlangıçta kendi sınıf ilişkileri temelinde, yani proleterler olarak istismar edilmektedir, bu nedenle, azınlıklar (bu durumda göçmenler) eşit haklara ulaşmak için mücadelelerini işçi sınıfının kapitalist üretim tarzını yıkma mücadelesine tabi kılmak zorundadır. Sonuç olarak, “göçmenler” - “yerli toplum” hattının tüm çatışmaları, değer çatışmaları, kültürel tavırlar veya asimilasyon sorunu olarak değil, “siyasi sınıf egemenliğinin” bir sonucu olarak açıklanmalıdır.⁷³

Modern neomarksist araştırma, etnik azınlık topluluklarının ve göçmen işçilerin temel sosyal ve politik haklardan mahrum bırakıldığı ve geniş sosyo-ekonomik ve politik haklar ile siyasi kurumlara erişim için rekabetten dışlandığı süreçlere odaklanmaktadır. Göçmenlerin ev sahibi toplumlardaki yerinin belirlenmesi ile ilgili olarak, ırksal ve etnik farklılaşmanın, kapitalist koşullarda toplumsal yaşamın

⁷¹ Чесноков, loc.cit.

⁷² Güllüpinar, op.cit., ss.66-70.

⁷³ Nikolay Genrikhovich Skvortsov, “Etnichnost', Rasa, Sposob Proizvodstva: Neomarksistskaya Perspektiva”, Zhurnal sotsiologii i sotsial'noy antropologii, Cilt 1, No. 1, 1998, ss. 60-65.

siyasi düzenlenmesi sürecinde toplumun sınıf farklılaşması sırasında ortaya çıkan bir tür “sosyal kurucu” olduğu söylenebilir.⁷⁴

Neomarksist bakış açısına göre göç, sözde Üçüncü Dünya'nın emperyalist tekelci sermaye tarafından aşırı sömürülmesinin temel sürecinin bir parçasıdır. Emperyalist sermaye, göçmen işçilere çeşitli şekillerde emek güçlerinin değerinin altında ödeme yaparak kar elde eder. Sonuç olarak, göçmenler ‘aşırı sömürülen işgücünün ulusal olarak ezilen bir tabakası’ olarak nitelendirilebilir.

Özetle, modern uluslararası ilişkiler teorisinin temel paradigmalarının her birine gömülü olan iç nedensel mantığın, sorunları çözenin kabul edilebilir araçlarının ve yollarının ve dünyanın resminin net bir şekilde anlaşılmasının, bölgesel ve küresel göç süreçleri araştırmacısının dünya politikası aktörlerinin eylemlerinin yeterli bir analizini yapmasına, göç alanındaki davranışlarının motivasyonunu anlamasına ve durumun gelişmesi için senaryolar ve olası seçenekler üretmesine olanak sağlayacağı belirtilebilir.

⁷⁴Ibid.

II. BÖLÜM

AZERBAJCAN'DA GÖÇ SÜRECİNİN OLUŞMASI

Çalışmamızın ikinci bölümünde Azerbaycan'da göç sürecinin oluşması dört ana başlık altında incelenecek olup ana amaç son bölümde yapacağımız araştırmalara tarihsel bir arka plan yaratmaktır.

2.1. Azerbaycan Tarihinde İlk Göçler

Çağımızın ilk yüzyıllarında nüfusun çoğunluğunu oluşturan, siyasi-askeri açıdan daha güçlü ve daha örgütlü Türk etnik gruplar Azerbaycan'da kitlelerin birleşmesinde önemli rol oynamıştır. Etnik Türk kabileleri arasında Oğuz Türkleri en güçlü ve etkili olanlar sırasında yer almıştır. Başlangıçta diğer Türk boyları gibi Oğuz grupları da eski çağlardan beri ilk yerleşim yerlerinin bir parçası olan Güney Kafkasya'ya taşınmışlardır. Daha sonra eski atalarının “*Demir Kapı*” olarak adlandırdıkları Derbent geçidinden Azerbaycan topraklarına geçmişler. Birçoğu Büyük Kafkas Dağı'nın farklı geçitlerini geçerek Azerbaycan topraklarının tamamına yayılmıştır.⁷⁵

Tarih boyunca Azerbaycan topraklarında büyük devletlerin kurulması, o devletlerin politik amaçlarına uygun şekilde bu topraklarda zorunlu veya gönüllü dış göçmenler oluşturması ile sonuçlanmıştır. Bunlar zamanla bölgedeki nüfusun hem sayı açısından hem de etnik ve kültürel kapsamda değişmesine neden olmuştur.

Azerbaycan topraklarında göç tarihi incelendiğinde en karışık dönemlerden biri de XIX. yüzyıla tesadüf etmektedir. XIX. yüzyılın başında Rusya, topraklarını doğuya doğru ilerletmek için, Azerbaycan halkını Kafkasya dışına çıkarmak gibi gizli bir politika izlemeye başlamıştır. Bu amacına ulaşma yolunda Hıristiyanlık faktörü etkili olmuştur. Rusya, Hıristiyan nüfusunu Azerbaycan topraklarına yerleştirmekle ve Güney Kafkasya'daki Müslüman nüfusunun dini inancını zorla değiştirmekle bölgedeki Hıristiyan nüfusun desteğine güvenmiştir. Özellikle 1826-1829 tarihleri

⁷⁵ “Azerbaijan From Ancient Times To The Advent Of Islam”, **Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan Presidential Library**, s. 6 <https://files.preslib.az/projects/azerbaijan/eng/gl3.pdf>, (e.t.: 06.02.2021)

arasında Ermenilerin Azerbaycan topraklarına, özellikle Karabağ'ın dağlık bölgesine kasıtlı olarak sistematik kitlesel göçlerini organize ederek Güney Kafkasya'da kendisine destek oluşturmaya karar vermiştir.⁷⁶

Rus-İran (1826-1828) ve Rus-Osmanlı savaşları (1828-1829) sona erdikten sonra, İstanbul ile Edirne Antlaşması ve Tahran ile Türkmençay Antlaşması, özellikle Osmanlı ve İran Ermenilerinin Rus topraklarına yerleştirilmesi için göç tercihlerini şart koşmuştur. Bunların çoğu, 19. yüzyılın başlarında kaldırılan Erivan, Nahçıvan ve Karabağ'daki eski Azerbaycan hanlıklarının topraklarına yerleşmiştir. Ermenilerin toplu göçünü kolaylaştırmak için yetkililer, onlara para, araç ve refakatçi sağlayan özel komisyonlar kurmuşlardır.⁷⁷

19. yüzyılın sonlarına doğru çok sayıda göçün sonucu olarak Ermeni nüfus artışı yönünde eğilim devam etmiştir. 1897 imparatorluk sayımı, üç ilçede 164.098 Azerbaycanlı ve 109.250 Ermeninin ikamet ettiğini göstermiştir: Şuşa, Cavanşir ve Cebrail.⁷⁸

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Bakü'de petrol endüstrisinin hızlı gelişimi şehre bir Ermeni göçü dalgası çekmiştir. Ermeniler, Rus İmparatorluğuna itaat etmeyi için hükümet onları Doğu politikalarında araç olarak kullanmıştır. Bu nedenle Ermeniler, Bakü'nün petrol endüstrisinde hükümetten ayrıcalıklar elde etmiş ve kısa süre sonra Bakü petrolünün en büyük girişimcileri olmuşlar. Ermeniler sektöre o kadar hakim olmuşlar ki isteklerini Bakü Petrol Müteşebbisleri Kongresi'ne dikte edebilmişler.⁷⁹ Sanayi elitinin yanı sıra, daha fakir Ermeniler petrol yataklarında iş bulmak için Bakü'ye akın etmiştir. 20. yüzyılın başlarında sayıları önemli ölçüde artan Ermeni işçiler, Bakü'nün devrimci ve sosyalist hareketlerinde aktif olmuşlar.⁸⁰

⁷⁶ İrade Memmedova, "18-19. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan'ın Nüfus Yapısı", **Yeni Türkiye**, 60, 2014, ss. 1-2.

⁷⁷ Musa Marjanlı, **Armenians. Russia. The Caucasus**, Dubai: Khazar University Press, 2011, ss.10-11.

⁷⁸ Farid Şafiyev, *The Russian-Soviet Resettlement Policies and Their Implications For Ethno-Territorial Conflicts In The South Caucasus*, Carleton University, Ottawa, 2015 (doktora tezi), s. 134.

⁷⁹ Atakhan Pashayev, "March 1918 Massacre in Baku", **Visions Of Azerbaijan**, Volume 2.2, 2007, s. 32.

⁸⁰ İsrail İsmayılov, **Azərbaycan Nefti XX Əsrdə (hərbi-siyasi baxış)**, Bakı: Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası Mətbəəsi, 2007, ss. 18-19.

Ermenilerin göçlerinin düzenlendiği Azərbaycan bölgələrində milli və dini meselelər üzərində fikir ayrılıqları oluşmaya başlamıştı. 1905 yılının Ağustos ayında, Şuşa'da bir Azərbaycanlının Ermeniler tarafından katl edilmesi ilə başlayan kanlı çatışma sonucunda Ermeniler ile Bakü ve Nahçıvan'ın müslüman halkı da karşı karşıya gelmiştir. Türkiye ve İran gibi ülkelerden sınır dışı edilmiş Ermenileri Azərbaycan'da yerleştiren Çarlık Rusyası, 1905-1906 yıllarında onları silahlandırarak bu olaya yönetimin desteğini göstermiştir. Ermenilerin Azərbaycan topraklarına entegrasyonu ile buradaki müslüman halkına karşı soykırım politikası izlemesi 1918-1920 yıllarında da devam etmiştir.⁸¹

28 Mayıs 1918 tarihinde Mehemmet Emin Resulzadenin başkanlığında Azərbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulması ile hükümet eğitim alanında bir dizi reform gerçekleştirmeye başlamıştır. Eylül 1919'da AHC'nin Eğitim Bakanlığı 100'den fazla Azərbaycanlı genci yurt dışına yükseköğrenim için göndermeyi teklif etmiştir. Bu projenin bütçesi, öğrenci başına 36.000 ruble ve 4 milyon ruble tutarında nakliye masrafları için 5.000 ruble olmuştur.⁸² İlk öğrenci grubu 1920'ci yılın başlarında Avrupa'ya gönderilmiştir. Zorlu siyasi duruma rağmen, Azərbaycanlı gençlerin kamu masrafları ile yurt dışına gönderilmesi gerçekleşmiştir. Eğitimsel amaçlı bu göçler sonucunda ülkede çeşitli alanlarda yükseköğrenim görmüş ulusal kadrolar oluşmuştur.⁸³

Azərbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin 1920'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne dahil edilmesinden sonra Rus ve diğer vatandaşlar zorla Azərbaycan'a yerleştirilmiştir. Bununla da demografik yapıda yeniden keskin değişiklikler oluşmuştur.⁸⁴

Azərbaycan halkının milli-manevi mirasına ve kültürel değerlerine yönelik saldırılar hızlanmıştır. Genel olarak, Azərbaycanlı aydınların yetiştirilmesi ve eğitim

⁸¹ Ali Turan, "1905 Və 1918-Ci İllərdə Ermənilərin Azərbaycanlılara Qarşı Soyqırımı Aktları", **Xalq Qazeti**, Temmuz 2017.

⁸² Səadət Məmmədova, "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Təhsil Siyasəti", **Strateji Təhlil**, Say 1-2(23-24), 2018, s. 300.

⁸³ Misir Mərdanov, "Xalq Cümhuriyyəti Dövründə Azərbaycanda Təhsil", **Türkologiya**, № 2, 2018, ss. 32-33.

⁸⁴ Cəmil Quliyev, "Azərbaycan SSR-in beynəlxalq və daxili vəziyyəti (1920-1922-ci illər)", Cəmil Quliyev, **AZƏRBAYCAN TARİXİ aprel 1920- iyun 1941**, VI cild, Bakı: Elm, 2008, ss. 42-43.

yapay olarak kısıtlanmış ya da büyük ölçüde engellenmiştir. Rusların, Ermenilerin, Yahudilerin ve diğer milletlerin yurt dışından çok sayıda göçü, Bakü'nün en zengin semtlerinde uygun bir istihdam ve lüks apartmanlarda konaklama garantisi gibi teşviklerle desteklenmiş ve hızlandırılmıştır.⁸⁵

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dağıldıktan sonra siyasi baskılardan dolayı birsıra politikacılar, bilim adamları ülkeden göç etmek zorunda kalmış ve Sovyet rejimine karşı mücadelesini yabancı ülkelerde devam ettirmek için çaba sarf etmişlerdir.⁸⁶ Ama 1937 yılından itibaren gerçekleştirilen göçlerin sonucu farklı olmuştur. Sovyet iktidarına karşı çıkan Azerbaycan aydınları temsilcilerinin çoğu çeşitli bahanelerle tutuklanmış, idam edilmiş veya Rusya'nın uzak bölgelerine sürgün edilmiştir.⁸⁷

Eski SSCB Bakanlar Kurulu'nun 23 Aralık 1947 tarihli "Ermenistan SSC'den kollektif çiftçilerin ve diğerlerinin Kür-Araz ovasına yeniden yerleştirilmesi" hakkındaki kararına göre yaklaşık 150 bin Azerbaycanlı yerli vatanlarından çıkarılmıştır.⁸⁸ Azerbaycan Bakanlar Kurulu'na bağlı Yeniden Yerleşim İdaresi Başkanı N.D.Allahverdiyev'in 1 Ağustos 1951 tarihli notuna göre 1948-1951'de 1.000'den fazla çiftlik, Ermeni SSC'nin kamu mallarını ve kollektif çiftliklerini örgütlenmemiş şekilde ve yeniden yerleşim biletleri olmadan yasadışı olarak terk etmiş ve Azerbaycan SSR'nin belirli bölgelerine taşınmışlar.⁸⁹ Böylece 1948-1953 yılları da Azerbaycanlıların Ermeni SSC'den toplu şekilde, zorla çıkartılması ile devam etmiştir. Azerbaycan nüfusunun Ermenistan'dan Azerbaycan'a yerleştirilmesi,

⁸⁵ "The Communist Regime In North Azerbaijan (28th Of April, 1920–18th Of October, 1991)", **Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan Presidential Library**, s. 28 <https://files.preslib.az/projects/azerbaijan/eng/gl3.pdf> , (e.t.: 06.02.2021)

⁸⁶ Cəlal Qasımov, **Siyasi repressiya: həyatda və ədəbiyyatda**, Bakı: «Elm və təhsil», 2020, ss.26-27.

⁸⁷ Quliyev, op.cit., s.344-345.

⁸⁸Azer Allahveranov, Emin Huseynov, "Costs and Benefits of Labour Mobility between the EU and the Eastern Partnership Partner Countries: Country Report Azerbaijan", **Center for Social and Economic Research**, Warsaw, 2013, s. 26.

⁸⁹Ilgar Niftalıyev, "Deportation of Azerbaijanis from Armenia (1948-1953)", **IRS History**, 1, 16, 2014, s. 46.

Sovyet liderliğinin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sınırlarını Türkiye aleyhine genişletme girişimleriyle yakından bağlantılı olmuştur.⁹⁰

Yurtdışında yaşayan göçmenler Sovyet rejimine karşı mücadeleyi yaşadıkları ülkede devam ettirmişlerdir. 1949'da Ankara'da M.E. Resulzade bağımsızlık fikrini destekleyen Azerbaycan Kültür Derneği'ni kurmuştur.⁹¹ Ana amaç insanları eğitmek olmuştur. 1945-1954 yılları arasında Almanya'nın Münih şehrinde Azadlığ'ın Azerbaycan radyo editörü olarak görev yapan Abdurahman Fatalibayli-Dudanginski, Sovyet ideolojisinin rejimine karşı mücadelede etkili olmuştur.⁹² Ankara'da Azerbaycan tarihi ile ilgili eserleri yayınlanmış, siyasi göçmen Mirze Bala Memmedzade eğitim faaliyetlerinde aktif rol almıştır.⁹³

Bakü'nün 20. yüzyıl boyunca (Rusların ve ardından 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın ortasına kadar Sovyet imparatorluğunun petrol başkenti) nüfusu, yüksek derecede dini ve etnik çeşitlilik ile karakterize edilmiştir. SSCB'nin oluşum yıllarında şehir, "*Doğu'daki sosyalizmin ileri karakolu*" politik ve sembolik statüsünü elde etmiştir. Bundan sonra, "ulusların dostluğu" bağlamında, söylemsel olarak SSCB'nin en uluslararası şehrine dönüşmüştür. 1960-1980'lerde Bakü sakinleri Bakü'yü kozmopolitlik kategorileri içinde tanımlamayı tercih etmişlerdir.⁹⁴ Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli etnik gruplardan oluşan Bakü şehrini bu sakinlerin oluşturduğu sosyal kültürel alan olarak da tanımlamak mümkündür.

Azerbaycan'da göç konusu irdelenirken 1988 yılından başlayarak Ermenistan'da yaşayan Azerbaycanlıların zorunlu şekilde Azerbaycan'a göç ettirilmesi ile ilgili yapılan baskılardan da bahsetmek gerekir. Ermenistan'dan kovulan Azerbaycan Türkleri önce Karabağ'a yönelmişlerdir. Ancak o dönemde Karabağ'a

⁹⁰ Vaqif Arzumanlı, Nazim Mustafa, **Tarixin qara səhifələri: Deportasiya. Soyqırım. Qaçqınlıq**, Bakı: Qartal, 1998, ss. 130-131.

⁹¹ Nəsiman Yaqublu, **Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Ensiklopediyası**, Bakı: Kitab Klubu, 2013, s.82.

⁹² Ibid., ss.65-66.

⁹³ Rafail Əhmədli, **Mirzə Bala Məhəmmədzadənin ictimai-siyasi görüşləri**, Bakı: Ozan, 2017, ss. 26-28.

⁹⁴ Дмитрий Ефимович Фурман, **Азербайджан и Россия: Общества и Государства**, Москва: Летний сад, 2001, s. 260.

kabul edilmeyen göçmenler başta başkent Bakü olmak üzere Sumgayıt ve diğer büyük şehirlere doğru yönelmişlerdir.⁹⁵

Ülkeye gelen göç ve dış göç özellikle 1990'dan önce ve sonra yüksek olmuştur, ancak ikisi de 1990'ların ortasında hızla azalmıştır.⁹⁶ Azerbaycanlıların Azerbaycan ve Ermenistan sınırlarına komşu bölgelere, örneğin Gürcistan topraklarına dışgöçü yaygınlaşmaya başlamıştır.

Azerbaycanlıların en büyük nüfusu, Gürcistan'ın Marneul bölgesinde yoğunlaşmıştır. Aynı zamanda onlar Gürcistan'ın Gardabanskiy, Bolnisskiy ve Dmanisskiy bölgelerindeki nüfusun önemli bir bölümünü de oluşturmaktadırlar. Ayrıca ülkenin başkenti Tiflis'te çok sayıda Azerbaycanlı yaşamaktadır. Son Sovyet nüfus sayımına göre 1989 yılında Gürcistan'da 307.600 Azerbaycanlı yaşamıştır.⁹⁷

Yirminci yüzyılda, sanayileşmenin sonucu olarak Azerbaycan, özellikle ülkenin doğu kesiminde kentsel alanlara nüfus akışı yaşamıştır. 1990'ların başında ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal hayatında yaşanan köklü değişiklikler bu süreci önemli ölçüde hızlandırmıştır. Nüfusun kırsal alanlardan gelişmekte olan şehirlere hareketi Azerbaycan'da kentleşmeyi teşvik etmiştir.⁹⁸

2.2. Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan'da Göç Sürecinin Oluşması

Bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycan nüfusunun göçü konusu, hem ülke içinde hem de yurt dışında, sadece göç ve demografi alanındaki dar bir uzmanlar çemberinde değil, aynı zamanda Azerbaycan toplumunda da çok popüler konulardan biridir. Sonuçta, son 30 yılda yaşanan kitlesel göç süreçlerinin bir sonucu olarak, Azerbaycan'daki demografik ve etnik-mezhepsel durum kökten değişmiştir.

⁹⁵Rehman Seferov, Adalet İbadov, "Ermenistan'ın Karabağ'ı İşgal Süreci ve Sonrasında Azerbaycan'da Yaşanan Zorunlu Göçler ve Sorunları", **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, Sayı: 18, 2007, s. 165.

⁹⁶ International Centre of Migration Policy Development, Vienna, **Baseline Study on Migration in Azerbaijan**, Vienna: April 2018, s. 11.

⁹⁷ Sergey Rumyansev, "Immigrants in Azerbaijan: Current Situation and Prospects of (Re)integration Policy" **CARIM-East Research Report**, 43, 2012, European University Institute, s. 11.

⁹⁸ International Centre of Migration Policy Development, op.cit., s. 13.

Azerbaycan aynı zamanda küresel göç süreçlerinin bir parçası haline gelmiş ve işçi göçüyle birlikte yeni akışlar yarattı - siyasi nedenlerle göç, yasadışı ve transit göç, insan kaçakçılığı ve diğerleri. Aynı zamanda birçok ülkede Azerbaycanlı göçmen sayısının önemli ölçüde artması, Azerbaycan toplumu için diaspora gibi yeni bir olgunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1991 yılında bağımsızlığını kazandığından beri Azerbaycan, istikrarsız siyasi durum, ekonomik gerileme ve Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle mültecilerin ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin yeniden yerleştirilmesi gibi zorluklar nedeniyle yurtdışına önemli bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır.⁹⁹

Bağımsızlık sonrası erken yıllarda, önemli sayıda Azerbaycanlı, esas olarak Sovyet sonrası ekonomik gerileme nedeniyle diğer ülkelere göç etmiştir.¹⁰⁰ Bu ekonomik gerileme 1996 yılına kadar devam etti ve bununla birlikte, bir geçiş döneminin doğasında bulunan çeşitli diğer sosyo-ekonomik zorluklar, göçü iten faktörler olarak görev yapmıştır. Bu sürecin bir sonucu olarak, pek çok Post-Sovyet devletinde olduğu gibi Azerbaycan'da da göç, daha iyi bir sosyal-ekonomik koşul aramak için nüfusun önemli bir kısmı için birkaç seçenektен biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, milyonlarca Azerbaycanlı göçmenin çeşitli eski Sovyet cumhuriyetlerine, özellikle Rusya'ya taşındığı tahmin edilmektedir. Özellikle Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesi ve çevresindeki çatışma, yaklaşık bir milyon mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kişinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aslında, savaş ülkedeki ekonomik durumu daha da kötüleştirmiştir. Sonuç olarak, kırsaldan endüstriyel kentsel alanlara sadece iç göç yoğunlaşmakla kalmamış, aynı zamanda ülkeden dış göçün artmasına da neden olmuştur.¹⁰¹ 1992'de başlayan iş arayanların ülkeden çıkışı, 1994'ten beri tam ölçekli hale gelmiştir. Bağımsızlığını kazanmasıyla, Azerbaycan vatandaşları sadece Rusya'ya ve Sovyetler Birliği'nin diğer eski cumhuriyetlerine

⁹⁹ Mark R. Beissinger, **Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State**, Hong Kong, China: Cambridge University Press, 2002, ss.472-488.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz (MSİBM) Avstriya Respublikası, **Azərbaycanda Miqrasiya Vəziyyətinə Dair Tədqiqat**, Vyana: Aprel 2018, ss.11-14.

değil, aynı zamanda Türkiye, İran, Birleşik Arap Emirlikleri, Batı Avrupa, Avustralya, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'ne de göç etmeye başlamıştır.

Bununla birlikte, Azerbaycan aynı zamanda artan sayıda yabancı vatandaş ve vatansız kişiye de ev sahipliği yapmıştır. Komşu bölgelerdeki çatışmalar ve istikrarsızlık, zorunlu göçmenlerin güvenlik ve daha iyi geçim kaynakları arayışıyla evlerini terk etmesiyle Azerbaycan üzerinden geçişi artırmıştır.

2000li yıllarda Azerbaycan'da hızlı sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanması, enerji ve ulaşım alanında uluslararası iletişimin yaygınlaşması ve ülkemizin jeopolitik konumu, küreselleşme bağlamında göç süreçlerinin daha da yoğunlaşmasına yol açmıştır.

Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanlığı'na göre 2008 yılında Azerbaycan'da 4367 göçmen işçi mevcut olmuştur. Bu göçmen işçilerin yarısından fazlası (%52) 18-29 (%27) ve 40-49 (%25) yaş grupları olmuştur. Bu dönem Azerbaycan'da bulunan göçmen işçilerin çoğunun (%95) erkek olduğu ortaya çıkmıştır. Ülkenin işgücü piyasası dünyanın her yerinden (70'den fazla ülke) göçmen işçi ithal etse de tüm göçmen işçilerin neredeyse % 77'si 7 ülkeden (Türkiye (%47), Gürcistan (%8), Büyük Britanya'dan (%6), Hindistan (%6), Rusya (%4), Malezya (%3) ve Çin (%3) olmuştur.¹⁰²

2009 yılında Uluslararası Göç Raporu'na göre Azerbaycan'da uluslararası göçmenlerin sayısı (*Tablo 1*) incelendiğinde, toplam uluslararası göçmenlerin sayının 1995 yılında en yüksek gösterge ile 525 bine kadar yükseldiği belli olmuştur. 2000-2010 yılları arasında uluslararası göçmenlerin sayında düşüş ortaya çıkmıştır.¹⁰³

¹⁰² International Organization for Migrant, **Azerbaijan Labour Migrant Survey Report**, Geneva, 2009, s. 11 <https://publications.iom.int/books/azerbaijan-labour-migrant-survey-report> (e.t.: 16.02.2021)

¹⁰³ Ibid.

**Tablo 2. 2009`da Uluslararası Göç Raporu`na Göre Azerbaycan`Da
Uluslararası Göç Göstergeleri**

Gösterge	Yıl / Dönem	1990	1995 / 1990-1995	2000 / 1995-2000	2005 / 2000-2005	2010 / 2005-2010
Uluslararası göçmenler						
Toplam (binlerce)		361	525	348	255	264
Erkekler (binlerce)		158	228	150	109	113
Kadınlar (binlerce)		203	296	198	145	151
Kadın göçmenlerin yüzdesi		56.2	56.5	56.9	57.0	57.1
Toplam göçmen stoku yüzdesi		0.2	0.3	0.2	0.1	0.1
Toplam nüfusun yüzdesi olarak göçmenler		5.0	6.7	4.3	3.0	3.0
Yıllık değişim oranı			7.5	-8.2	-6.2	0.7
Mülteciler hariç yıllık değişim oranı			-4.2	-4.2	1.0	1.0
Yabancı doğumlarının net göçü			174	-163	-84	16
Mülteciler						
Toplam (binlerce)		—	233	111	6	2
Uluslararası göçmenlerin yüzdesi		—	44.4	31.9	2.3	0.9
Toplam mülteci nüfusun yüzdesi		—	1.3	0.7	0.0	0.0
Yıllık değişim oranı			—	-14.8	-59.0	-17.0
Havaleler (ABD doları)						
Toplam (milyonlarca)		..	3	57	693	1 287
GSYH yüzdesi		..	0.1	1.1	5.2	4.1
Nüfus						
Toplam (binlerce)		7 212	7 784	8 121	8 453	8 934
Kadınlar (binlerce)		3 529	3 804	3 956	4 117	4 371
Erkekler (binlerce)		3 683	3 980	4 165	4 336	4 563
1000 nüfus başına yıllık değişim oranı			15.3	8.5	8.0	11.1
1000 nüfus başına yıllık doğal artış oranı			18.3	11.7	10.4	12.2
Toplam net göç (binlerce - yıllık ortalama)			-23.1	-25.5	-20.0	-10.0
1.000 nüfus başına yıllık net göç oranı			-3.2	-3.3	-2.5	-1.2
Toplam nüfusun yüzdesi		0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
2050`de öngörülen nüfus (BM orta değişken)				göç ile		göç olmadan
Toplam nüfus (binlerce)				10 579		11 017

Kaynak: *International Migration Report 2009: A Global Assessment, United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, p. 105*

Dünya Bankası'na göre 2010 yılında Azerbaycan'dan gelen göçmenlerin sayısı 1.432.600 olmuştur (nüfusun % 16.0'ı). Azerbaycanlı göçmenlerin % 60'ının ana hedef ülkesi Rusya olurken, sıralamada onu Ukrayna, Kazakistan, İsrail, Almanya ve Türkiye izlemiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi de Rusya'nın Azerbaycan'dan ayrılan göçmenler için ana hedef ülke olduğunu doğrulamıştır.¹⁰⁴

Hızlı sosyo-ekonomik ilerleme, enerji ve ulaşım sektörlerinde önemli projelerin hayata geçirilmesinin sonucu olarak Azerbaycan, göçmen işçiler için giderek çekici ülke haline gelmiştir. 2012 yılında toplam 6.284.759 kişi Azerbaycan'a gelmiş ve 6.303.122 kişi ülkeyi terk etmiştir. Ülkeye giren ve çıkan vatandaş

¹⁰⁴ *Azərbaycandan Kənarında İşləyən və Yaşayan Azərbaycanlı Miqrantların Azərbaycanında Qalan Həyat Yoldaşları və Digər Ailə Üzvlərinin Vəziyyəti Haqqında Tədqiqata Dair Hesabat*, Bakı, 2013, ss.15-16.

olmayanların sayısı sırasıyla 2.482.606 ve 2.476.341 olmuştur.¹⁰⁵ Böylece, son yıllarda Azerbaycan, petrol ve gaz sektörünün yönlendirdiği yüksek yıllık GSYİH büyümesi yaşamış ve yabancı ülkede yaşayan Azerbaycanlıların da ülkelerine dönme ihtimali yükselmiştir.

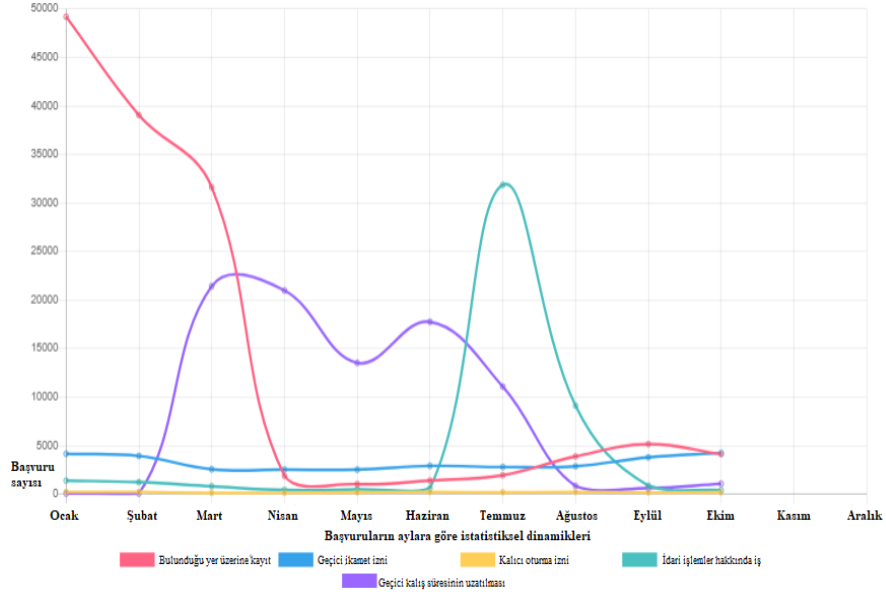
Devlet Göç Servisi'ne göre 2012 yılında vatandaş olmayanların %90'ı beş ülkeden gelmiştir: %35,3 Rusya Federasyonu, %31 Gürcistan, %12 Türkiye, %11 İran İslam Cumhuriyeti ve %1,6 Ukrayna. O yılki göçmen rezervi 165.267 kişi olmuştur. 2012 yılında işçi olarak çalışmak için 11.970 göçmen izin almış ve 52 kişi de Devlet Göç Servisi'ne sığınma başvurusunda bulunmuştur.¹⁰⁶

2020 yılında Azerbaycan'da ikamet etmek için başvuru yapanların Devlet Göç Servisi'nde aylara göre istatistiksel dinamikliği(*Şekil 1*) incelendiğinde, idari işlemler hakkında iş başvurusu yapan kişilerin sayının 2020 yılının Temmuz ayında 30.000'le 35.000 arasındaki sayıya en yüksek göstericiye ulaştığı ortaya çıkmıştır. Kalıcı ikamet izni ve geçici ikamet izni için başvuruda bulunan kişilerin sayısında çok fazla değişim olmamıştır. Bulunduğu yer üzerine kayıta olan 50.000'e yakın kişi sayının yıl sonuna doğru 5.000 civarına kadar düşmesi ile ikamet ettiği yerde kalan kişilerin sayısında keskin azalma olmuştur.

¹⁰⁵ Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilati, **Azərbaycanda 2015-ci ildən sonrakı İnkişaf Çərçivəsinə dair məsləhətləşmələr. Yekun Hesabat**, Bakı, 2013, s. 62.

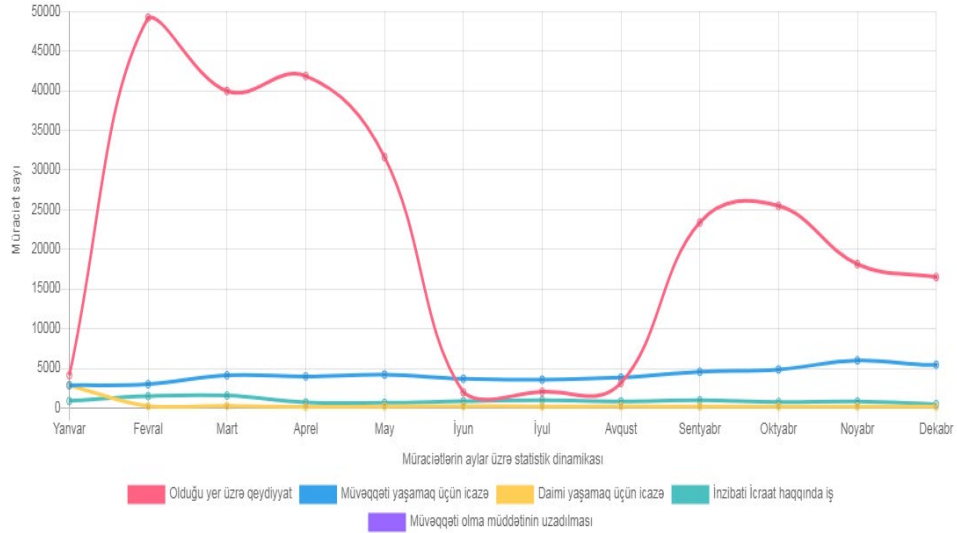
¹⁰⁶ Miqrasiya, 3-cü cild, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya Xidməti, (mart 2013-cü il), s. 12.

Şekil 1. Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Göç Servisi'nin 2020 Yılında Başvuruların Aylara Göre İstatistiksel Dinamikleri

Kaynak: Statistika 2020, Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidməti , <https://migration.gov.az/az/statistics>, Erişim Tarihi: 16.02.2021

Şekil 2. Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Göç Servisi'nin 2021 Yılında Başvuruların Aylara Göre İstatistiksel Dinamikleri

Kaynak: Statistika 2021, Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidməti , <https://migration.gov.az/az/statistics>, Erişim Tarihi: 25.03.2022

2021 yılında Azerbaycan`da ikamet etmek için başvuru yapanların Devlet Göç Servisi`nde aylara göre istatistiksel dinamikliği(Şekil 2) incelendiğinde ise 2020 yılından farklı olarak idari işlemler hakkında iş başvurusu yapan kişilerin sayının daha stabil olduğu görülmektedir. Yine aynı şekilde kalıcı ikamet izni ve geçici ikamet izni için başvuruda bulunan kişilerin sayında da çok fazla değişim olmamıştır. Yabancıların ve vatansız kişilerin Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ikamet ettikleri yerde kayıt için başvuruları 2020 yılına göre artış göstermiştir. Bu farkların nedenleri olarak 2020 yılında gerçekleşen 2. Karabağ Savaşı ve pandemi dolayısı ile sınırların kapalı olması gösterilebilir. Her iki neden dolayısı ile ülkeye giriş ve çıkışlarda sınırlamalar getirilmiştir.

Günümüzde göç, Azerbaycan`da yaşamın neredeyse tüm alanlarını tam anlamıyla etkilemiştir. Yeniçağda göç süreçlerinin büyük bir yapıya sahip olması, göç kavramının Azerbaycan için gerçek yaşamın bir parçası haline gelmesine neden olmuştur.

2.3. Azerbaycan`da Göç Politikası ve Uygulanmasından Sorumlu Makamlar

Tüm Sovyet sonrası ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan`ın da göç politikası ve kurumsal yönetim yapısı 1991 yılında yeniden bağımsızlığını kazandıktan sonra hızla gelişmeye başlamıştır; bu gelişme, 2007`de Devlet Göç Servisi¹⁰⁷ nin kurulması ve 2013`te¹⁰⁸ Göç Yasası`nın kabul edilmesiyle bir devrim görmüştür.

22 yıl önce Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazandıktan sonra yeni sosyo-ekonomik oluşumun en acil sorunlarından biri haline gelen göç süreçlerinin düzenlenmesi konusu da gündeme gelmiştir. Bir yandan Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ ihtilafı sonucu bir milyondan fazla yurttaşımızın anavatanlarından sürülmesi, diğer yandan da mevcut konjoktürü iyi değerlendirememiş “politikacıların” ülke içinde iktidar mücadelesi devlet bağımsızlığını kaybetme tehdidine yol açmıştır.

¹⁰⁷ Azerbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidməti, <https://www.migration.gov.az/az/about/54> (e.t.: 01.03.2021).

¹⁰⁸ *Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*, <http://www.e-qanun.az/framework/26186> , (e.t.: 01.03.2021).

Aynı zamanda, Azerbaycan, istikrarsız siyasi durum, ekonomik gerileme ve Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle mültecilerin ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin yeniden yerleştirilmesi gibi zorluklar nedeniyle vatandaşlarının yurtdışına önemli bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır.

Ülke için böylesine zor bir dönemde iktidara gelen Haydar Aliyev, diğer alanlarla birlikte göç süreçlerinin düzenlenmesi ile ilgili çok önemli tedbirler almıştır. Göç alanına özel ilgi, Azerbaycan'da sosyal ve devlet inşası sürecinde göç süreçlerin devlet bağımsızlığının refahı için yönlendirilmesini mümkün kılmıştır. Ayrıca Haydar Aliyev'in çeşitli nedenlerle göç eden ülke vatandaşlarına kapsamlı devlet bakımı ve sorunlarına çözüm sağlamak için her zaman çaba sarf ettiği belirtilmelidir. Nitekim bu sürecin özünü gözler önüne seren Aliyev, "Göç doğal bir süreçtir, durdurulamaz ve durdurulmasına gerek yoktur. Doğası gereği olumludur. Dünyadaki göç süreçleri tüm ülkeleri ve halkları ilgilendiriyor" demiştir.¹⁰⁹

Modern Azerbaycan'ın kurucusu Haydar Aliyev'in başarılı politikası Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından başarıyla sürdürülmektedir. Şöyle ki son yıllarda Azerbaycan'da hızlandırılmış sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanması, enerji taşımacılığı alanında uluslararası iletişimin yaygınlaşması ve ülkemizin jeopolitik konumu, göç süreçlerinin daha da harekete geçmesine neden olmuştur. Aynı zamanda, birkaç devlet ile vizesiz rejimin varlığı, Azerbaycan arazisinden transit geçiş yapan veya kısa bir süre için gelen, üçüncü bir ülkeye gitmek isteyenlerin sayısında artışa neden olmuştur. Yukarıdakilerin tümü, ulusal çıkarlara uygun bir göç politikasını uygulamak ve ülkenin kalkınmasını ve güvenliğini sağlamak, göç süreçlerini düzenlemek için bir sistemi oluşturmak ve geliştirmek, devlet organlarının faaliyetlerini koordine etmek ve aynı zamanda bu alanda uluslararası işbirliği objektif bir zorunluluğa dönüşmüştür. Bu gerçekleri dikkate alan Devlet Başkanı, göç süreçlerinin yeni dönemin gereklerine uygun olarak iyileştirilmesi, iç ve dış göçün olumsuz tezahürlerinin ortadan kaldırılması, göç süreçlerinin tek devlet politikası ile düzenlenmesi alanında kapsamlı önlemlerin uygulanmasını sağlamıştır.¹¹⁰

¹⁰⁹ Firudun. Nabiyev, "Devlet göç politikası halkımızın ulusal çıkarlarına hizmet ediyor", **Respublika Gazetesi**, 19 Mart 2013.

¹¹⁰ Ibid.

Azərbaycan'da göç siyasətinə əlaqəli çoxsaylı siyasət fəaliyyətləri yerinə yetirilməkdədir. Bunlar arasında, göç sahəsinə aktiv olaraq qatılan çoxsaylı nazirlik vahimlərinin kurumsal olaraq gücləndirilməsi, göç siyasətlərində dəyişikliklər, uluslararası əlaqələrin genişləndirilməsi yer almaktadır. Hükümet orqanları ilə birlikdə, çoxsaylı uluslararası və yerel STK'lar, göç siyasətinin inkişafına və göç proseslərinin idarəsinə yaxından qatılmaktadır. Bu quruluşlar, göçmen olaraq tanımlananların keçici yerləşimlərində, qida və əsas malların təminatında, işsizliyin azaldılmasında yerini doldurulamaz yardım təqdim etməkdədir.¹¹¹ Ayrıca, hükümet bu prosesə yurtdışında yaşayan Azərbaycanlıların qarşılaşdığı problemlərlə əlaqəli diaspora təşkilatlarını da daxil etməyi hədəfləməkdədir. Bu səbəblə diaspora inkişafı Azərbaycan'ın dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri halinə gəlmişdir. Bu, yurtdışında yaşayan Azərbaycanlılarla öz ölkələri ilə əlaqələrin inkişafını, milli kimliyin qorunmasını, diasporanın milli maraqları daha yaxşı qorumaq üçün potensialının istifadəsini, çoxsaylı diaspora icmalarını arasında əlaqələrin genişləndirilməsini və onların mədəni hüquqlarının qorunmasını hədəfləyən çoxsaylı girişimləri əhatə edir.¹¹²

Azərbaycan Cümhuriyyəti'nin göç siyasəti sahəsində ikili işbirliyi əsas olaraq aşağıdakı sahələrdə həyata keçirilmişdir:¹¹³

1. Azərbaycan Cümhuriyyəti'nin göç sahəsində tərəf olduğu ikili anlaşmalar;
2. Vətəndaşların basitləşdirilmiş şəkildə qarşılıqlı hərəkətinə əlaqəli ikili anlaşmalar;
3. Konsolosluk məsələləri üzərində ikili anlaşmalar;
4. Göçmenlərin sosial qorunmasına əlaqəli ikili anlaşmalar;
5. Azərbaycan Cümhuriyyəti'nin BDT çərçivəsində göç sahəsində anlaşmaları;

¹¹¹ Allahveranov, Huseynov, loc.cit.

¹¹²H.Əliyev adına Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi Elmi Əsərlər Məcmuəsi, **Dövlətlərarası münasibətlərin inkişafında diaspor amili**, Bakı:2011, №1 (16), ss.16-19.

¹¹³Amid Əliyev, "Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Siyasəti: Beynəlxalq və İkitərəfli Əməkdaşlıq", Dövlət idarəçiliyi, Bakı – 2015, № 3(51)

6. Azərbaycan Cumhuriyeti`nin göç alanında katıldığı uluslararası sözleşmeler.

Azərbaycan Cumhuriyeti`nin “Yurtdışında yaşayan Azərbaycanlılara ilişkin Kamu Politikası” yasağı ve bu alandaki diğer normatif eylemler, diaspora ile ilgilenen bir devlet komitesinin kurulması ve uluslararası toplum tarafından memnuniyetle karşılanan bir dizi faaliyetler de bu girişimin birer parçasıdır.¹¹⁴

Son yıllarda Azərbaycan`ın göç politikası, göçle ilgili mevzuatın Göç Yasası`nda birleştirilmesi de dahil olmak üzere, önemli gelişmeler kaydetmiştir. Özellikle, sığınma statüsünün belirlenmesi konusunda BMMYK ile yakın işbirliği, AB  lkelerindekilere (bazı gruplar için) benzer genel kabul oranlarıyla sonuçlanmaktadır.

Devletin göç politikasının uygulanmasıaşğıdaki yönleri ve alanları yansıtılmaktadır:¹¹⁵

- resmi ziyaretlerin sağlanması;
- iş gezilerinin sağlanması;
- bilim ve eğitim gezilerinin sağlanması;
- iş gezilerinin sağlanması;
- tıbbi ziyaretlerin sağlanması;
- insani yardım gezilerinin sağlanması;
- kültürel ve spor gezilerinin sağlanması;
- turistik gezilerin sağlanması;
- transit geçişlerin sağlanması;

¹¹⁴ “29 noyabr 2016-cı il tarixli 426-VQD n mr li Az rbaycan Respublikasının Qanunu”, Az rbaycan q zeti, 13 yanvar 2017-ci il, № 7, Az rbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2017-ci il, №1 , madd  14.

¹¹⁵Elř n N sibov, **Miqrasiyanın  sasları**, Bakı: Elm v  T hsil N şriyyatı, 2014, ss.79-80.

- vatandaşlık verilmesi;

- sınır dışı etme (ülkeden zorla sınır dışı etme - yasadışı veya istenmeyen olduğunu beyan ederek).

Azerbaycan'ın göç politikası, insan ve medeni hak ve özgürlüklere saygı, yasallık, hukuk ve adalet önünde eşitlik, göç mevzuatının genel kabul görmüş uluslararası hukuk normlarına uygunluğunun sağlanması, göç süreçlerinin düzenlenmesi ve şeffaflığın sağlanması için yenilikçi yöntemlerin uygulanması ilkelerine dayanmaktadır.¹¹⁶

Azerbaycan'da göç politikasının uygulanmasından sorumlu makamların başında öncü rol Devlet Göç Servisi'ne aittir. Bu ajans, 2007 yılında göç süreçlerinin yönetimi üzerindeki kontrolü güçlendirmek, düzensiz göçün önlenmesine yönelik çalışmak ve göç süreçlerini analiz etmek, düzenlemek ve öngörmek ve ayrıca göçü ülkenin siyasi ve ekonomik çıkarları için kontrol altına almak amacıyla kurulmuştur. Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 19 Mart 2007 tarihli kararı ile kurulan Devlet Göç Servisi vatandaşlık başvurularını değerlendirmekte, yabancıların ve vatansız kişilerin Azerbaycan'da geçici oturma izinlerinin uzatılmasına karar vermekte, yabancıların ve vatansız kişilerin ülkede geçici olarak ikamet etmelerine izin vermekte, göçmenlik statüsü vermekte ve mülteci statüsü tespiti yapmaktadır.¹¹⁷

Göç alanındaki kolaylaştırma süreçleri, organizasyonel işlevin bir parçası olarak yürütülmektedir. Bu bağlamda, 1 Temmuz 2009 tarihinden itibaren göç alanında "tek pencere" ilkesi uygulanmaktadır. Bu ilkenin uygulanmasının özü, zaman kaybının engellenmesi ve insanların bürokratik engellerle karşılaşmamasıdır. Bilgi tek bir merkezde toplanmakta, insanlar tek bir adrese başvurmakta ve cevabı onlardan almaktadır.¹¹⁸

¹¹⁶ Firudin Nəbiyev, "Dövlət Miqrasiya Xidməti: 10 il xidmətdə", **AZƏRTAC**, Mart 2017.

¹¹⁷ Arzu Rəhimov, "Azərbaycanın dinamik inkişafı miqrasiya proseslərinin dövlət səviyyəsində tənzimlənməsini zəruri edir", **Azərbaycan**, 17 mart 2009, s.6.

¹¹⁸ "Bir pəncərə" prinsipi", **Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidmətinin jurnalı**, № 3, mart 2013, ss.10-11.

Azerbaycan'da göç yönetimi ile uğraşan diğer farklı kurumların rolleri aşağıdaki gibidir:

- Cumhurbaşkanı, göç politikasının şekillendirilmesine (yasama girişimi, kanunların imzalanması, veto hakkı, dış işlerin yönetimi) katılır. Anayasada belirtildiği gibi Azerbaycan'a vatandaşlık kazanma ve siyasi sığınma hakkı verme ile ilgili kararlar alma konusunda münhasır yetkiye sahiptir.¹¹⁹

- Devlet Göç Servisi, faaliyetlerini Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve ülke Cumhurbaşkanı'nın kanun, karar ve emirleri, Bakanlar Kurulu karar ve emirleri, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası anlaşmaları ve göç süreçlerini düzenleyen diğer normatif yasal düzenlemeler ile hazırlanan bir çalışma planı temelinde yürütür. Aynı zamanda, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Göç Servisi, ulusal güvenliği organize etmek, göç süreçlerinin düzenlenmesi de dahil olmak üzere göç süreçleri üzerindeki devlet kontrolünü güçlendirmek için tutarlı önlemler almaktadır¹²⁰.

- Dışişleri Bakanlığı, giriş vizelerinin verilmesi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde özel kategoriler için (Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından desteklenen uluslararası anlaşmalarla öngörülen diplomatik veya özel amaçlarla Azerbaycan Cumhuriyeti'ni ziyaret eden diplomatik misyon, konsolosluk ve uluslararası kuruluşların personeli ile bunların aile üyeleri, yabancılar ve vatansız kişiler) geçici kalış süresinin uzatılması, yurtdışındaki Azerbaycan vatandaşlarına konsolosluk hizmetleri sağlanması, yurtdışında yaşayan Azerbaycan vatandaşlarının sicilinin tutulması dahil olmak üzere vize politikasından sorumludur.¹²¹

Devlet Göç Servisi göç süreçlerinde tam sorumluluk üstlense de İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Devlet Sınır Servisi, Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı, Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanlığı, Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler için Devlet Komitesi gibi diğer devlet organları da aynı zamanda faaliyetlerinin bir parçası olarak göç konularıyla ilgilenirler.

¹¹⁹ MSİBM, op.cit., ss. 15-16.

¹²⁰ Nabiyev, loc.cit.

¹²¹ MSİBM, loc.cit.

2.3.2.Azərbaycan Cumhuriyeti Göç Mevzuatı Alanındaki Temel Belgeler

Azərbaycan Cumhuriyeti`nde Birleşik Göç Yönetimi Programı`nı geliştirmek üzere 1998 yılında kurulan Hükümet Komisyonu, 14 Temmuz 2004 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan Devlet Göç Politikası Konsepti`ni¹²² hazırlamıştır. Bu konseptin ana ilkeleri aşağıdakileri içerir:¹²³

- Uluslararası hukukun norm ve ilkelerini inceleyerek göçmenlerin hak ve özgürlüklerini sağlamak;
- Devlet güvenliğinin ve Azərbaycan`ın ulusal çıkarlarının korunmasının sağlanması;
- Göçmen haklarının korunması, ayrıca onların kamusal kınama, yabancı düşmanlığı, ayrımcılık, insan ticareti, özellikle kadın ve çocuk kaçakçılığından korunması;
- Ulusal veya diğer kökenlerine bakılmaksızın göçmenlerin sorunlarının değerlendirilmesi;
- Sığınmacıların haklarının korunması;
- Zorla yer değiştirmiş göçmenler için devlet yardımı sağlanması, özgüvenleri, onurlu ve gönüllü dönüşleri için koşullar yaratılması;
- Göçün düzenlenmesinde, özellikle işçi göçü olmak üzere, ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınma sorunlarının dikkate alınması;
- İnsan hak ve özgürlüklerinin korunması alanında hükümetler arası ve devletler arası işbirliği konularının ve ayrıca revize edilmiş Avrupa Sosyal Şartı`nın gerekliliklerinin göç yönetiminde önemli faktörler olarak değerlendirilmesi.

Ülkenin Devlet Göç Yönetimi Politikası Konsepti`nin “Azərbaycan Cumhuriyeti`nde Göç Süreçlerinin Mevcut Durumu” başlıklı kısmında, Azərbaycan Cumhuriyeti`nde nedenlerine, düzenleme yöntemlerine ve çözüm usullerine bağlı olarak farklı göç türlerini birleştiren iç ve dış göç akışları olduğu ortaya koyulmuştur. İç göç kavramı, zorunlu göç ve sosyo-ekonomik göç biçiminde ikiye ayrılırak

¹²² Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya İdarəetmə Siyasəti Konsepsiyası (“Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya İdarəetmə Siyasəti Konsepsiyası”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı, Bakı şəhəri, 13 iyul 2004-cü il, №94)

¹²³*Miqrasiya bələdçisi* (BMqT Azərbaycan, Bakı – 2004), 11-12

tanımlanmıştır. Dış göç ise mülteciler, “mülteci” statüsü elde etmek isteyen ve sığınma talebinde bulunan kişiler, mültecilerle benzer durumdaki göçmenler, işçi göçmenleri, transit göçmenler ve yasadışı göçmenler şeklinde kategorilere ayrılmıştır.¹²⁴

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 29 Aralık 2012 tarihli Kararnamesi ile devletimizin yakın gelecekteki kalkınma hedeflerini ve önceliklerini tanımlayan resmi bir devlet belgesi olarak kabul edilen “Azerbaycan 2020: geleceğe bakış” Kalkınma Konsepti¹²⁵, göç sorunu ile ilgili konuları da yansıtmaktadır. 11 bölümden oluşan Konsept'te, devletin milli güvenliğinin öncelikli yönü olarak göçe ilişkin hükümlere önemli bir yer verilmektedir. Büyük fırsatlar ve büyük riskler de beraberinde getiren küreselleşme, üretim özgürlüğü, ticaret, sermaye girişi ve işgücü göçü gibi uluslararası eğilimleri keskin bir şekilde artırdı. Bu açıdan bakıldığında sorunun özünü ortaya çıkarmak ve belirlenen hedeflere ulaşmak için nüfusun ve yapısının nicel ve nitel göstergelerinin milli gücün ana unsurları olduğu ve Azerbaycan halkının gen havuzunun korunması, göç ve demografi milli güvenlik açısından büyük önem arz etmektedir.

Azerbaycan hükümeti, 2006-2008 Devlet Göç Programı'nı kabul ederek ve 2007 yılında Devlet Göç Servisi'ni kurarak yeni göç politikasını aktif ve kapsamlı şekilde uygulamaya başlamıştır.

Azerbaycan Anayasası'nın Eşitlik Hakkı başlıklı 25.Maddesi, Özgürlük Hakkı başlıklı 28.Maddesi, Yabancılar ve Vatansız Kişilerin Hakları başlıklı 69.Maddesi ve diğer maddeler insan haklarının eşit olarak (bazı durumlar hariç) korunması ve uygulanması için siyasi ve yasal temeli oluşturmaktadır.¹²⁶

Azerbaycan'da daha gelişmiş göç sistemini hayata geçirmek için yasama işlemlerine gerekli eklemeler ve değişiklikler yapılmıştır. Göç Yasası'nın kabul edilmesi, göç alanındaki ilişkileri yöneten normların tek bir belgede birleştirilmesi,

¹²⁴Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya İdarəetmə Siyasəti Konsepsiyası, loc.cit.

¹²⁵Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir, <http://www.e-qanun.az/framework/25029> (e.t.: 23.03.2021).

¹²⁶Nəşibov, op.cit. s.20.

göç sürecindeki katılımcıların göçle ilgili düzenleyici hükümler hakkında bilgi edinmesini kolaylaştırmıştır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı “Azerbaycan Cumhuriyeti Göç Yasası'nın onaylanması, yürürlüğe girmesi ve ilgili yasal düzenlemesi üzerine” 2 Temmuz 2013 tarihli 713-IVQ sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu'nun uygulanması hakkında karar imzalamıştır. Bu kararın 3. Maddesine göre Azerbaycan Cumhuriyeti Göç Yasası'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bu kanunlar yürürlükten kaldırılmıştır. “*Yabancıların ve vatansız kişilerin yasal statüsü hakkında*” 13 Mart 1996 tarihli ve 41-IQ sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu; “*Göç Hakkında*” 22 Aralık 1998 tarihli ve 592-IQ sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu; “*İşçi Göçü hakkında*” 28 Ekim 1999 tarihli ve 724-IQ sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu; “*Yabancıların Ve Vatansız Kişilerin Azerbaycan Cumhuriyeti Toprakları Üzerinden Transit Geçiş Kurallarına İlişkin Yönetmeliklerin Onaylanması Üzerine*” 27 Aralık 2002 tarihli ve 414-IIQ sayılı Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu.¹²⁷

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Göç Programı esas alınarak hazırlanan Azerbaycan Cumhuriyeti Göç Yasası, 2 Temmuz 2013 tarihli Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu gereğince bu yılın 1 Ağustos tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹²⁸ Azerbaycan Cumhuriyeti Göç Yasası, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde göç alanında devlet politikasının uygulanması, bu alandaki göç süreçlerinin ve ilişkilerinin düzenlenmesi, Azerbaycan Cumhuriyetindeki yabancıların ve vatansız kişilerin hukuki statüsüne ilişkin normları belirlemektedir.¹²⁹

Bu yasa, göç alanını düzenleyen çeşitli normatif yasal düzenlemelerin hükümlerini içermektedir. 4 bölüm, genel hükümler, 15 kısım ve son hükümlerden oluşmaktadır.¹³⁰

¹²⁷ *Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*, loc.cit..

¹²⁸ *Miqrasiya Məcəlləsinin qəbulu bu sahədəki qanunvericiliyi daha da sadələşdirir*, https://migration.gov.az/az/press_detail/324 (e.t.:25.03.2021)

¹²⁹ *Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsi*, <http://e-qanun.az/framework/46959> , (e.t.:25.03.2021).

¹³⁰ Ibid.

Yasanın birinci bölümü Azerbaycan Cumhuriyeti Göç Mevzuatını kapsamaktadır.2. Madde Azerbaycan Cumhuriyeti göç mevzuatı, insan ve sivil hak ve özgürlüklere saygı, kanun önünde eşitlik ve adalet, Azerbaycan Cumhuriyeti göç mevzuatınınevrensel olarak bilinen uluslararası hukuk normlarına uyumluluğun sağlanması, göç süreçlerinin düzenlenmesindeyenilikçi yöntemlerin uygulanması ve şeffaflığı sağlamak ilkelerine dayanmaktadır.¹³¹

Göç Yasası'nın 3. Maddesinde göçle ilgili temel kavramlar da yer almaktadır: yabancı – Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı olmayan ve başka bir devletin vatandaşlığına dahil olan kişi; vatansız kişi – herhangi bir devlet tarafından yasalarına göre vatandaş olarak kabul edilmeyen kişi; Azerbaycan Cumhuriyeti'nde geçici olan – Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ikamet izni olmayan, turizm, kişisel çalışma, iş gezileri ve diğer bu tür geçici durumlar nedeniyle Azerbaycan Cumhuriyeti'ne yasal gerekçelerle gelen yabancı veya vatansız kişi; Azerbaycan Cumhuriyeti'nde geçici ikamet eden – Göç Yasası ile öngörülen şekilde Azerbaycan Cumhuriyeti'nde geçici oturma izni almış yabancı veya vatansız kişi; Azerbaycan Cumhuriyeti'nde daimi ikamet eden – bu yasa ile öngörülen şekilde Azerbaycan Cumhuriyeti'nde daimi ikamet izni almış yabancı veya vatansız kişi.¹³²

Azerbaycan Cumhuriyeti Göç Yasası'nda göç süreçlerinin katılımcıları 5. Maddede, göç süreçlerinin yönetimine ve düzenlenmesine katılan ve bu süreçler üzerinde devlet denetimi uygulayan devlet organları, yurtdışına giden, orada geçici veya sürekli olarak yaşayan, ayrıca ücretli işçi faaliyeti gösteren Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları, yabancıları ve vatansız kişileri Azerbaycan Cumhuriyetine davet eden ve onların Azerbaycan Cumhuriyetinde kayıt sürecine katılan kişiler, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne vize ile veya vizesiz gelen, burada geçici kalan, geçici kalış süresi uzatılan, geçici veya kalıcı ikamet izni verilen, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ücretli iş yapmak için çalışma izni verilen yabancılar ve vatansız kişilerolarak tanımlanmıştır.¹³³

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

¹³³ Ibid.

Göç süreçlerinin yönetim biçimlerinden biri sayılan göç kaydının, Göç Yasası'nda yabancılar ve vatansız kişiler hakkında bu yasa ile sağlanan bilgilerin ve onların hareketlerine ilişkin bilgilerin kaydı ve genelleştirilmesi alanındaki faaliyeti olduğu belirtilmiştir. Yasaya göre göç kaydının çeşitli amaçları var: yabancılar ve vatansız kişilerin kendi hak ve özgürlüklerini kullanarak kendilerine verilen görevlerin yerine getirilmesi için gerekli koşulların oluşturulması; göç alanında devlet politikasının geliştirilmesi ve uygulanması; yabancılar ve vatansız kişilerin yer değiştirmesinin sonuçlarını tahmin etmek için bu tür yer değiştirme hakkında eksiksiz ve doğru bilgilerin oluşturulması, ayrıca göç alanında istatistiksel gözlem yapılması; doğal afet, olağanüstü hal, sıkıyönetim ve benzeri durumlarda yönetimin sağlanması; yasa dışı göç ve diğer yasa dışı eylemlere karşı asayişin ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ulusal güvenliğinin sağlanması; Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki yabancılar ve vatansız kişiler hakkında, ayrıca onların hareketlerine ilişkin bilgilerin sistematik hale getirilmesi.¹³⁴

Azerbaycan Cumhuriyeti'ne geliş ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nden çıkış meselesinin konu edildiği Göç Yasası'nın ikinci bölümünde Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının ülkeye gelişi ve ülkeden gidişi ile ilgili kısımda, onların ülkeden gitmek ve ülkeye giriş hakları, bu haklarını uygulama şekli, geçici veya kalıcı ikamet için yurt dışına giden vatandaşların konsolosluklarda kayıtlarına Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları dışında yaşayan vatandaşların haklarının Azerbaycan devleti tarafından korunması hakkında maddeler yer almıştır. Ayrıca bu bölümde, yabancıların ve vatansız kişilerin Azerbaycan Cumhuriyeti'ne gelişi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nden gidişi ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nde geçici kalışı konusunda meseleler Azerbaycan Cumhuriyeti'ne yabancıların ve vatansız kişilerin girişine ilişkin yasaklar ve kısıtlamalar, onların Azerbaycan Cumhuriyeti'nden çıkışlarının geçici olarak kısıtlanması vs. şeklinde sıralanmıştır.¹³⁵

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Göç Hizmeti Yönetim Kurulu'nun 9 Aralık 2014'te onayladığı "*Azerbaycan Cumhuriyetinde geçici ikamet izninin alınması (sürenin uzatılması) için başvurunun ve belgelerin kabulüne ilişkin idari*

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Ibid.

düzenlemeler”in onaylanması hakkında 11 Nolu karara göre elektronik olarak sunulan hizmetin içeriği, Azərbaycan Cumhuriyetində keçici ikamet izninin alınması (sürenin uzatılması) için başvurunun ve belgelerin kabulü, incelemesi, yanıtı ve sonucuna bağlı olarak Azərbaycan Cumhuriyetində keçici oturma izninin verilməsi (sürenin uzatılması) veya keçici oturma izninin verilməsini (sürenin uzatılması) redetməyi kapsamaktadır.¹³⁶

7 Şubat 2014`te “*Yabancıların Ve Vatansız Kişilerin Azərbaycan Cumhuriyeti Topraklarında Geçici Olarak Kalış Sürelerinin Uzatılması, Geçici Veya Kalıcı İkamet İzninin, Ayrıca Çalışma İzninin Verilmesi (Veya Uzatılması) İçin Başvuru Formlarının Onaylanması Üzerine*” 40 Nolu karar imzalanmıştır.¹³⁷

Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Göç Servisi, 3 Ağustos 2016 tarihinde “*Azərbaycan Cumhuriyeti vətəndaşlığının yenidən kazanılması için başvurunun ve belgelerin kabulüne ilişkin idari düzenlemeler*”in onaylanması hakkında 8 sayılı kararı kabul etmiştir.¹³⁸

Azərbaycan Cumhuriyeti`nin göç politikasının yasal hükümlerini yansıtan temel hukuki işlemlerden biri de Azərbaycan Cumhuriyeti`nin Ulusal Güvenlik Konsepti`dir. Konsept`te göç politikası Azərbaycan Cumhuriyeti`nin ulusal güvenlik politikasının ana yönlerden biri olarak belirlenmiştir. Azərbaycan Cumhuriyeti`nin Ulusal Güvenlik Konsepti`nin 4.3.7.Maddesinde göç politikası şu şekilde açıklanmıştır: “*Azərbaycan`da hızlı sosyo-ekonomik gelişme, enerji ve ulaştırma alanlarında uluslararası iletişimin yaygınlaşması, aynı zamanda ülkemizin jeopolitik konumu göç süreçlerinin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu da, ülkenin kalkınması*

¹³⁶“*Azərbaycan Respublikasında müvəqqəti yaşamaq üçün icazənin alınması (müddətinin uzadılması) üçün müraciətin və sənədlərin qəbulu üzrə inzibati rəqlament*”in təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidməti Kollegiyasının Qərarı, https://migration.gov.az/content/pdf/5ec7d2e272aba_REQLAMENT-MY%C4%B0.pdf , (e.t.:01.04.2021)

¹³⁷ *Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti olma müddətinin uzadılması, müvəqqəti və ya daimi yaşamaq üçün icazənin, o cümlədən iş icazəsinin verilməsi (və ya müddətinin uzadılması) üçün ərizə-anket nümunələrinin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı*, <https://migration.gov.az/content/pdf/4f3a0d33cb882b3ff8dd8e1e63542946.pdf> , (e.t.:01.04.2021).

¹³⁸“*Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığının bərpə edilməsi üçün müraciətin və sənədlərin qəbulu üzrə inzibati rəqlament*”in təsdiq edilməsi barədə qərar, <https://migration.gov.az/content/pdf/7d04a9ba18885d6ce484b2ba7eeb3477.pdf> , (e.t.:01.04.2021).

*ve güvenliğinin sağlanması açısından göç politikasının ulusal çıkarlara uygun şekilde uygulanmasını ve buna bağlı olarak göç süreçlerinin düzenlenmesini iyileştirmeyi gerektirir”.*¹³⁹

Çeşitli alanlarda iş projelerinin hayata geçirilmesinden dolayı işçi göçmenlerin ülkeye akışının hızlanması ile onlarla ilgili yasal işlemleri kapsayan belge kabul edilmiştir. “İşgücü Göçü hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Yasası” Azerbaycan Cumhuriyeti’nde işçi göçü süreçlerinin hukuki, ekonomik ve sosyal temellerini tanımlamakta ve işçi göçü alanında ortaya çıkan ilişkileri düzenlemektedir. 1999 yılında kabul edilmiş bu belge, genel hükümler, 4 kısım ve 22 maddeden oluşmaktadır.¹⁴⁰

2.4. Azerbaycan’da Göç Sürecinin Oluşmasında Uluslararası Örgütlerin Etkileri

Günümüzde göçmen karşıtı düşüncelerin artmasından dolayı göç süreçlerinin düzenlenmesi ve göçmen haklarının korunması, dünyada en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Azerbaycan’da da Devlet Göç Servisi, göç alanında deneyimleri paylaşmak veya diğer gelişmiş ülkelerin deneyimlerinden faydalanmak, göç süreçlerini düzenlemek, yasadışı göçleri önlemek, göçmen işçilerin korunmasını güçlendirmek, mültecilerin entegrasyonunu sağlamak ve çeşitli alanlarda işbirliği olanaklarını tartışmak için birçok ülkelerle ikili ve çok taraflı şekilde ilişkileri geliştirmiştir. Göçmenlerin ve onların ailelerinin haklarının korunmasını sağlamak için özellikle Türkiye, Fransa, Montenegro, Almanya, İsveç, İsviçre, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Letonya, Estonya, Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya, Moldova, Gürcistan, Pakistan ve diğer ülkelerle anlaşmalar imzalamıştır.

Uluslararası kuruluşlardan Birleşmiş Milletler (BM) ve onun Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Avrupa Birliği (AB), Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD), Uluslararası Kızılhaç

¹³⁹*Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik konsepsiyasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı* (Bakı şəhəri, 23 may 2007-ci il, № 2198), s. 21. ccccc

¹⁴⁰*Əmək miqrasiyası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu* (Bakı şəhəri, 28 oktyabr 1999-cu il, № 724-IQ)

Komitesi (ICRC), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile işbirliği kurulmuştur.

Birleşmiş Milletler'in Azerbaycan ile işbirliği 1993 yılında Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi, aynı zamanda Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü'nen imzalanması ile başlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına İlişkin 1990 Uluslararası Sözleşmesi'nin taraflarından biri olarak 1999 yılından itibaren yer almıştır. 2003 yılında Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarının Korunmasına İlişkin İnsan, özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesi ve Cezalandırılması Üzerine 2000 Protokolü, ayrıca Kara, Deniz ve Havadan Göçmen Kaçakçılığına Karşı 2000 Protokolü imzalanmıştır.¹⁴¹

2001 yılında, mülteci statüsü almak isteyen kişilere ve sığınmacılara uygun statü verilmesini sağlamak amacıyla Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler için Devlet Komitesi, Azerbaycan'daki BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ile birlikte, sığınmacılara uygun statü verilmesini sağlamak için Mülteci Statüsü Belirleme Daire Başkanlığı'nı kurmuştur.¹⁴²

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 2012 yılında BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Yürütme Komitesi'ne tam üye olarak seçilmesinden sonra, iki kurum arasındaki işbirliği daha da genişlemiştir.¹⁴³ Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile BM Mülteciler Yüksek Komiserliği arasındaki anlaşma, Azerbaycan'da şubesinin açılması, ülkedeki mültecilerin ve koruması altındaki diğer kişilerin uluslararası savunması ve onlara insani yardım sağlama işlevlerinin yerine getirilmesi için temel koşulları yansıtmaktadır.¹⁴⁴

2012 yılında, Norveç Dışişleri Bakanlığı'nın desteği ile "*Azerbaycan'daki Göçmenlerin Haklarını Korumak İçin Etkili Mekanizmaların Oluşturulması*"

¹⁴¹ United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, **International Migration Report 2009: A Global Assessment**, United Nations, New York, 2011, s. 329

¹⁴² Mıqrasiya bələdçisi, op.cit., s. 65.

¹⁴³ *Mıqrantların hüquqlarının müdafiəsi və onların cəmiyyətə inteqrasiyası sahəsində əsaslı tədbirlər görülür*, https://migration.gov.az/az/press_detail/277, (e.t.: 07.04.2021).

¹⁴⁴ Ibid.

projesine başlanmıştır. Bir yıl devam eden proje Devlet Göç Servisi'nin yanı sıra diğer devlet kurumları tarafından da destek almıştır.¹⁴⁵

Aynı dönemde “*Azərbaycan Dışında Yaşayan Göçmenler Ve Onların Aile Üyelerine Desteği Artırmak*” başlıklı proje uygulanmış ve BM Kalkınma Programı tarafından finanse edilmiştir. Proje 2013'te tamamlanmıştır.¹⁴⁶

Ocak 2013'ten bu yana AB ile ortaklaşa uygulanan “*Azərbaycan Cumhuriyeti Devlet Göç Servisi Ve Onun Alt Kurumlarının Personelinin Mesleki Gelişimine, Becerilerinin Artırılmasına Ve Mevcut Göç Mevzuatının AB Standartlarıyla Uyumlu Hale Getirilmesine Destek*” isimli eşleştirme projesi çerçevesinde Hollanda Krallığı'nda “*İşgücü göçünün uygulanması için düzenleyici yasal çerçevenin iyileştirilmesi*” konulu eğitimde, Almatı'da “*Orta Asya'da işçi göçü alanında fırsatlar ve tehditler, göçmen işçiler ve mülteciler için çözümler*” konusunda üst düzey yetkililerin ikinci toplantısında Devlet Göç Servisi çalışanlarının katılımı sağlanmıştır.¹⁴⁷

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, 1951 Sözleşmesi'nin 35. Maddesi kapsamındaki denetleme sorumluluğunun bir parçası olarak iltica sistemlerini ve ilgili yasal çerçeveleri geliştirmek ve iyileştirmek için dünyanın dört bir yanındaki imzacı devletleri desteklemektedir. Bu kurumtarafından uygulanan Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya Kalite Girişimi'nin birinci aşaması (2013-2015), karşılıklı olarak birbirini güçlendiren kalite güvencesi, kapasite geliştirme ve Rusça menşe ülke bilgisi gibi üç şart etrafında bölgenin ilk anda karar verme uygulamalarını geliştirerek bölgedeki (*Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna*) sığınma alanını iyi hale getirmeye odaklanmıştır. Proje, uluslararası standartlara uygun şekilde mülteci statüsünün belirlenmesine özel olarak odaklanarak bölgedeki mülteci ve sığınmacılara koruma sağlama yöntemlerini ve sığınma alanını iyileştirmeyi hedeflemiştir. Sığınma yetkilileri için Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya'da Kalite

¹⁴⁵ Международные проекты, https://migration.gov.az/ru/useful_detail/376 (e.t.: 10.04.2021).

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ “*Azərbaycan Respublikasının Məşğullük Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə 2011-2015-ci illər üçün Dövlət Proqramı*”nda nəzərdə tutulmuş tədbirlər çərçivəsində Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidməti tərəfindən 2011-2015-ci illər ərzində görülmüş işlər barədə Yekun Hesabat, s. 7.

Girişimi pilot projesinin birinci aşamasının (2013-2015) başarıyla tamamlanmasının ardından, katılımcı ülkeler projenin ikinci aşamaya (2015 - 2017) devam etmesini istemişler.¹⁴⁸ Katılımcı hükümetler, bu aşamada hedef grupları yargıçlar, sınır muhafızları ve adli yardım sağlayıcıları/avukatları içerecek şekilde genişleterek projeyi sürdürmeyi kabul etmişler.¹⁴⁹

Azerbaycan Cumhuriyeti, AB ve üye devletleri arasındaki “*Yerinden Edilme Ortaklığına İlişkin Ortak Bildiri*” 5 Aralık 2013 tarihinde Brüksel’de imzalanmış ve 6 Mart 2014 tarihli Karar ile onaylanmıştır. 2015 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti’nin onayı ile AB, Ortak Bildirge’den doğan projelerin uygulanmasını Uluslararası Göç Politikası Geliştirme Merkezi’ne emanet etmiştir. Uluslararası Göç Politikası Geliştirme Merkezi ile işbirliği çerçevesinde Azerbaycan Cumhuriyeti ve AB, “*Azerbaycan ile Yerinden Edilme Ortaklığının Uygulanmasına Destek*” (MOBILAZE) başlıklı proje geliştirmiş ve uygulanması için AB ile Uluslararası Göç Politikası Geliştirme Merkezi arasında 31 Aralık 2015 tarihinde anlaşma imzalanmıştır. 36 aylık dönemi kapsayan projenin uygulamasına 15 Ocak 2016’da başlanmıştır. Projede 7 AB ülkesinden (Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Hollanda, Polonya, Slovakya) 9 kuruluş yer almıştır. Mart 2016’da projenin Bakü Ofisi açılmıştır. Projenin toplam bütçesi 2,5 milyon Euro olmuştur.¹⁵⁰

Göç, transit ve iltica kaynaklı prosedürleri ve süreçleri etkin şekilde yönetme çabalarına katkıda bulunmak için AB tarafından finanse edilmiş “*Azerbaycan’da Göç Ve Sınır Yönetimi Kapasitesinin Güçlendirilmesi*” projesi 2014 yılından itibaren başlatılmıştır. Bu proje kapsamında, “*Devlet Göç Servisi Tarafından Belirlenmiş Para*

¹⁴⁸United Nations High Commissioner for Refugees, **Quality Initiative in Eastern Europe and South Caucasus Description of Phase Two (2015-2017)**, <https://www.refworld.org.ru/pdfid/569f4e1e4.pdf>, ss. 1-2. (e.t.: 10.04.2021)

¹⁴⁹UNHCR The UN Refugee Agency, **Concept Note Quality Initiative in Eastern Europe and the South Caucasus (QIEE) 2018 and beyond**, <https://www.refworld.org.ru/pdfid/5aafc0614.pdf>, ss. 1-2. (e.t.: 10.04.2021).

¹⁵⁰ Nigar, Mahmudova, Qloballaşma Şəraitində Miqrasiya Prosesinin Güclənməsi və Onun Azərbaycanda Təzahürünün İqtisadi-Coğrafi Təhlili, Bakı Dövlət Universiteti “İQTİSADİ VƏ SOSIAL COĞRAFIYA” kafedrası üzrə, (Magistr dərəcəsi almaq üçün DİSSERTASIYA İŞİ), 2017, ss.56-57.

Cezalarının ASANPAY Ödeme Sistemi Üzerinden Ödenmesi” programı ortaya koyulmuştur. Dört yıl devam eden proje 31 Aralık 2018’de tamamlanmıştır. ¹⁵¹

Azerbaycan Cumhuriyeti ile Uluslararası Göç Örgütü arasında 8 Aralık 1999 tarihinde Bakü’de işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Ekim 2000’de örgütün Genel Müdürü Brunson McKinley ilk kez Azerbaycan’a resmi ziyaret gerçekleştirmiş ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile görüşmüştür. Aynı yılın Aralık ayında Azerbaycan Cumhuriyeti örgütün kuruluş kararı olan Uluslararası Göç Örgütü Anayasası’na (1953) katılmış ve Haziran 2001’de işbirliği sonucunda Uluslararası Göç Örgütü üyesi olmuştur. Uluslararası Göç Örgütü Bakü ofisinin 1996 yılında kurulmasının ardından Azerbaycan’da göç alanında çeşitli yardım ve teknik projeler uygulanmıştır. Bu projeler arasında göç eğitimi, mevzuatın iyileştirilmesi, sınır yönetimi, geri dönüş ve yeniden entegrasyon, insan ticaretiyle mücadele vb. alanları kapsamıştır. Günümüzde Uluslararası Göç Örgütü’nün Bakü’nün yanı sıra 1998 yılından itibaren Nahçıvan ve 2006 yılında Mingeçevir ofisleri de kurulmuştur¹⁵².

Toplam bütçesi 1.492.457 Euro olan 24 aylık “Güney Kafkasya’da etkili geri kabul yönetiminin kurulmasına destek” projesi Uluslararası Göç Örgütü tarafından üç Güney Kafkasya ülkesinde ayrı ayrı uygulanmıştır. Projenin temel amacı, Güney Kafkasya ülkelerinin üçünde de etkili geri kabul yönetimi mekanizması oluşturmak ve geliştirmek olmuştur. Proje temel olarak AB ve kısmen Uluslararası Göç Örgütü’nün Kalkınma Fonu ve İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Ajansı tarafından finanse edilmiştir. Proje kapsamında Güney Kafkasya ülkeleri arasında doğrudan bir işbirliği kurulmamıştır. “Güney Kafkasya’da etkili geri kabul yönetiminin kurulmasına destek” projesinin uygulanması 2012-2015 yıllarını kapsamıştır. ¹⁵³

Azerbaycan’da Uluslararası Göç Örgütü’nün “*Azerbaycan’da Kapasite Geliştirme Ve Teknik Destek Yoluyla İnsan Ticaretiyle Mücadelenin Etkinliği İçin*

¹⁵¹DMX rəisi Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının nümayəndələri ilə görüşüb, <https://kaspi.az/az/dmx-reisi-beynəlxalq-miqrasiya-teskilatının-numayəndələri-ile-grusub/pages/q.pdf>, (e.t.: 10.04.2021).

¹⁵²Əliyev, loc.cit.

¹⁵³ *Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı tərəfindən həyata keçirilən layihələr*, https://migration.gov.az/az/useful_detail/380, (e.t.: 10.04.2021).

İşbirliğinin Güçlendirilmesi – VI Evre” projesi çerçevesinde İçişleri Bakanlığı'nın İnsan Ticaretiyle Mücadele Genel Müdürlüğü ile birlikte insan ticaretiyle mücadele için farkındalık kampanyası yürütülmüştür. Farkındalık kampanyası, hem insan ticareti riski altındaki potansiyel insan ticareti mağdurlarına hem de genel halka yönelik olmuştur. Ana amaç, insan ticareti konusunda farkındalık yaratmak, insan ticareti mağduru olma riskiyle karşı karşıya olan kişileri önlemek için önleyici tedbirleri güçlendirmek ve İçişleri Bakanlığı İnsan Ticareti ile Mücadele Ana Daire Başkanlığı'nın 152 numaralı “Yardım Hattı” hakkında bilgilendirmek olmuştur.¹⁵⁴

¹⁵⁴*Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının Azərbaycandakı Nümayəndəliyi Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin İnsan Alverinə qarşı Mübarizə Baş İdarəsi ilə əməkdaşlıq çərçivəsində maarifləndirmə kampaniyası həyata keçirir.*
<https://www.insanalveri.gov.az/?limited/az/news/view/198/> , (e.t.:15.04.2021).

III. BÖLÜM.

AZERBAJYCAN'DAN AVRUPA'YA GÖÇLERİN ANALİZİ

Çalışmamızın son bölümünde Azerbaycan'dan Avrupa'ya olan göçler analiz edildikten sonra Almanya özelinde irdelencektir.

3.1. Azerbaycan ve Avrupa Devletleri İlişkileri

Özel jeopolitik ağırlığı ve ekonomik potansiyeline sahip bir merkez olan ve modern dünyada yaşanan süreçlerde önemli bir rol oynayan Avrupa, Azerbaycan dış politikasında haklı olarak öncelikli bir yer edinmektedir. Azerbaycan'ın Avrupa'daki çıkarları hem geniş ikili ilişkiler hem de çok taraflı diplomasi kanalları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Batı Avrupa'nın en büyük ve en yetkili ülkeleri de dahil olmak üzere dünyanın tüm devletleriyle karşılıklı yarar sağlayan işbirliği ve dostluğun kurulması, bağımsızlık yoluna giren Azerbaycan Cumhuriyeti için büyük siyasi ve uluslararası öneme sahiptir. Bu ilişkilerin siyasi önemi, Avrupa devletlerinin Azerbaycan'ın üye olduğu tüm uluslararası ve bölgesel kuruluşlarda başarı ile temsiline, uluslararası güvenlik ve ekonomik sistemine entegrasyonuna kapsamlı yardım sağlama fırsatına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Öte yandan, bu devletler Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi, Kafkasya bölgesinde barış ve güvenliğin tesisi ile ilgili AGİT ilke ve kararlarının uygulanmasında oldukça önemli bir etkiye bulunma fırsatına sahipler. Hazar Denizi'nin statüsüne ilişkin münferit devletlerin asılsız iddialarını yansıtmada da bu ülkelerin rolü tartışılmaz.¹⁵⁵

Azerbaycan ile Avrupa devletleri arasında karşılıklı yarar sağlayan işbirliği ve dostluk çok önemli ekonomik faktörler tarafından da şartlandırılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, her şeyden önce Avrupa ülkeleri, Azerbaycan'ın doğal ve coğrafi kaynaklarının geliştirilmesinde ve dolayısıyla devletin ekonomisinin yoğun gelişimi

¹⁵⁵ AB-Azerbaycan ilişkileri hakkında gerçekler ve rakamlar, (Easternpartnership, <https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2019-05/EAP%20FACTSHEET%20AZERBAIJAN%20RU.pdf>) (e.t.: 25.04.2021).

için oldukça güçlü bir potansiyele sahiptir. Onlar, hem büyük mali yeteneklere, ileri teknolojiye, hem de dünyadaki önemli devletlerarası ekonomik ve siyasi bağlara sahipler. Bu devletler, sadece Azerbaycan'ın petrol kaynaklarının geliştirilmesinde ve dünya pazarına arz edilmesinde değil, aynı zamanda petrokimya, petrol mühendisliği, metalurji, işleme endüstrisinde önemli olan diğer endüstrilerin yeniden inşası alanında da ülkemizin faydalı ortakları olabilir. Bütün bu siyasi ve ekonomik faktörler sistemi, bağımsızlığa kavuşan Azerbaycan devleti ile Avrupa ülkeleri arasında aktif ve verimli ilişkiler kurmayı gerekli kılmıştır.

Azerbaycan'ın Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin gelişmesi, kamu ve özel sektörde temel reformların uygulanmasının yanı sıra modern bir piyasa ekonomisinin yaratılması ve yabancı yatırımın çekilmesi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Avrupa ülkelerinin Azerbaycan için ana ihracat pazarı olarak hareket ettiği unutulmamalıdır. Ayrıca Azerbaycan, sivil toplumunu büyük ölçüde geliştirme sürecinde Avrupa ülkeleriyle faydalı işbirliğinden yararlanmaktadır.

Azerbaycan'ın devlet bağımsızlığı Aralık 1991'de İngiltere, Ocak 1992'de Fransa, Almanya ve İtalya tarafından tanınmış ve aynı yılın başında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Mart 1992'de Fransa, Eylül'de - Almanya ve Eylül 1993'te - Büyük Britanya, Azerbaycan'da büyükelçiliklerini açmıştır. Azerbaycan ise diplomatik misyonlarını önce Almanya'da (Eylül 1992), ardından Büyük Britanya'da (Ocak 1992) ve Fransa'da (Ekim 1994) kurmuştur. Diplomatik ilişkilerin kurulmasının ardından Azerbaycan Cumhuriyeti ile Batı Avrupa ülkelerinin devlet ve hükümet başkanları karşılıklı ilişkileri geliştirmek için uygun adımları atmış, ikili ilişkileri düzenleyen çok sayıda belge imzalamışlardır.¹⁵⁶

Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi tarafından 20 Eylül 1994 tarihinde Batılı şirketlerin geniş bir şekilde temsil edildiği bir konsorsiyum ile imzalanan Hazar petrolü üretimine ilişkin "Yüzyılın Anlaşması", Avrupa devletleri ile Azerbaycan arasındaki işbirliğini yeni bir seviyeye taşımıştır.¹⁵⁷ Bununla birlikte, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhracat Boru Hattı'nın Azerbaycan kesiminin 25 Mayıs 2005 tarihinde

¹⁵⁶ Vahid Öməröv, "Azərbaycan – Qərbi Avropa Ölkələri", **Səs Qazeti**, 29 Yanvar 2013, s. 14.

¹⁵⁷ Osman Nuri Aktaş, " `Asrın Anlaşması` ve Azerbaycan Ekonomisine Etkisi", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, sayı 30, 2006, ss. 41-49.

hizmete girmesi, Azerbaycan'ın Batı ülkeleriyle siyasi ve ekonomik bağlarının derinleşmesine ve karşılıklı yarar sağlayan işbirliğinin niteliksel olarak yeni bir seviyeye taşınmıştır.¹⁵⁸ Boru hattının açılış törenine Büyük Britanya, İtalya ve Norveç hükümetlerinin çeşitli düzeylerde temsilcileri katılmış, Fransa, İngiltere, Norveç ve diğer ülkelerin devlet ve hükümet başkanları bu büyük ekonomik projenin uygulanması sebebiyle Azerbaycan Cumhurbaşkanı'na tebrik mesajları göndermişler. Bu da Avrupa devletlerinin Azerbaycan ile işbirliğine özel önem verdiğini doğrulamaktadır.

Azerbaycan, Avrupa ülkeleriyle ikili ilişkilerin yanı sıra, AB ve diğer Avrupa örgütleri kapsamında çok taraflı ilişkiler de geliştirmektedir. Azerbaycan ile AB arasındaki ilişkiler 25 yılı aşkın bir süre önce kurulmuştur. İlk temaslar, BDT ülkeleri için TACIS teknik yardım programları çerçevesinde 1991 yılında başlamıştır. Ancak karşılıklı ilişkilerin temeli, Lüksemburg'da 22 Nisan 1996'da imzalanan ve 1 Temmuz 1999'da yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır.¹⁵⁹

2009 yılında Azerbaycan Post Sovyet ülkeleriyle daha fazla yakınlaşma için AB tarafından başlatılan Doğu Ortaklığı entegrasyon programına katılmıştır. Bu program kapsamındaki en önemli bir başarı, Bakü ile Schengen ülkeleri arasındaki vize rejiminin kolaylaştırılmasıydı. Ayrıca, AB, Azerbaycan'ın toplam ticaret cirosunun %48,6'sını oluşturarak, ülkenin ana ticaret ortağı haline gelmiştir. Ülkenin 26 bakanlığı ve devlet dairesi 46'nın üzerinde ortak projeden yararlanmışır.¹⁶⁰

Böylece, Azerbaycan Cumhuriyeti, Avrupa devletleriyle çok yönlü ilişkilerin geliştirilmesinde amaçlı bir dış politika izlemekte ve ulusal çıkarlarını korumak için tutarlı adımlar atmaktadır.

¹⁵⁸Qədir Xəlilov, **Heydər Əliyev Adına Bakı-Tiblisi-Ceyhan Neft Kəmərinin Ekoloji Təhlükəsizliyinin Beynəlxalq Hüquq və Dövlət Daxili Qanunvericilik Problemləri**, Bakı: Elm və Təhsil, 2009, ss. 10-13.

¹⁵⁹ Ali Samir Merdan, "Avrupa Birliğı – Azerbaycan İlişkileri", **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt 26, sayı 2, 2019, ss. 339-360.

¹⁶⁰Press and information team of the Delegation to the Azerbaijan, **EU and Azerbaijan discuss twinning projects in Baku**, 09/10/2019, https://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/68628/eu-and-azerbaijan-discuss-twinning-projects-baku_en, (e.t.:10.05.2021)

Ancak Azerbaycan'ın Batılı ortaklarıyla ilişkileri hiçbir zaman istikrarlı olmamıştır. Ortaya çıkan komplikasyonlar genellikle iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi, AB'nin Transkafkasya cumhuriyetinde insan haklarıyla ilgili durumdan duyduğu memnuniyetsizliktir. Azerbaycan hükümeti, insan haklarına uymamakla, muhalefete, insan hakları ve ifade özgürlüğü alanındaki aktivistlerle, gazetecilerle sert muameleyle suçlanmaktadır. Buna cevaben Azerbaycan, Batılı ortaklarını ülkenin işlerine müdahale etmekle ve devletin iç siyasi durumunun ayrıntılarını anlamamakla suçlamaktadır. Yerel kaynaklar, 100'den fazla kişiyi içeren Batılı insan hakları örgütleri tarafından sağlanan siyasi tutuklu listelerinin çoğunun İslami radikaller olduğunu iddia etmektedir.¹⁶¹

Azerbaycan'ın Batılı ortaklarla ilişkilerini olumsuz etkileyen bir başka neden de onların Dağlık Karabağ sorunundaki tutarsız tutumudur. Nitekim 2017 yılında Münih Güvenlik Konferansı'nda Azerbaycan Cumhurbaşkanı I. Aliyev süper güçlerin bu konudaki politikasını eleştirmiştir. Ona göre “çifte standart görüyoruz. Küçük ülkelerle ilgili olarak kurallara ve yasalara uyulmadığı ortaya çıkmıştır. Süper güçler, uluslararası hukuku ulusal çıkarlarına göre yorumlamakta özgürdür. Beğendiklerinde, toprak bütünlüğünü destekliyorlar; beğenmedikleri zaman, kendi kaderlerini tayin etmeyi destekliyorlar.”¹⁶²

Taraflar arasındaki ilişkiler son kez 2015 yazında keskin bir şekilde kötüleşmiştir. O dönemde, Azerbaycan'da Yunus çiftinin mahkeme davaları sona ermiştir. Azerbaycanlı insan hakları savunucuları Leyla ve Arif Yunus, büyük çaplı dolandırıcılık, yasadışı ticaret, vergi kaçırma ve belgelerde sahtecilik suçlarından 8,5 ve 7 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır ve bu da Batılı siyasetçilerden ve kamuoyundan sert eleştiriler almıştır. Saygın uluslararası insan hakları örgütü HumanRightsWatch, kararı kınamış ve Azerbaycan yetkililerini suçlamaları derhal düşürmeye ve “orta yaşlı

¹⁶¹ Фаик Меджид, “37 человек дополнили список политзаключенных в Азербайджане”, Кавказский Узел, 06.08.202, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/352726/> (e.t.:11.05.2021)

¹⁶² “Ильхам Алиев раскритиковал сверхдержавы”, **Haqqin.az**, 19.02.2017, <https://haqqin.az/news/92991> (e.t.:12.05.2021)

sağlığı bozuk olan çiftin” serbest bırakmaya ve insan hakları savunucularına yapılan korkunç saldırıları “durdurmaya” çağırmıştır.¹⁶³

Daha önce AB, Bakü ağır suçlar mahkemesinin tarafından “Bağımsız Radyo”nun Azerbaycan bürosunun gazetecisi Hatice İsmayilova’nın 7,5 yıl hapis cezasına çarptırılması kararını sert bir şekilde kınamıştır. AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi F. Mogherini ve Avrupa Genişleme ve Komşuluk Politikası Komiseri J. Hahn da bu konudaki olumsuz görüşlerini ifade etmişler. Buna yanıt olarak Azerbaycan, Avrupa Doğu Ortaklığı programına katılan ülkelerden milletvekillerini ve parlamenterleri bir araya getiren Euronest Parlamenter Asamblesindeki faaliyetlerini süresiz olarak askıya almıştır¹⁶⁴.

Ancak Aralık 2015’te, Batılı ortakların baskısı altında, Azerbaycan yetkilileri Yunus çiftini serbest bırakmak zorunda kalmışlar (*kısa süre sonra onlar Hollanda’ya göç etmişler*)¹⁶⁵ ve Mayıs 2016’da Hatice İsmayilova da serbest bırakılmıştır.¹⁶⁶ Bundan sonra 2016’nın ortalarından itibaren Azerbaycan ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler iyileşmeye başlamıştır. Ancak AB ile ilişkilerdeki değişimdeki tek faktör bu değildir.

Azerbaycan ile AB arasındaki ilişkilerde enerji sektöründeki stratejik çıkarlar ana önceliklerden biri olmaya devam etmektedir. Azerbaycan’ın ekonomisi petrol ve gaz üretimine dayanmaktadır ve Avrupa Birliği için mevcut jeopolitik koşullarda, gaz tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve Rusya’ya enerji bağımlılığının azaltılması sorunu her zamankinden daha da önemlidir. Bu bağlamda Avrupa, Azerbaycan’a ana rolün verildiği ve Aralık 2020’de açılışı ilan edildiği Güney Gaz Koridoru projesinden büyük umutlar beslemektedir. Boru hattı, Hazar Denizi ile AB’yi birbirine bağlayarak Gürcistan, Türkiye, Yunanistan ve İtalya arazilerinden geçmektedir. Ayrıca, Bakü siyaset bilimcisi B. Aslanbeyli’ye göre “Azerbaycan şu anda Güney Kafkasya’nın en büyük ekonomisi ve aynı zamanda Orta Asya’ya açılan bir kapıdır. AB’nin bu

¹⁶³ Марина Балтачева, Юрий Богданов, “Азербайджан отказывается от «европейской мечты”, **Деловая газета Взгляд**, <https://vz.ru/world/2015/9/16/767108.html>, 16.09.2015, (e.t.:19.05.2021).

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ <https://lent.az/news/263734> (e.t.:19.05.2021)

¹⁶⁶ https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2016/05/160525_khadija_released (e.t.:19.05.2021)

bölgelerde statüsünü yükseltmesi önemlidir. Bunun için Azerbaycan - Gürcistan - Türkiye işbirliği üçgeninde ilişkilerin geliştirilmesi faydalı olabilir.”¹⁶⁷

Bugün Avrupa'nın alternatif bir enerji kaynağı tedarikçisine ihtiyacı var ve Azerbaycan, ülke ekonomisini canlandırabilecek yatırımlarla hayati derecede ilgilenmektedir. Bu nedenle, her iki taraf da ilişkileri geliştirmeye ve onları yeni bir seviyeye taşımaya karardır. Her iki taraf da ortaklıkları güçlendirmek için her türlü çabayı göstermektedir.

3.2. Azerbaycan ve Almanya Devletlerarası İlişkileri

Azerbaycan'ın Avrupa'ya entegrasyonunun en önemli adımı, AB üye devletleri ile işbirliğinin geliştirilmesidir. Azerbaycan dış politikasının Avrupa bağlamında en önemli yönlerinden biri, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin önde gelen AB devleti olan Almanya ile ilişkileri güçlendirmektir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada meydana gelen sosyal ve siyasi süreçler sonucunda Almanya, 1990 yılında yeniden birleşen Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Almanya Federal Cumhuriyeti olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Birleşme sonucunda Almanya, Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri haline gelmiştir. Birleşik Almanya, Avrupa'nın tam merkezinde bulunan ve dünya ekonomisiyle bütünleşmiş bir ülkedir. Almanya, önde gelen sanayi ülkelerinden biridir. Ekonomik güç ve ticaret cirosu açısından dünyanın önde gelen yerlerinden birini işgal etmektedir.¹⁶⁸

Alman dış politikası, sürdürülebilir küresel kalkınma hedefine bağlıdır. Bugün Almanya, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, G8, NATO, BM ve diğer birçok uluslararası kuruluşun önde gelen ülkelerinden biridir. Alman dış politikasının temeli, ülkenin çok taraflı işbirliği yapılarına kapsamlı entegrasyonudur.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Ирина Михайловна Федоровская, “Азербайджан – ЕС: новый этап отношений”, Н.В.Работяжев, Г.И.Чуфрин, Т.С.Дыйканбаева, Н.А.Косолапов, А.Б.Крылов, Д.Б.Малышева, Р.А.Сафрастян, Б.К.Султанов, **Россия и новые государства Евразии**, Москва: ИМЭМО РАН, s. 120.

¹⁶⁸ Ömer Şanlıoğlu, “Almanya'nın Birleşmesinin 20.Yılı: Ekonomi Politikalarının Başarısı Açısından Bir Değerlendirme”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, cilt 6, sayı 1, Bahar 2010, ss.73-101.

¹⁶⁹ Судаба Зейналова, **Азербайджано-Германские отношения в контексте интеграции Азербайджана в Европейское сообщество**, Баку: Мутарджим, 2008, s. 17.

Almanya, Azerbaycan başta olmak üzere Hazar bölgesinin ekonomik kaynaklarına ilgi duyduğunu ifade etmektedir. Almanya, Avrupa Birliği çerçevesinde Azerbaycan'a mali destek sağlamakta, ortak uluslararası projelere katılmaktadır. Bugün Almanya, Avrupa'da ve genel Avrupa siyasetinde önemli bir ağırlığa, sağlam bir siyasi güce ve gelişmiş bir ekonomiye sahip bir Avrupa devletidir. Dahası Almanya, Orta Asya ve Güney Kafkasya ülkeleri için Avrupa'nın ana başıdır. Sonuç olarak, Azerbaycan ile Almanya arasındaki işbirliğinin Azerbaycan'ın Avrupa Birliği'ne entegrasyonu ve diğer yandan ikili ilişkiler formatında pek çok avantajı vardır.

Azerbaycan Cumhuriyeti ile Almanya Federal Cumhuriyeti arasındaki siyasi ilişkiler 1992 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması ve Almanya'nın birleşmesinden sonra kurulmuştur. Almanya, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk Avrupa devletlerinden biri olmuştur. Şubat 1992'de Azerbaycan ile Almanya arasında diplomatik ilişkiler kurulmuş ve aynı yıl büyükelçilikler değiş tokuşu yapılmıştır. Almanya'daki Azerbaycan büyükelçiliği, yurtdışındaki ilk diplomatik misyonlarından biri olmuştur.¹⁷⁰

1993-1996 yıllarında, Azerbaycan ile Almanya arasındaki ilişkiler gözle görülür şekilde yoğunlaşmıştır. Böylece bu dönemde Azerbaycan ve Almanya arasındaki ikili ilişkilerin gelişmesinde bir dizi önemli ziyaret ve toplantılar gerçekleştirilmiştir. Özellikle Aralık 1993'te Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Almanya Federal Meclisi Kafkasya Komisyonu Başkanı Willie Wimmer'i kabul etmiştir. Azerbaycan-Almanya ilişkilerinin gelişmesindeki önemli adımlardan biri Haydar Aliyev'in Almanya liderleriyle yaptığı görüşmeler olmuştur.¹⁷¹

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, 1-4 Temmuz 1996 tarihinde o dönem Almanya Cumhurbaşkanı Roman Duke'un davetlisi olarak Almanya'ya resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında Haydar Aliyev, Almanya Cumhurbaşkanı, başbakan yardımcısı ve diğer hükümet yetkilileri ile bir araya gelmiştir. Bu toplantılar

¹⁷⁰ "Heydər Əliyev İrsi" Beynəlxalq Elektron Kitabxana, **Azərbaycan-Almaniya münasibətləri**, <https://lib.aliyev-heritage.org/az/687645.html> , (e.t.:25.05.2021).

¹⁷¹Зейналова, op.cit., s.21.

sırasında, ülkeler arasındaki işbirliğinin ayrıntıları geniş çapta tartışılmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın yaptığı görüşmelerde Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgal edilmesi ve çatışmanın barışçıl yollarla çözülmesi ana tartışma konuları olmuştur. Ziyaret sırasında siyasi, ekonomik ve bilimsel-teknik işbirliği alanında beş anlaşma imzalanmıştır.¹⁷² Haydar Aliyev, Almanya heyetiyle yaptığı bir çok görüşmede, iki ülke arasındaki işbirliğine büyük önem verdiğini ve Alman şirketlerinin Azerbaycan'daki faaliyetlerini yüksek değerlendirdiğini dile getirmiştir. Ziyaret sırasında imzalanan "Azerbaycan Cumhuriyeti ile Almanya Federal Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin temelleri üzerine" ortak bildirisi ve diğer anlaşmalar, ülkeler arasındaki karşılıklı ilişkilerin yasal çerçevesini genişletmiştir.

İlham Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde de Almanya ile Azerbaycan arasında ikili ilişkiler çeşitli alanlarda gelişmiştir. 2003 yılında cumhurbaşkanı seçilen İlham Aliyev, 2004 yılından itibaren Almanya'yı ziyaret ederek, düzenli iş forumlarına katılarak ekonomik ve kültürel işbirliğini daha da güçlendirmiştir. Almanya'ya ziyaret sırasında toplantılarda tartışılan konular, cumhuriyetin sosyo-ekonomik kalkınması, demokratik devletin inşası alanında yürütülen çalışmalar, Azerbaycan'ın Avrupa-Atlantik alanına entegrasyonu, özellikle de Avrupa Birliği'nin komşuluk politikasına katılımı, Azerbaycan'ın katılımıyla bölgede yürütülen büyük ölçekli enerji projeleri ve Ermenistan-Azerbaycan sorununun barışçıl çözümüne ilişkin konular olmuştur.¹⁷³

25 Haziran 1996'da, Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Almanya Federal Cumhuriyeti Hükümeti arasında Mali İşbirliği Anlaşması'nın Onaylanması Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Yasası kabul edilmiştir.¹⁷⁴

¹⁷²C. Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası, **Cənubi Qafqaz Regionunda Alman Məskənlərinin Salınmasının 200 İlliyi**, Bakı, Biblioqrafik icmal, 2017, s. 6.

¹⁷³ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin nitqələri, çıxışları, müsahibələri və bəyanatları 2004 – cü il, "Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Almaniyə Federativ Respublikasına rəsmi səfəri. Prezident İlham Əliyevin və Kansler Gerhard Şröderin birgə mətbuat konfransı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin bəyanatı", s.275-277.

¹⁷⁴Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Almaniyə Federativ Respublikası Hökuməti arasında maliyyə əməkdaşlığı haqqında Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 25 iyun 1996-cı il. № 131-IQ, <http://www.e-qanun.az/framework/4183>, (e.t.:01.06.2021).

29 Aralık 2007'de, Azerbaycan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı (Azerbaycan tarafı), Alman Kalkınma Bankası, KfW ve Tasarruf Bankaları Uluslararası İşbirliği Fonu (BƏƏKF) arasında Alman-Azerbaycan Vakfı'na (AAF) yönetim hizmetleri hakkında anlaşmanın" onaylanması üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı kararname imzalanmıştır. Bu Sözleşme, 8 Eylül 1999 tarihli İlk Kredi Anlaşmasının 9.4. Maddesine istinaden Federal Almanya Cumhuriyeti yasalarına tabidir.¹⁷⁵

Azerbaycan-Almanya ticaret cirosu 2012'de 1.744 milyar dolar olmuştur. 2013'ün ilk yarısında bu rakam 1.066 milyar dolara düşmüştür.¹⁷⁶ 2014 yılı sonunda Azerbaycan'ın ticaret, inşaat, sanayi, bankacılık, sigorta, tarım ve hizmet sektörlerinde Alman yatırımı olan yaklaşık 180 şirket faaliyet gösteriyordu. Bu dönemde Azerbaycan ile Almanya arasında çeşitli alanlarda 67 belge imzalanmış, 2012 yılında Bakü'de Azerbaycan-Alman Dış Ticaret Odası kurulmuştur. Aynı zamanda 2014 yılı sonunda Azerbaycan'da 100'ün üzerinde Alman şirketi faaliyetini sürdürüyordu. Alman şirketleri o dönemde değeri 460 milyon Euro'nun üzerinde olan 10 yatırım projesinde müteahhitlik yapmıştır.¹⁷⁷

Bakü'de Almanya, bölgedeki tek yabancı ticaret odasına sahiptir. Azerbaycan, Almanya'daki en önemli on ham petrol tedarikçisinden biridir. İhracat söz konusu olduğunda, odak noktası makineler, araçlar ve parçalar, demir-çelik ürünleri ve üretim tesisleridir. Kalkınma işbirliğinin odak noktası, sürdürülebilir ekonomik kalkınma, çevre ve iklim koruma ile demokrasi, yerel kalkınma ve hukukun üstünlüğünün teşvik edilmesidir.¹⁷⁸

Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier 2016 röportajında Azerbaycan'la Almanya ilişkileri üzerine demiştir: "Azerbaycan bizim için Güney

¹⁷⁵«Azərbaycan Respublikasını təmsil edən Maliyyə Nazirliyi («Azərbaycan tərəfi»), Almaniya İnkişaf Bankı, KfW («KfW») və Beynəlxalq Əməkdaşlıq üzrə Əmanət Kassaları Fondu («BƏƏKF») arasında Alman-Azərbaycan Fonduna (AAF-a) menecment xidmətləri haqqında Müqavilənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, <http://www.e-qanun.az/framework/14650>, (e.t.:01.06.2021)

¹⁷⁶ "Azerbaijan, German ties rapidly developing", **AzerNews**, 03.09.2014, <https://www.azernews.az/nation/70246.html>, (e.t.: 06.06.2021)

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Deutschland und Aserbajdschan: Bilaterale Beziehungen, 26.02.2020, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/aserbajdschan-node/aserbajdschan--beziehungen-zu-deutschland/201894>, (e.t.: 21.06.2021).

Kafkasya bölgesinde stratejik olarak Hazar Denizi'nde bulunan ve muazzam enerji kaynaklarıyla kutsanmış önemli ortaktır. 2015 yılında ekonomik değişimimiz arttı ve bu sadece Almanya'nın Azerbaycan'dan önemli miktarlarda petrol satın almasından kaynaklanmadı. Alman Azerbaycan Ticaret Odası çok aktif faaliyettedir".¹⁷⁹

11 Ocak 1995'te Almanya'nın Bakü'deki geçici işler hukuk danışmanı Mikhaıl Shmunku'yu kabul eden Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın Almanya ile işbirliğine önem vermiştir. Görüşmede iki ülke arasındaki kültürel işbirliği konuları da ele alınmıştır.¹⁸⁰

28 Ocak gününde 1995 yılında İsveçre'nin Davos şehrinde iki devletin Cumhurbaşkanı arasında görüş gerçekleşmiştir. Bu Azerbaycan ve Almanya devlet başkanları arasındaki ilk resmi görüştür. Haydar Aliyev alman meslektaşına ülkede gelişen olaylar, Ermenistanın Azerbaycana tecavüzü ve çok düşük yaşam şartlarıyla hayatlarını sürdürmeye çalışan, kendi topraklarından koparılan 1 milyon vatandaş hakkında bilgilendirmiştir. Alman Cumhurbaşkanı Roman Hersog da bu bağlamda ülkeler arasındaki ilişkilerin siyasi, iktisadi ve aynı zamanda kültürel boyutlarının geliştirilmesinde her iki ülke halkının ilgili olduğunu bildirmiştir.¹⁸¹

Almanya ile Azerbaycan arasındaki kültürel bağlar yakın ve çeşitlidir. Bu ilişkiler Azerbaycan ve Almanya arasında devletlerarası ilişkileri geliştirmek üzerine yapılan çalışmalar, her iki ülkenin kültürel bağlarının oluşmasında etkili olmuştur. İki devlet arasında kültürel ilişkilerin temeli 1995 yılında imzalanan ve o zamandan beri uygulanmakta olan Alman-Azerbaycan Kültür Anlaşmasıdır.¹⁸² Azerbaycan Tiyatro Topluluğu'nun Nisan 1997'de Berlin'de kurulması, kültürel bağların artan gelişiminin kanıtlarından biridir. Ayrıca, Bakü'de kültür ve eğitim ilişkileri için kurulan

¹⁷⁹ Freedom Files Analytical Centre, **European Values Bought and Sold, An Exploration into Azerbaijan's Sophisticated System Of Projecting its International Influence, Buying Western Politicians And Capturing Intergovernmental Organisations**, March 2017, ss.26-27.

¹⁸⁰ Vahid Ömərov, "Müstəqillik illərində Azərbaycan və Almaniyanın mədəni inteqrasiyası sahəsində dinamik inkişafı", **Səs Qazeti**, 14 Avqust 2013, s. 15.

¹⁸¹ Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Almaniya Federativ Respublikasının Prezidenti Roman Hersoq ilə Görüşü, **AZƏRTAC Qazeti**, https://azertag.az/xeber/AZARBAYCAN_PREZIDENTI_HEYDAR_ALIYEVIN_ALMANIYA_FEDERATIV_RES_PUBLIKASININ_PREZIDENTI_ROMAN_HERSOQ_ILA_GORUSU-798095, (e.t.: 30.06.2021).

¹⁸² Günay Əliyeva, "Azərbaycanda alman mədəniyyəti izləri", **"Xalq" qəzeti**, 28 iyul 2019, s. 11

Kappelhaus Kültür ve Eğitim Evi çok kapsamlı bir eylem planı uygulamaya başlamıştır. Aynı zamanda Eylül 1997’de, Dresden’de Alman Halk Birliği tarafından Sovyet askerlerinin merkez mezarlığındaki Azerbaycanlı askerleri anmak için bir anma levhası dikilmiştir.¹⁸³

9 Temmuz 1998’de, Almanya’nın Bonn kentinde Almanya Federal Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında 1998 yılı için mali ve teknik işbirliği konusunda hükümetler arası müzakerelerin sonuçlarına ilişkin Memorandum imzalanmıştır.¹⁸⁴

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 4-6 şubat 2010 tarihlerinde Almanya’ya resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyarete İlham Aliyev, Almanya Başbakanı Angela Merkel ile bir araya gelmiştir. Almanya’nın Azerbaycan’ı çeşitli alanlarda desteklemeye hazır olduğunu kaydeden Angela Merkel, petrol ve gaz ülkesi olan Azerbaycan’ın Almanya için önemli bir ortak olduğunu söylemiştir. İlham Aliyev, Azerbaycan’da Alman teknolojilerine talep olduğunu ve ülkenin Avrupa’nın enerji güvenliği sorunlarının çözümüne katkıda bulunmaya hazır olduğunu söylemiştir.¹⁸⁵

Bağımsızlığını ilan ettikten bu günümüze kadar Azerbaycan ve Almanya arasındaki ilişkiler iyi sonuçlar doğurmaktadır. Azerbaycan, Almanya’yı, özellikle Avrupa entegrasyonu için Avrupa’daki en önemli ortaklarından biri olarak görmektedir. Eski tarih, kültürel ve ekonomik bağlar, her iki  lkeni birbirine daha da yakınladıştırmıştır. Sovyet döneminde diğer Avrupa  lkeleri gibi Almanya ile kurulan kültürel ilişkiler, özel bir siyasi ve ahlaki ereve içinde yürütülmüştür.

2008 yılında Azerbaycan yurtdışındaki ilk kültür yılını düzenlemiş ve etkinliğe ev sahipliği yapmak için Almanya seçilmiştir. 2009 yılında Almanya, Azerbaycan’da Alman kültür ve eğitim fuarları düzenleyerek karşılık vermiştir.¹⁸⁶ Bu

¹⁸³  m rov, loc.cit.

¹⁸⁴ “1998-ci il   n Almaniya Federativ Respublikası il  Az rbaycan Respublikası arasında maliyy  v  texniki  m kdaşlığa dair h k m tl rarası danışıqların n tic ləri haqqında Memorandum” bar d  Az rbaycan Respublikası Prezidentinin S r ncamı, <http://www.e-qanun.az/framework/5154>, (e.t.:05.07.2021)

¹⁸⁵ “Heyd r  liyev İrsi” Beyn lxalq Elektron Kitabxana, Az rbaycan-Almaniya m nasib tl ri, loc.cit.

¹⁸⁶ Novruz Mammadov, “About The Main Directions In The Foreign Policy Of Azerbaijan”, **Azerbaijan Focus: Journal of International Affairs**, volume 2, issue 2, 2010, s. 99.

etkinlikler, her iki ülke arasındaki kültürel anlaşmaya göre Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Almanya'nın çeşitli örgütleri ile ortak proje dahilinde yürütülmüştür.

Kültürel ilişkilerin en önemli kuruluşu, Bakü'deki "Kapellhaus" toplantı merkezini işleten Alman-Azerbaycan Kültür Derneği'dir. Ayrıca Goethe Merkezi, Aralık 2017'de Bakü'de çalışmalarına başlamış ve o zamandan beri iki ülke arasındaki kültürel alışverişe önemli bir katkıda bulunmuştur.¹⁸⁷

Her iki ülke arasında ilişkiler ticaret ve ekonomik açıdan da ilerleme kaydetmiştir. Günümüzde Almanya'nın Azerbaycan ile teknolojik işbirliği, ülkenin piyasa ekonomisinin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesine odaklanmaktadır. Ekonominin mali ve teknik sektörlerinde hâlihazırda önemli ortak projeler uygulanmaktadır.

Alman nüfuslu Göygöl (Helenendorf) ve Şemkir (Anenfeld) semtlerini kapsayan konut evleri, kiliseler, okullar, Siemens kardeşlerin Gedebev'deki bakır madenleri, Forer ve Hummel kardeşlerin Göygöl'deki şarap imalathaneleri açık hava müzesi haline gelmiştir.¹⁸⁸

Azerbaycan ve Almanya arasındaki siyasi diyalogun aşamalı olarak oluşumunun izini sürdükten sonra, 90'lı yıllarda başlayan siyasi ilişkilerin birkaç ana siyasi vektör boyunca yükselen bir çizgi ile geliştiği sonucuna varılabilir: ikili siyasi ilişkilerin güçlendirilmesi; Azerbaycan'ın Avrupa'ya, özellikle de Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecinde Azerbaycan Almanya'sı siyasi diyalogun rolü; Karabağ sorununun çözümünde uluslararası ve bölgesel düzeyde Almanya'nın Azerbaycan'a verdiği destek ve kültürel ilişkiler.

XX. yüzyılın 90'lı yılların başlarında siyasi alanda kurulan ikili işbirliği, resmi ziyaretler, ikili müzakereler ve uluslararası ve bölgesel güvenliğin çeşitli sorunları üzerine yapılan müzakereler ve imzalanan anlaşmalar, bugün verimli sonuçlara

¹⁸⁷Deutschland und Aserbaidshan: Bilaterale Beziehungen, loc.cit.

¹⁸⁸ Alman-Azərbaycan Cəmiyyəti (Deutsch Aserbaidshanische Gessellschaft), <http://dag.az/>, (e.t.:10.07.2021).

sahiptir. Almanya, ülkede demokratik reformların uygulanmasını ve Azerbaycan'da halkla ilişkilerin yeni bir dünya düzeyine dönüştürülmesini desteklemektedir. Öte yandan, Almanya'nın Avrupa toplumu ile bütünleşme ve Avrupa Birliği ile Azerbaycan'ın üstlendiği işbirliği sürecinde oynadığı rol önemlidir. Özellikle, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Almanya'ya resmi ziyaretleri sırasında, Almanya Federal Cumhuriyeti liderliği, entegrasyon sürecindeki girişimlere, enerji stratejisine ve cumhuriyetin kıtalararası enerji ve ulaştırma projelerine katılımına destek verdiğini duyurdu. Avrupa politikasının ve stratejisinin uygulanmasında lider konumlarda bulunan Avrupa Birliği'nin kurucularından biri olarak Almanya, AB'nin Avrupa Komşuluk Politikasına Azerbaycan'ın katılımını desteklemiştir.

Almanya, Azerbaycan'ı Kafkasya'da önemli bir jeostratejik konuma, zengin doğal kaynaklara, özellikle enerji rezervlerine sahip, küresel süreçlere ve entegrasyon süreçlerine katılım için birçok olasılığa sahip bir devlet olarak görmektedir. Azerbaycan, Almanya'yı stratejik bir ortak, işbirliği Azerbaycan'ın Avrupa'ya entegrasyonu üzerinde olumlu bir etkiye sahip Avrupa'nın en güçlü AB üye devletlerinden biri olarak görmektedir .

3.3. Azerbaycan'dan Avrupa'ya Göçün Nedenleri Ve Entegrasyon Süreci

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra, yabancı ülkelere göç etmeye karar verenlerin çoğu, bakışlarını Türkiye'ye, Sovyet sonrası ülkelere, özellikle de Rusya'ya çevirmişler. Batılı ülkelerle durum çok daha karmaşıktı: burada bir dil engeli, vize rejimi ve katı göç kuralları vardı ve işgücü piyasası diğer ülkelerden gelen göçmenlerle oldukça doymuş durumdaydı. Batı, Azerbaycanlıların anavatanlarındaki ailelerine düzenli olarak para göndermek amacıyla para kazanabilecekleri bir bölge olamazdı. Burada azerbaycanlı göçmenler zor bir ikileme karşı karşıya kalmışlar: Batı ülkelerine neredeyse sonsuzadek aileleriyle birlikte gitmek ve yerel toplumlara entegrasyonu düşünmek. Bu, anavatanlarından yalıtılmış halde diasporadaki hayata adapte olmayan Azerbaycanlılar için çok ciddi bir sorun olmuştur. Bu nedenle, yalnızca kendilerine güvenen, ev sahibi ülkenin dili de dahil olmak üzere uygun bilgi birikimine sahip olanlar ve ayrıca siyasi veya başka nedenlerle böyle bir adım atmaya zorlananlar Batı ülkelerine taşınmaya karar vermişler.

Bağımsızlığın ilk on yılında, Batı ülkelerine ağırlıklı olarak Azerbaycan başkentinin daha eğitilmiş, çoğunlukla Rusça konuşan genç sakinlerinin yanı sıra siyasi göçmen veya sığınmacı statüsünü elde etme şansı olan muhalefet partileri ve örgütlerinin temsilcileri göç etmiştir.

Daha sonra bu iki göçmen grubuna (siyasi göçmenler ve gençler) Azerbaycan'ın diğer sakinleri de katılmıştır. Bunlardan bazıları, Rusya'da ve diğer BDT ülkelerinde para kazananlar da dahil olmak üzere, ülkelere yatırım yapmaktan çekinen veya isteksiz olan iş adamları olmuştur. Rusya'daki yaşam koşullarının kötüleşmesi nedeniyle son yıllarda Avrupa ülkeleri de dahil olmak üzere dünyanın diğer bölgelerinde iş aramaya zorlananların sayısı daha fazla olmuştur.¹⁸⁹

Azerbaycanlı göçmenlerin heterojen sosyal yapısı entegrasyon sorununu da etkilemiştir. Küçük bir grup işadamlarının finansal endişeleri yok ve Batı ülkelerini, özellikle de Avrupa ülkelerini başarılı bir kariyer alanı olarak görüyorlar. Bunlar, yabancı petrol şirketlerinde sözleşmeli olarak iş buluyor veya kendi şirketlerini açıp belirli bir ülkede iş adamı oluyorlar. Aynı zamanda, bu tür Azerbaycanlılar diğer yurttaşlarından oldukça ayrı kalıyor ve kendilerini kabul eden Batı toplumuna entegrasyon konusunda ciddi sorunlar yaşamıyorlar. Bu, büyük ölçüde anavatanlarını sık sık ziyaret etme fırsatına sahip olmalarından ve bu nedenle nostalji hisleri haşamamalarından kaynaklanmaktadır.

Ayrıca, eğitim programları sayesinde kendilerini Batı'da bulan Azerbaycan gençleri entegrasyon ve istihdam konusunda ciddi sorunlarla karşılaşmamaktadır. Bu, farklı bir çevrede yaşama oldukça iyi adapte olmuş, yerel dilleri bilen, Batı medeniyeti şartlarında kariyer yapmaya çalışan ve aynı zamanda ikamet ettiği ülkeyi oldukça kolay değiştiren yeni nesil Azerbaycanlılardır.¹⁹⁰

Azerbaycanlı göçmenlerin diğer grupları arasında entegrasyon sorunları gözlemlenmektedir. Her şeyden önce bu sorunlar, siyasi göçmenler, özellikle de eski neslin temsilcileri arasında gözlemlenmektedir. Kural olarak ikamet ettikleri ülkenin

¹⁸⁹ Arif Yunusov, "Integration in Azerbaijan's Migration Processes" **CARIM-East Research Report**, 2013, European University Institute, ss.2-13.

¹⁹⁰ Ayten Akşin, "Azerbaycanlılar İsviçre'de", **Echo gazetesi**, 24 Nisan 2007.

dilini öğrenmeleri, yeni statülerine alışmaları zordur ve vatanlarına karşı çok güçlü bir nostaljileri vardır.

Entegrasyon açısından en kötü durum, kendini Batı ülkelerinde iş ve daha iyi bir yaşam arayışıyla bulan Azerbaycanlılar içindir. Bunlar çoğunlukla Azerbaycan'ın kırsal bölgelerinden insanlardır, yabancı dil bilgisi çok azdır veya hiç yoktur, ev sahibi ülkeden bağlantıları ve desteği ve kendi işlerini yürütmek için büyük fonları yoktur. Bunlar, yasadışı yollar da dahil olmak üzere çeşitli şekillerde Batı ülkelerine gelen işçi göçmenlerdir. Ana sorunları istihdamdır. Kural olarak giriş mekanizması şu şekildedir: Belirli bir ücret karşılığında, Avrupa ülkelerinde yaşayan Azerbaycanlılar veya Türkler, gelecekteki göçmenin yasal bir kısa süreli turist vizesi alması için Azerbaycan'a bir davet gönderirler (1-3 ay). Elbette böyle bir vize, göçmene resmi olarak iş bulma hakkı vermez. Ancak bu, basitçe çözülen bir sorundur: Azerbaycanlı göçmenler, polisin dikkatinden ve yerel halkla temastan kaçınarak, yasadışı bir şekilde Türklerin veya diğer Azerbaycanlıların iş yerlerinde çalışmaya başlarlar. Tehlike durumunda, onlar diğer AB ülkelerine taşınır ve yasadışı ikametlerine devam ederler. Ya da siyasi veya etnik baskı "kurbanları" kisvesi altında resmi statü almaya çalışırlar.¹⁹¹

İstihdama ek olarak, bu tür göçmenlerin bir başka ciddi sorunu da yerel halkla derin temasların olmaması, kendi toplumlarında, özellikle Türk toplumunda oldukça kapalı bir yaşam, aile eksikliği ve bunun sonucunda ortaya çıkan güçlü nostaljidir. Bu, özellikle yasadışı yollardan gelenler veya suç teşkilatlarıyla bağlantılı olanlar için geçerlidir ve bu nedenle, yalnızca yerel kolluk kuvvetleri ile değil, aynı zamanda yerel sakinlerle de temas kurmaktan kaçınmak zorunda kalırlar. Azerbaycan'dan Avrupa ülkelerine yasadışı göçmenlerin çoğu Almanya ve Hollanda'nın yanı sıra Fransa ve İsveç'te yaşamaktadır.

3.3.1. Azerbaycan'dan Almanya'ya Göçün Nedenleri

Almanya'nın Avrupa'da güçlü bir devlet olması, Azerbaycanlıların bu ülkeye göç etmesine zemin hazırlamıştır. Azerbaycanlıların Almanya'ya kitlesel akışı 20.

¹⁹¹ Yunusov, op.cit.

yüzyılın 90'lı yıllarının başında gerçekleşmiştir. Bu akışın nedenleri Dağlık Karabağ sorunu, mülteci sayısındaki artış ve zorlu ekonomik durum olmuştur.¹⁹²

Almanya'nın 1989 yılında birleşmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Azerbaycan'ın bağımsızlığının kazanması, Alman-Azerbaycan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Bu dönem, Azerbaycanlıların buradaki faaliyetlerini etkilemiştir. Azerbaycanlı öğrencilerin eğitim programına göre Almanya'ya gönderilmesi, Azerbaycanlı doktorların, mühendislerin, inşaatçıların, teknologların ve diğer meslek sahiplerinin bu ülkeye göç etmesi, bağımsızlık yıllarının başlıca olayları arasında yer almıştır.

BDT Devletlerarası İstatistik Komitesi'nin 1991-1996 yılına ait verileri incelendiğinde, 1991-1997 yıllarında BDT ve Baltıklar hariç yabancı ülkelerde daimi oturma izni alan Azerbaycan vatandaşlarının bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda az sayıda olduğu görülmektedir (Tablo 3). 1991 yılında Almanya'da daimi oturma izni alan 6 Azerbaycan vatandaşının olmasına rağmen, 1996'da bu gösterici 407 kişiye kadar yükselmiştir.

Tablo 3. 1991-1997 Yıllarında BDT ve Baltıklar Hariç Yabancı Ülkelerde Daimi Oturma İzni Alan Azerbaycan Vatandaşları: 1991-1997

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
İsrail	4578	1873	1640	1746	1688	1253	---
ABD	1873	964	699	711	570	445	---
Almanya	6	27	15	53	74	407	---
Diğer ülkeler	46	55	36	43	16	15	---
Toplam	6503	2919	2390	2553	2348	2120	1900

Kaynak: Azer Allahveranov, Rasmiyya Aliyeva, Turkhan Sadigov (April 2012). Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe, Final Country Report, Azerbaijan, p.46

EUROSTAT'a göre AB üyesi ülkelere Almanya, 2010 yılında Almanya'da ikamet eden 15.509 Azerbaycan vatandaşı ile ana alıcı ülke konumunda olmuştur.

¹⁹² Rahman Seferov, Adalet İbadov, "Ermenistan'ın Karabağ'ı İşgal Süreci Ve Sonrasında Azerbaycan'da Yaşanan Zorunlu Göçler Ve Sorunları", **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, sayı 18, 2007, ss.159-173.

Aynı yılda sadece AB’de üye devletlerin yetkilileri, 800’den fazla Azerbaycan vatandaşının ülkelerinde yasadışı olarak bulunduğunu tespit etmiştir. Bu rakamın yalnızca ulusal göçmenlik makamlarının dikkatine gelen kişileri kapsadığına ve bu nedenle ülkedeki toplam düzensiz göçmen sayısını ölçmeye yönelik olmadığına dikkat edilmelidir.¹⁹³

Azerbaycan’a gitme bildirimini ardından 2014-2019 yılları arasında Azerbaycan uyruklu toplam 1.445 kişi AB’den dönmüştür. Azerbaycan vatandaşı olan kişilerin zorla ayrıldığı ana ülke Almanya olmuştur.¹⁹⁴

Almanya Federal Göç ve Mülteciler Dairesine göre 2015 yılına göre üç kat fazla olmakla 2016 yılında 4.750 Azerbaycan vatandaşı, Almanya’da sığınma başvurusunda bulunmuştur. Başvuruların yüzde 10’dan daha azı (459) onaylanmıştır. Bu rakama, ikamet statüsü verilen ancak her yıl yeniden başvurmaları gereken siyasi mülteciler ve “koruma statüsü sahipleri” dahil edilmiştir.¹⁹⁵

2017 yılında Berlin’de Azerbaycan Devlet Göç Servisi’nin başkanlık heyeti ile düzenlenmiş toplantılarda iki ülke arasında üst düzey dostluk ve ortaklık ilişkisi tartışılmıştır. Taraflar, yatırım, vergi, finans, gümrük, yargı, uzmanlık eğitimi gibi konularda, bilimsel, teknik, çevresel ve kültürel alanlarda mevcut işbirliği seviyesiyle göç alanında işbirliğini genişletme isteği üzerine konuşmuşlar. “Azerbaycan Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma” kapsamında Almanya ile anlaşma sağlanarak Uygulama Protokolü imzalanmasının göç alanındaki işbirliğinin geçiş aşaması olacağı ve daha yakın işbirliğine yardımcı olacağı ifade edilmiştir.¹⁹⁶

2019’da Azerbaycan’dan 3.166 kişi kaçarak başka ülkelere iltica başvurusunda bulunmuşlar. Bu, tüm sakinlerin yaklaşık %0,032’si demektir. En hedef ülkeler

¹⁹³Azer Allahveranov, Rasmiyya Aliyeva, Turkhan Sadigov, European Commission, **Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe** (Final Country Report, Azerbaijan), April 2012, ss. 1-3.

¹⁹⁴ Country of Origin Information Reports Section (AB), **General Country of Origin Information Report for Azerbaijan**, The Hague, July 2020, s. 93.

¹⁹⁵ “Destination: Germany”, **Meydan TV**, 22.10.2017, <https://d9mc3ts4czbpr.cloudfront.net/en/article/destination-germany/>, (e.t.:10.08.2021)

¹⁹⁶The Republic of Azerbaijan State Migration Service, **Cooperation in the migration field between Azerbaijan and Germany was discussed in Berlin**, https://migration.gov.az/index.php/en/news_detail/10214, (e.t.:20.08.2021)

Almanya, Fransa ve Hollanda olmuştur. Genel olarak, sığınma başvurularının yüzde 80'i reddedilmiştir. En başarılı olanlar Finlandiya ve Rusya'daki mülteciler olmuştur. Azerbaycan'dan toplam 1.280 kişi Almanya'ya kaçmıştır. Toplam 58 olumlu kararlar tüm başvuruların yüzde 5,05'i kabul edilmiştir.¹⁹⁷

Tablo 4. Azerbaycan'dan Gelen Mültecilerin İltica Başvuruları (2019)

Kaynak: Asylum applications and refugees from Azerbaijan,

Gidilecek yer	Yeni başvurular				Yeniden incelenenler			
	başvurmuş	kabul edilmiş	reddedilmiş	kabul oranı	başvurmuş	kabul edilmiş	reddedilmiş	kabul oranı
 Almanya	1,280	58	1,090	5.1 %	518	39	1,551	2.5 %
 Fransa	468	36	181	16.6 %	226	88	136	39.3 %
 Hollanda	375	5	11	31.3 %	49	0	21	0.0 %

<https://www.worlddata.info/asia/azerbaijan/asylum.php>, Erişim Tarihi: 25.02.2021

13 Kasım 2019'da Almanya'da 38'den fazla ev ve işyerinde baskınlar düzenlenmiş ve burada sekiz Azerbaycan vatandaşı insan kaçakçılığı suçundan tutuklanmıştır. Baskınlar sırasında Alman polisi muhalefet partisi Müsavat'ın üyelik kartlarını, Müsavat'tan gelen referans mektuplarını, pulları, Azerbaycan polisinin mahkeme çağrılarını ve Azerbaycan'dan tıbbi belgeleri bulmuştur. Alman yetkililer, sekiz şüpheliyi en az yirmi kişiyi üç bin ila on bin avro arasında ödeme karşılığında kaçakçılık yapmak, Almanya'daki Azerbaycan sığınma başvuruları için belge sahteciliği yapmak ve kara para aklamakla suçlamıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Asylum applications and refugees from Azerbaijan, <https://www.worlddata.info/asia/azerbaijan/asylum.php>, (e.t.: 10.09.2021).

¹⁹⁸General Country of Origin Information Report for Azerbaijan, op.cit., s. 25.

Almanya'ya göç etmek isteyen Azerbaycanlılar sadece sığınmak için değil, aynı zamanda doktorluk veya mühendislik yapmak, öğrenci gibi eğitim almak, hastaysa tedavi almak ve diğer farklı amaçlarla başvuru yapmaktadırlar. Almanya'ya göç göstericilerinin artmasının nedenlerinden biri de çalışmak amacıyla Türkiye'den Almanya'ya göç edenlerin sayının yüksek olması ve sonuç olarak Azerbaycan vatandaşlarının Türkiyelilerle kaynaşarak ülkeye entegre olmasını daha da kolay görmesidir.

“Yurtdışındaki Azerbaycanlı Gençlerin Eğitimi Devlet Programı”nın uygulanması doğrultusunda önde gelen Almanya üniversiteleri ve Alman Akademik Değişim Servisi (DAAD) ile yakın işbirliği kurulmuştur. Bu bağlamda 2016-2017 öğretim yılında Alman üniversitelerinde öğrenim gören Azerbaycanlıların sayısı 240 olmuştur.¹⁹⁹ Alman Akademik Değişim Servisi (DAAD) 1997 yılından bu yana Azerbaycan'da faaliyet göstermektedir. Almanya'da üniversite eğitiminin ücretsiz veya birçok ülke ile kıyasladığımızda öğrenim ücretlerinin düşük olması, eğitim için bu ülkenin seçilmesinin esas nedenlerinden biri sayılmaktadır.²⁰⁰

Almanya'ya iş için göç edenler Azerbaycan vatandaşları incelediğimizde ise genelde eski işçi göçmenleri, düzenlemelerin sıkılaştırılmasının, kendileriyle imzalanan iş sözleşmelerinin işverenler tarafından feshedilmesi nedeniyle işlerini kaybetmiş ve diğer komşu ülkelere göç ederek ya orda yaşamaya devam etmişler ya da o ülkelerin sıkı göçmenlik yasalarıyla karşı karşıya kalarak AB topraklarını terk etmeye mecbur olmuşlar.

3.3.2. Almanya'daki Azerbaycan Diasporasının Topluma Entegrasyonu

Almanya'ya gelen tüm Azerbaycanlılar, genel olarak, mülteciler, bu ülkenin yetkilileri tarafından, Almanya genelinde küçük il kasaba ve köylerine yerleştirilmiştir. Azerbaycanlılar zamanla vatandaşlık kazanarak veya aile kurarak büyük şehirlere taşınmıştır. Örneğin Azerbaycan Cumhuriyeti'nden yaklaşık bin göçmen Berlin'de yaşamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nden gelen göçmenler Almanya'da esas olarak hizmet sektöründe ve inşaatda yer almaktadırlar. Almanya'nın

¹⁹⁹ Azerbaycan-Almaniya münasibətləri, loc.cit.

²⁰⁰ Ibid.

devlet yapılarında çalışan Azeriler temel olarak tercümandır. Diğerleri üniversitelerde ve hastanelerde çalışan profesörler ve doktorlardır.²⁰¹

Bugün Almanya’da tüm göçmenlerin entegrasyonu için özel bir göç programı mevcuttur. Almanya’da yaşayan Azerilerin çoğunluğu da bu program kapsamındadır. Bu nedenle, temelde Alman dilini biliyorlar, birbirlerinden ayrı yaşamaktan korkmuyorlar ve Alman toplumuna iyi entegre olmuşlar.

Azerbaycanlıların Alman toplumuna entegrasyonu o kadar hızlı ilerliyor ki Azerbaycan Devlet Diaspora İşleri Komitesi’ne göre Azerbaycan dilini, kültürünü, geleneklerini unutmak gibi bir tehdit var. Bu nedenle, Azerbaycan büyükelçisinin yardımıyla Almanya’daki Azerbaycan Büyükelçiliği yanında özel bir Pazar okulu açma fikri ortaya çıkmıştır.²⁰²

Azerbaycanlıların Alman toplumuna entegrasyonunda diaspora örgütleri özel bir rol oynamaktadır. 1990’ların son yıllarından itibaren Azerbaycanlı göçmenlerin Almanya’ya yoğun göçü sonucunda gelişmekte olan çeşitli diaspora teşkilatları, Azerbaycanlıların bu ülkeye uyum sağlaması, karşılaştıkları çeşitli sorunlarda onlara destek vermesi, Azerbaycan’ın tanıtımı ve s. açıdan etkili role sahip olduğundan dolayı onların faaliyetini ayrıca incelemek gerekir.

Alman-Azerbaycan Topluluğu diasporanın inşasında aktif rol almaktadır. Eğitim kurumlarıyla ilişkiler kurmakta, bilim, kültür ve sosyo-ekonomik alanlarında çeşitli tarzlarda konferanslar ve yıldönümleri düzenlemektedir.²⁰³

2003 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Diaspora İşlerinden Sorumlu Devlet Komitesi, Almanya’nın Mainz kentinde Azerbaycan Diaspora Örgütlerinin Liderleri için ilk Forum’u yürütmek üzere Dışişleri Bakanlığı ile birlikte çalışmıştır.²⁰⁴

Berlin’de faaliyet gösteren Nizami Ganjavi Azerbaycan Kültürü Enstitüsü, 2004-2006 yılları arasında Alman-Azerbaycan iki dilli “Yeni Köprü” dergisini,

²⁰² **AZADİNFÖRM** **İnformasiya** **Agentliyi,** 12.11.2013, <https://azadinform.az/az/hadise/143052/almaniyada-azerbaycan-mektebi-fealiyyet-gsterecek/>, (e.t.: 30.09.2021)

²⁰³ Alman-Azərbaycan Cəmiyyəti, loc.cit.

²⁰⁴ Nazim İbrahimov, “Reaching out to Azerbaijani Diaspora”, Paul Goble, Murad İsmayilov, **Azerbaijan in the World Volume I**, Baku: Azerbaijan Diplomatic Academy, 2009, ss.113-116.

2007'de Almanca “Dağlık Karabağ için Mücadele” adlı kitabını yayınlamıştır. 2003-2007 yılları arasında Azerbaycanlı birkaç sanatçıyı, tarihçiyi şiir okumaları için konferansa davet etmiş ve Almanya'da yaşayan Azerbaycanlı bir ressamın Berlin'de sergisini düzenlemişler. 2008 yılında Nizami Gencevi ve diğer Azerbaycanlı şairlerin eserleri, enstitünün editörlüğünü yaptığı ve Matthes&Seitz Yayınevi tarafından yayınlanan “Kelebek ve Alev - Azerbaycan aşk şiirinin milenyumunu” kitabında orijinal ve Almanca uyarlaması olarak yayınlanmıştır.²⁰⁵

Almanya'da eğitim alanında çalışan Azerbaycanlı gençleri bir araya toplamak, Azerbaycanlıların düzenlediği bilimsel toplantılara Almanların katılımını sağlamak, Almanya ve Azerbaycan'ın üst düzey üniversiteleri arasında yeni bağlantılar kurmak ve mevcut bölümlerde eğitimi güçlendirmek, Almanyalı gençlerle Azerbaycanlılar arasında kültürel bağlar kurmak için faaliyet gösteren Azerbaycanlı Öğrenci ve Akademisyenler Birliği, Almanya'da kazanılan bilgileri Azerbaycanlı öğrencilere aktarmasının yanı sıra Almanyalı öğrencilere ve akademisyenlere Azerbaycan hakkında bilimsel bilgiler vermektedir. Bu enstitü “Almanya ve Azerbaycan'ın hukuk, ekonomi ve tıp alanlarında Karşılaştırmalı Analizi” başlıklı çeşitli bilimsel etkinlikler düzenlemiştir.²⁰⁶ Ayrıca 2017 yılında, enstitü ile Almanya'daki Greifswald Üniversitesi “Azerbaycan'da tarımın gelişimi - doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı” konulu ortak bilimsel etkinlik organize edilmiştir. Greifswald Üniversitesi'nde düzenlenen etkinliğe, Almanya'da çalışan Azerbaycanlı bilim adamları ve Azerbaycan'da tarım ve doğal kaynakların kullanımına ilişkin araştırma projeleri yürüten Alman bilim adamları katılmıştır.²⁰⁷

Almanya-Azerbaycan Dostluk Derneği'nin “Echte Show” isimli televizyon projesi 2019 yılının Ocak ayından itibaren yayına başlamıştır. Televizyon projesinin amacı, Azerbaycan'ı Almanya medyası üzerinden kamuoyuna tanıtmak olmuştur. Bu projenin tanıtımı Almanya'nın Bad Honnef şehrinde düzenlenen etkinlikte

²⁰⁵The Ganjevi Institute for Azerbaijani Culture, <http://www.aserbaidshische-kultur.de/?lang=en>, (e.t.:10.10.2021)

²⁰⁶ Fraybergdə “Almaniya Və Azərbaycanın Hüquq, İqtisadiyyat Və Tıbb Sahələrində Müqayisəli Təhlili” Adlı Elmi Tədbir Keçirilib, <https://www.vasw.de/site/post-view/6> (e.t.:18.10.2021)

²⁰⁷ Almaniya “Azərbaycanda Kənd Təsərrüfatının İnkişafı – Təbii Resurslardan Davamlı İstifadə” Mövzusunda Tədbir Keçirilib, www.vasw.de/site/post-view/7 (e.t.:18.10.2021).

olmuştur.²⁰⁸ Programın ilk yayınında Azerbaycan'ın milli mutfağı ve milli müziğı üzerine konuşulmuş, aynı zamanda Azerbaycanlı bir aile hakkında hukuki ve sosyal tartışmalar yer almıştır.²⁰⁹

Almanya ve Azerbaycan topluluklarının faaliyeti sosyo-kültürel etkinliklerle, tarih ve milli gelenekler üzerine araştırmalar yapılmakla sınırlı olmayıp diğere alanlarda da ilerlemiş, Azerbaycan'da yaşayan Almanların yanı sıra, Almanya'da yaşayan Azerbaycanlıların da sosyal sorunları hakkında çalışmalar yürütülmüştür.

3.4. Almanya'daki Azerbaycanlıların Diaspora Faaliyetleri

Azerbaycan'ın bağımsızlığından sonra devletin temel görevlerinden biri de yurtdışında yaşayan Azerbaycanlıların örgütlenmesi olmuş ve diasporaların kuruluşu ile ilgili çalışmalarda olumlu yönde değışim yaşanmıştır.

5 Temmuz 2002'de Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, "*Azerbaycan Cumhuriyeti Diaspora İşlerinden Sorumlu Devlet Komitesi'nin Kurulması Üzerine*" kararname imzalamıştır. Kararname, Azerbaycan diasporasının faaliyetlerinin organize şekilde koordine edilmesi, dünya Azerbaycanlılarının siyasi ve ideolojik birliğinin sağlanması açısından önemli tarihi belge olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti Diaspora İşlerinden Sorumlu Devlet Komitesi'nin kurulması, bu alandaki sorunların giderilmesi ve Azerbaycan diasporasının faaliyetlerinin halkın milli çıkarları doğrultusunda merkezileştirilmesi için önemli adımlar atılmasını mümkün kılmıştır.²¹⁰

Azerbaycan diasporasının Avrupa'daki en büyük temsilciliklerinden biri de Almanya'daki Azerbaycan diasporasıdır. Azerbaycan diasporasının Almanya'daki başlıca faaliyetleri şunlardır: Azerbaycan kültürünün Almanya'da temsili ve Azerbaycan-Alman kültürel temaslarının genişlemesi, Karabağ sorununun tarihinin, mevcut durumunun, gerçeklerinin yaygınlaştırılması.

²⁰⁸ Azərbaycan Respublikasının Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi, "Alman-Azərbaycan Dostluq Cəmiyyəti yeni TV layihəsini təqdim edib", 21.01.2019, <http://diaspor.gov.az/xeberler/x302.php>, (e.t.: 18.10.2021)

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ "Azərbaycan Diasporu: Yaranma tarixi və məqsədi", <https://diaspora.foundation/azerbajandiaspor>, (e.t.: 25.10.2021).

3.4.1. Azerbaycan Kùltürünün Almanya'da Temsili ve Azerbaycan-Alman Kùltürel Temaslarının Genişlemesi Alanında Diaspora Faaaliyetleri

Almanya'daki Azerbaycan diasporası, Azerbaycan kùltürünün Almanya'da temsil edilmesinde ve Azerbaycan-Alman kùltürel ilişkilerinin genişletilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Almanya Büyükelçiliği'nin verilerine göre Almanya'da 120-140 bin Azerbaycanlı yaşamaktadır ve aralarında bilim ve sanat temsilcileri, çeşitli alanlarda uzmanlar bulunmaktadır. Şu an Almanya'da 10'dan fazla Azerbaycan topluluğu var. 1996'da Azerbaycanlı toplulukların birliğı oluşturuldu. 2004 yılında Berlin'de Avrupa'da yaşayan Azerbaycanlıların bir kongresi kuruldu. Azerbaycan toplumları Almanya'nın hemen hemen tüm büyük şehirlerinde faaliyet göstermektedir.²¹¹

Berlin'de Alman-Azerbaycan Kùltür Derneğı (German Deutsch-Aserbaidchanischer Kulturverein), Azerbaycan Akademisyenleri Derneğı (Vereinigung der aserbaidchanischen Akademiker), Nizami Gencevi adına Alman Kùltür Enstitüsü (German Kulturinstitut Nizami Gandschavi), Alman Azerbaycan Dostluk Derneğı (Verein der Deutsch Aserbaidchanischen Freundschaft), Odlar Yurdu Derneğı (German: Verein Odlar Yurdu)ve diğeri faaliyet göstermektedir. Ayrıca Köln'de Azerbaycan Kùltür Derneğı (German Aserbaidchanischer Kulturverein), Alman-Azerbaycan Dostluk Derneğı (German Verein der Deutsch Aserbaidchanischen Freundschaft), Stuttgart'ta Alman Azerbaycan Kùltür Derneğı (German Aserbaidchanischer Kulturverein), Bochum'da Alman Azerbaycan Akademisyenler Derneğı (German Aserbaidchanische Akademikerverein), Nürnberg'de Azerbaycan ve Almanya Dostluk ve Kùltür Derneğı (German Aserbaidchanisch-Deutscher Freundschaft und Kulturverein), Würzburg'da "Güney" Kùltür Azerbaycan Topluluğı, Bonn'da Azerbaycan Kùltür Merkezi, Düsseldorf'ta Azerbaycan-Alman Topluluğı ve Frankfurt'ta Azerbaycan Kùltürel İlişkiler Derneğı Azerbaycan'ın Almanya'da tanınmasında etkili olan derneklerdir.²¹²

²¹¹ Зейналова, оп.сit., s. 58.

²¹² Харидәки diaspor teşkilatları, www.azerbaijans.com/content_495_az.html (e.t.: 25.10.2021).

1993 yılında Almanya’da Profesör Harmen von Lessen ve Dr. Ağabey ile birlikte Almanya-Azerbaycan Dostluk Derneği kurulmuştur. Derneğin yürüttüğü çalışmaların ana yönü kültürel etkinlikler düzenlemek olmuştur.²¹³

Almanya’daki Nizami Gencevi Azerbaycan Kültürü Enstitüsü 2003 yılında kurulmuştur. Azerbaycan o dönemde Almanya’da pek tanınmamaktaydı.²¹⁴ 12.Yüzyılda Azerbaycan`ın ünlü şairlerinden biri olmuş Nizami Ganjavi`nin adını taşıyan bu enstitü edebi açıdan Azerbaycan`ın tanınmasında etkili olmuştur.

Almanya’da faaliyet gösteren “Odlar Yurdu”kültür ve eğitim cemiyeti, Azerbaycan’ı, ulusal gelenek ve göreneklerini Almanya’da yaygınlaştırmayı, Avrupalılara Azerbaycan hakkındaki gerçekleri bildirmeyi, Azerbaycan`ın barışçıl siyasetini yaymayı ve halkın refahını artırmayı amaçlayan iç politikası üzerine odaklanmıştır.²¹⁵

2008 yılında, Azerbaycan Cumhuriyeti Diaspora İşlerinden Sorumlu Devlet Komitesi Azerbaycan Cumhuriyeti Diaspora İşlerinden Sorumlu Devlet Komitesi, Almanya`da Azerbaycanlıların Alman Danışma Konseyi`nin kurulmasını desteklemiştir.²¹⁶ Bu konsey de Almanya`da yaşayan Azerbaycanlılara çeşitli sorunlarla karşılaştıklarında destek gösterilmesi amacıyla faaliyete başlamıştır.²¹⁷

2009 yılında Almanya’da Azerbaycanlı Öğrenci ve Akademisyenler Birliği kurulmuştur. 12 Ocak’ta resmi olarak tescil edilen organizasyon, Almanya’da yaşayan ve okuyan öğrencileri birleştirmeyi ve ortak projeler gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Alman kamuoyunun Azerbaycan, tarihi, gelenekleri, kültürü ve Dağlık Karabağ sorunu hakkında farkındalığını artırmak için Azerbaycan kültür geceleri, bilimsel konferanslar dahil olmak üzere çeşitli etkinlikler düzenlenmesi amaç olarak ortaya konulmuştur.²¹⁸ Bu birliğin faaliyeti sayesinde Almanya’da yaşayan Azerbaycanlılar

²¹³ Öməröv, loc.cit.

²¹⁴The Ganjevi Institute for Azerbaijani Culture, loc.cit.

²¹⁵ “Odlar Yurdu` Popularizes Azerbaijan in Germany”, AZERTAC, 09.12.2003, https://azertag.az/en/xeber/ODLAR_YURDU_POPULARIZES_AZERBAIJAN_IN_GERMANY-549062, (e.t.:13.11.2021)

²¹⁶ İbrahimov, loc.cit.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ “New Azerbaijani Diaspora Organization Set Up in Germany”, AZERTAC, 17.01.2009, https://azertag.az/en/xeber/NEW_AZERBAIJANI_DIASPORA_ORGANIZATION_SET_UP_IN_GERMANY-580371, (e.t.: 17.11.2021)

arasında bir köprü kurulmuş, yerel öğrenci ve bilim adamlarıyla yakın bağların kurulmasında ve bilimsel tartışma platformlarının düzenlenmesinde etkili olmuştur.

2018 yılında Almanya’da faaliyet gösteren Azerbaycan diaspora örgütlerinin temsilcilerinin Berlin’deki toplantısında, Almanya’da yaşayan Azerbaycanlıları bir araya getirmek ve diaspora kuruluşlarının faaliyetlerini koordine etmek amacıyla Almanya Azerbaycanlılarının Koordinasyon Konseyi kurulmasına karar verilmiştir²¹⁹. Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Almanya Federal Cumhuriyeti’ndeki Büyükelçiliği, Azerbaycan-Alman kültürel ilişkilerinin genişlemesini desteklemektedir. Özellikle, Azerbaycan Büyükelçiliği her yıl Berlin’de Dünya Azerbaycanlılarının Dayanışma Günü, Bağımsızlık Günü, Hocalı Soykırımını Anma Günü vb. vesilesile hem Azerbaycan diasporasının temsilcilerinin, hem de Alman resmi konuklarının katıldığı etkinlikler düzenlemektedir. Devlet düzeyinde sürdürülen Azerbaycan-Alman kültürel bağları her yıl genişlemektedir. Kültürel bağların güçlendirilmesi bir yandan ikili kültür alışverişine ve karşılıklı zenginleşmeye, Almanların tarihi ve modernitesine, Azerbaycan’ın kültürel mirasına aşina olmasına katkı sağlarken diğer yandan katkıda bulunan teşvik edici faktörlerden biridir. Bu teşvik edici faktörlere Azerbaycan’ın Avrupa medeniyeti ile bütünleşmesi, Azerbaycanlıların Avrupa kültürel değerleri ile tanışması örnek olarak gösterilebilir. Sonuç olarak, çeşitli kültür alanlarındaki tüm etkinlikler, toplantılar, araştırmalar Azerbaycan ve Alman halklarını daha da yakınlaştırmakta, Azerbaycan ile Almanya arasındaki kültürel diyalogun genişlemesine, Batı ve Doğu kültürlerinin diyaloguna katkıda bulunmaktadır.

3.4.2. Karabağ Sorununun Gerçeklerinin Yaygınlaştırılması

Azerbaycan diasporası, Karabağ sorununun tarihini, mevcut durumunu, gerçeklerini, Almanya’daki Azerbaycan halkının kültürel mirasını popülerleştirmek için kamu çalışmaları yürütmektedir.

6 Temmuz 2007’de Almanya’da faaliyet gösteren Azerbaycan Diaspora Kuruluşları Danışma Konseyinin kurulduğu Mainz kentinde Avrupa Azerbaycanlıları Kongresi Yürütme Kurulu toplantısı yapılmıştır. Azerbaycan diaspora örgütlerinin

²¹⁹ “Almaniya azərbaycanlılarının Koordinasiya Şurası təsis edilib”, **AZERTAC**, 01.10.2018, https://azertag.az/xeber/Almaniya_azerbaycanlilarinin_Koordinasiya_Surasi_tesis_edilib-1199661, (e.t.:25.11.2021)

açıklamasında, Konseyin temel amacının Azerbaycan'ın Avrupa'ya entegrasyon politikasına destek olmak, Azerbaycan halkına yönelik terör eylemleri ve soykırım hakkındaki gerçekleri dünya toplumunu bilgilendirmek, Dağlık Karabağ sorununun nedenleri hakkında bilgi vermek, Azerbaycanlı toplulukların Almanya'daki faaliyetlerini koordine etmek olduğu kaydedilmiştir.²²⁰

2016 yılında Almanya'nın başkenti Berlin'de Azerbaycan diaspora örgütleri ortak eylem düzenlemiştir. Eylem, Berlin'deki Azerbaycan Evi, Almanya-Azerbaycan Kültür Merkezi Bilefeld, Almanya'daki Azerbaycanlılar Koordinasyon Merkezi ve Azerbaycan Öğrenci Ağı'nın organizasyonu ile gerçekleştirilmiştir. Almanya Federal Başbakanı Angela Merkel'in binasının önünde düzenlenen eyleme 200'den fazla Azerbaycanlı katılmıştır. Protestocular, Almanya'yı anlaşmazlığı çözme sürecinde tarafsız bir pozisyon almaya çağırılmışlar²²¹. 2018'de Almanya'daki Azerbaycanlılar, Bakü ziyareti arifesinde Almanya Başbakanı Angela Merkel'e başvuruda bulundu. Belgede, AGİT Minsk Grubu'nun bir üyesi olarak Almanya'nın uluslararası hukuk ilkelerine bağlı kalırken, Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarının % 20'sinin özgürleştirilmesine, ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin kendi topraklarına geri dönmesine ve Hocalı'da adaletin yeniden sağlanmasına yönelik faaliyetlerini daha da güçlendireceği ümidine dikkat çekilmektedir.²²²

2020 yılı modern Azerbaycan diasporasında bir dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir. 27 Eylül 2020 yılında başlayan 2. Karabağ Savaşı ve sonrasında Azerbaycan diasporası daha da aktif hale gelmiştir. Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımız ise Azerbaycan hakkındaki gerçeklerin uluslararası topluma aktarılmasında aktif rol almışlardır.²²³ Savaşın başlamasından birkaç gün sonra Azerbaycan'da yaşayan Hint, Gürcü, Ukraynalı, Rus, Polonyalı, Pakistanlı, Ahıska Türkleri ve diğer toplulukların temsilcileri ile görüş gerçekleştirilmiştir. Bu görüşte

²²⁰Зейналова, loc.cit, s. 58.

²²¹ Эльчин Мехтиев. Кямаля Сеидова, Ирина Парфёнова, "Азербайджанская диаспора провела акцию перед офисом канцлера Германии", **Trend News Agency**, 07.0.2016, <https://www.trend.az/azerbaijan/society/2543120.html> (e.t.:05.12.2021)

²²² "Азербайджанцы Германии обратились к Меркель накануне ее визита в Баку", **Москва-Баку.ru**, 21.08.2018, https://moscow-baku.ru/news/politics/azerbaydzhantsy_germanii_obratilis_k_merkel_nakanune_ee_vizita_v_baku/, (e.t.:07.12.2021).

²²³ Alim Hüseynli, "Diaspora Təşkilatlarımız Ölkəmizin Maraqlarını Layiqincə Müdafiə Edirlər", **Olaylar**, 25-31 Dekabr, s.11.

ülke temsilcileri BM, Avrupa Konseyi ve diğer uluslararası teşkilatlara uluslararası hukuka ve normlara saygı duyan tüm devletlere hitaben ortak bir bildiri imzalamıştır.²²⁴ Azerbaycan gerçeklerini yansıtan 55'ten fazla kısa video hazırlanmış ve sosyal ağlarda yayınlanmıştır. Azerbaycan'a dost milletlerin diasporasının temsilcileri aracılığıyla aralarında Fransa, İtalya, İngiltere, Belçika, Moldova ve Ukrayna'nın da bulunduğu 14 ülkenin medyasında 45 makale yayınlanmıştır. Toplamda Tovuz provokasyonlarının ardından diaspora örgütleri 60 ülkede 32 dilde 535 makale yayınlamıştır.²²⁵

Almanya'nın Stuttgart kentinde Azerbaycan gençlerinin katılımı ve Azerbaycan'ın Baden-Wuttenberg Fahri Konsolosluğu'nun girişimiyle Azerbaycan'a destek mitingi düzenlenmiştir. Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı yapmış olduğu terör saldırılarına itiraz olarak Stuttgart merkez meydanında flaşmob düzenlenmiştir.²²⁶

44 günlük savaş sonucunda Azerbaycan'ın kazandığı zafer ülkemizde olduğu gibi bütün dünya Azerbaycanlıları tarafından da coşku ile karşılanmıştır. BAE, İskandinav ülkeleri, Türkiye vb.birçok ülkede etkinlikler düzenlenmiştir.²²⁷

Azerbaycan'ın bu haklı savaşı ve uzun yıllardır süre gelen Ermenilerin Azerbaycanlılara karşı yapmış oldukları katliamlar Azerbaycan diasporası sayesinde dünya kamuoyuna duyurulmaya çalışılmaktadır.

²²⁴ Fuad Muradov, "Azərbaycan Diaspor Hərəkətində Yeni Dövr Başlayır", **Respublika**, 31 Dekabr 2020, s. 9.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Nigar Orucova, "Diasporumuz daim doğma Azərbaycanın yanındadır", **İki Sahil**, 26 Noyabr 2020, s.26.

²²⁷ Əliqismət Bədəlov, "Soydaşlarımızın Ürəyi Vətənlə - Azərbaycanla döyünür", **Xalq Qazeti**, 29 Dekabr 2020, s.11.

SONUÇ

İnsanlık tarihinde her zaman önemli rol oynayan göç süreçleri, kuşkusuz uluslararası ilişkiler sisteminde öne çıkan sorunlardan biri haline gelmiştir. Kriterlere göre sınıflandırılan göç coğrafyası ve ölçeği genişlemiştir - yasal ve yasadışı, gönüllü ve zorunlu, kalıcı ve geçici, mülteciler ve sığınmacılar, aile birleşimi ve beyin göçü. Yeni göç türleri ortaya çıktı - yüksek nitelikli personel ve çoğunlukla yasadışı göçün temeli olan vasıfsız kişilerin göçü. Zorunlu göç eğilimleri artmış, göç dünyadaki sosyal değişim faktörlerinden biri olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Kuşkusuz göç, demografik süreçlerin oluşumunda önemli bir rol oynar ve nüfusun etnik ve kültürel bileşimini oluşturur.

Dünyadaki evrensel insan değişimlerinin ve önemli olayların arka planına karşı, göç akışlarında yoğun bir artış olmuştur. Kural olarak, göçmenler iyi bir yaşam, güvenli ve rahat bir çalışma arayışı içindedirler. Sonuç olarak, insana yakışır bir yaşam arayışında, güvenliğin yüksek düzeyde sağlandığı istikrarlı, gelişmiş bir ülkenin vatandaşı olmak isteyenlerin sayısı yıldan yıla artmaktadır.

Azerbaycan'dan Avrupa'ya ve dünyanın diğer bölgelerine göç, modern dünyada gerçekleşen küresel süreçlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Göç araştırmalarının genelleştirilmesi, Azerbaycan'daki çeşitli göç biçimlerinden bahsetmemize olanak tanır: ekonomik, siyasi, sosyal, işgücü, yasadışı, silahlı çatışma bölgelerinden mülteci akını.

Azerbaycan'daki ekonomik ve demografik krizler bağlamında, nüfus göçü bir yandan bu krizlerin derinliklerinin oldukça doğru bir göstergesi olabilirken, diğer yandan, göçün etkili düzenlemesi SSCB'nin çöküşünden sonra Azerbaycan'ın karşılaştığı hem ekonomik hem de demografik sorunların çözümüne katkıda bulunabilecek önemli süreçlerden biri olabilir. Göç süreçlerindeki keskin artış, nüfusun SSCB'nin çöküşüyle bağlantılı olarak yaşadığı güçlü sosyal kargaşadan kaynaklanmaktadır. Göçler birbiriyle çelişen etkiler yaşamış ve yaşadıkları dönemin karmaşıklığını yansıtmıştır.

Bu çalışmada, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, Uluslararası avukatların, göç konularına yönelik rus ve yabancı araştırmacıların göç olgusunu tanımlamaya yönelik yaklaşımları incelenip

özetlenerek, aşağıdaki uluslararası göç kavramı önerilmiştir. Uluslararası göç, bir devletin arazisinden başka bir devletin arazisine, biçimine, nedenlerine ve zamanlamasına bakılmaksızın, kişilerin hukuki statülerinde bir değişikliğe neden olan hareketidir.

Ayrıca, göç türlerinin görsel bir temsili için göçlerin ana özelliklerini ihtiva eden aşağıdaki tablo tarafımdan derlenmiştir:

Tablo 1. Göçlerin Ana Özelliklerine Göre Türleri

Göçlerin Özellikleri	Nüfus Göçü Türleri
Yöne göre	İç Göçler (ülke dahili)
	Dış göçler (uluslararası)
Süreye göre	Kalıcı göçler
	Geçici göçler
Mevzuata uygunluğa göre	Yasal göçler
	Yasadışı göçler
Gönüllülük derecesine göre	Gönüllü göçler
	Zorunlu göçler
Maksadına göre	Ekonomik göçler
	Eğitim amaçlı
	Ailelerin oluşturulması ve yeniden birleştirilmesi
	Turizm amaçlı

Bu çalışmada, modern uluslararası ilişkiler teorisine göre nüfusun uluslararası göçleri, bunların siyasi, kültürel ve sosyo-ekonomik nitelikteki bölgesel ve yerel dönüşümler üzerindeki etkileri öğrenilmiştir. Nüfus göçü araştırmalarına yönelik teorik yaklaşımların analizi, bunların muazzam çeşitliliğini ve göç modellerini açıklayan çok sayıda farklı bilimsel teoriyi ortaya çıkarmıştır. Belirli siyasi dünya görüşünü yansıtan ve buna göre modern dünya gelişiminin göçle ilgili tüm sorunlarının üç ana vizyon perspektifini belirleyen işlevsel bir teorik yapıya sahip neorealist, neoliberal ve neomarksist paradigmlar daha ayrıntılı olarak incelenmiştir.

İncelemede, modern göç süreçlerinin daha zengin ve daha çeşitli hale geldiği için bu alandaki teorik gelişmelerin güçlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Araştırma sırasında genellemeler yapılmış ve aşağıdaki teorik ve pratik önemi olan sonuçlar elde edilmiştir:

Göç süreçlerinin ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınması üzerindeki etkisi artmaya devam etmektedir, çünkü modern koşullarda göç değişkenliği, ekonomik faktöre dayalı olan üretici güçlerin daha dinamik gelişiminin unsurlarından biridir. Modern koşullarda nüfusun yerinden edilmesinin ekonomik nedenleri, sermaye talebi, üretim ve üretici güçlerin hareketi tarafından koşullandırılmıştır. Sermayenin bir alandan diğerine hareketi, iş gücünün serbest dolaşımının meşru gerekliliğini gerektirir.

Nüfus göçü, ekonomik kalkınma açısından olumlu bir olaydır. Bu, üretimdeki sürekli yapısal değişikliklerle koşullandırılan ekonominin kendisinin nesnel ihtiyacıdır. Göç süreçlerinin modern gelişim modellerini karakterize eden göçün, nüfusun yaşam koşullarını değiştirmenin, mesleki, kültürel ve maddi düzeyini artırmanın bir aracı olduğu sonucuna varılabilir.

Göç süreçlerinin alıcı ve gönderen ülkeler üzerindeki etkisinin hem avantajları hem de dezavantajları vardır. Ev sahibi ülkelerde göç, nüfus artışı ve gençleşmesi üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Göç süreçleri, eğitim dengesi ve işgücünün uzmanlaşması açısından niteliksel değişiklikler üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir.

Ülkenin dünya işgücü piyasasında aktivasyonu, dış ekonomik ilişkilerin gelişmesi, mal ticareti, yabancı sermayenin katılımı, etkin teknolojilerin üretim yöntemleri ve yabancı deneyim kullanımı nedeniyle ekonomide yapısal değişikliklerin uygulanmasını teşvik etmektedir.

Azerbaycan, uluslararası göçü belirleyen aşağıdaki gibi modern eğilimlerle karakterize edilmiştir:

- Göçmen işçi sayısında artış;
- Yüksek düzeyde eğitim ve mesleki niteliklere sahip göçmenlerin oranında artış,

Göç süreçlerinin düzenlenmesi için kapsamlı bir programın geliştirilmesinin ilk aşamasında, bilimsel ve ekonomik olarak doğrulanmış bir göç politikası kavramı geliştirilmiştir.

Azerbaycan ve başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkeleri arasındaki göç ilişkilerinin tarihsel analizi Azerbaycan ve Avrupa ülkeleri arasındaki göçler hem ekonomik hem de politik faktörler tarafından belirlendiğini göstermiştir.

Azerbaycan'ın dış göçünün sosyo-ekonomik yönlerini incelerken, göçmenlik süreçlerini yönetmenin göç politikası gibi bir unsur üzerinde durulmalıdır.

Başta Almanya olmak üzere Azerbaycan ile Avrupa ülkeleri arasındaki modern göçlerin ölçeğini ve yönünü belirleyen yeni faktörler arasında şunlar yer almaktadır:

- Piyasa ilişkilerine geçiş, sermaye ve mal akışını teşvik eden özel girişimciliğin gelişimi ve buna bağlı olarak emeğin hareketi, işgücü piyasasının oluşumu;

- Nüfus göçü için yasal çerçevenin oluşturulması, Azerbaycan'ın uluslararası göç alanında uluslararası sözleşmelere ve anlaşmalara katılımı

Tez çalışmamız bağlamında aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Azerbaycan'ın kapsamlı göç politikası çerçevesinde işgücü göçü süreçlerinin yönetimi önceliklerden biri olmalı ve aşağıdakileri içermelidir:
 - İşçi hareketinin düzenlenmesi;
 - Göç kontrolünün düzenlenmesi;
 - İşgücü göç akışlarının yönlendirilmesi;
 - Tek bir normatif-yasal dayanağın oluşturulması;
 - İşgücünün rekabet gücünü artıracak önlemlerin uygulanması.
- Azerbaycan'da yeni göç politikası modelinin oluşumundaki önemli yönler arasında şunlar yer almalıdır:
 - Azerbaycan Cumhuriyeti Göç Kanunu'nun kabul edilmesi, ulusal hukuki çerçevenin iyileştirilmesi, göçmen haklarının korunmasına ilişkin uluslararası hukuk belgelerine katılım şartlarının hazırlanması temelinde Azerbaycan vatandaşlarının yurt dışına göçüne ilişkin mevzuatta değişiklik yapılması;

- Geçmişte yurt dışına gitmiş göçmenler ve her şeyden önce yüksek vasıflı göçmenlerin evlerine dönmeleri için teşvikler yaratılması;
 - Göç politikası sadece devletin elinde olmamalıdır. Bu politikanın en önemli unsuru, göçmenlerin, yerleşimcilerin, geri gönderilenlerin ve diaspora temsilcilerinin menfaatine hareket eden çeşitli kamu yapıları, dernekleri ve kuruluşlarının faaliyetleri olmalıdır.
- Avrupa ülkelerindeki ve özellikle Almanya'daki Azerbaycanlı göçmenlerle ilgili olarak, diaspora kuruluşlarının faaliyetleri genişletilmelidir. Bu kapsamda:
- Diaspora örgütleri, yeni göçmenleri ev sahibi ülkenin toplumuna entegre etmeye yardım etmeye dahil edilmelidir;
 - Diaspora örgütleri yasadışı göçmenlerin tespit edilmesinde ve statülerini yasallaştırmada veya anavatanlarına dönmelerinde onlara yardım edebilir.
 - Azerbaycan Cumhuriyeti Diaspora İşlerinden Sorumlu Devlet Komitesi devletimizin ulusal çıkarlarına uygun olarak yurt dışında yaşayan yurttaşlarımızın potansiyelinin parlamentolar ve kongreler düzeyinde siyasi sahadaki etkilerinden yararlanmalı.

KAYNAKÇA

“Azərbaycan Diasporu: Yaranma tarixi və məqsədi”,
<https://diaspora.foundation/azerbaijandiaspor>, (e.t.: 25.10.2021).

Fraybergdə “Almaniya Və Azərbaycanın Hüquq, İqtisadiyyat Və Tıbb Sahələrində Müqayisəli Təhlili” Adlı Elmi Tədbir Keçirilib,
<https://www.vasw.de/site/post-view/6> (e.t.:18.10.2021)

Almaniyada “Azərbaycanda Kənd Təsərrüfatının İnkişafı – Təbii Resurslardan Davamlı İstifadə” Mövzusunda Tədbir Keçirilib,
www.vasw.de/site/post-view/7 (e.t.:18.10.2021).

“Heydər Əliyev İrsi” Beynəlxalq Elektron Kitabxana, **Azərbaycan-Almaniya münasibətləri**, <https://lib.aliyev-heritage.org/az/687645.html> ,
(e.t.:25.05.2021).

“Odlar Yurdu` Popularizes Azerbaijan in Germany”, AZERTAC,
09.12.2003,
https://azertag.az/en/xeber/ODLAR_YURDU_POPULARIZES_AZERBAIJAN_IN_GERMANY-549062, (e.t.:13.11.2021)

““Bir pəncərə” prinsipi”, **Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidmətinin jurnalı**, № 3, mart 2013.

“1998-ci il üçün Almaniya Federativ Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında maliyyə və texniki əməkdaşlığa dair hökumətlərarası danışıqların nəticələri haqqında Memorandum” barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, <http://www.e-qanun.az/framework/5154>,
(e.t.:05.07.2021)

“Almaniya azərbaycanlılarının Koordinasiya Şurası təsis edilib”, **AZERTAC**, 01.10.2018,
https://azertag.az/xeber/Almaniya_azerbaycanlilarinin_Koordinasiya_Surasi_tesis_edilib-1199661, (e.t.:25.11.2021)

29 noyabr 2016-cı il tarixli 426-VQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu”, Azərbaycan qəzeti, 13 yanvar 2017-ci il, № 7, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2017-ci il, №1 , maddə 14.

“Azerbaijan From Ancient Times To The Advent Of Islam”, **Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan Presidential Library**, s.6 <https://files.preslib.az/projects/azerbaijan/eng/gl3.pdf> , (e.t.: 06.02.2021)

“Azerbaijan, German ties rapidly developing”, **AzerNews**, 03.09.2014, <https://www.azernews.az/nation/70246.html> , (e.t.: 06.06.2021)

“Azərbaycan Respublikasında müvəqqəti yaşamaq üçün icazənin alınması (müddətinin uzadılması) üçün müraciətin və sənədlərin qəbulu üzrə inzibati reqlament”in təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidməti *Kollegiyasının* *Qərarı*, https://migration.gov.az/content/pdf/5ec7d2e272aba_REQLAMENT-MY%C4%B0.pdf , (e.t.:01.04.2021)

*“Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə 2011-2015-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda nəzərdə tutulmuş tədbirlər çərçivəsində Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidməti tərəfindən 2011-2015- United Nations High Commissioner for Refugees, **Quality Initiative in Eastern Europe and South Caucasus Description of Phase Two (2015-2017)***, <https://www.refworld.org.ru/pdfid/569f4e1e4.pdf>.(e.t.: 10.04.2021)

“Destination: Germany”, **Meydan TV**, 22.10.2017, <https://d9mc3ts4czbpr.cloudfront.net/en/article/destination-germany/>, (e.t.:10.08.2021).

“New Azerbaijani Diaspora Organization Set Up in Germany”, **AZERTAC**, 17.01.2009, https://azertag.az/en/xeber/NEW_AZERBAIJANI_DIASPORA_ORGANIZATI_ON_SET_UP_IN_GERMANY-580371 , (e.t.: 17.11.2021).

“The Communist Regime In North Azerbaijan (28th Of April, 1920–18th Of October, 1991)”, **Administrative Department of the President of the Republic of Azerbaijan Presidential Library**, s.28 <https://files.preslib.az/projects/azerbaijan/eng/gl3.pdf> , (e.t.: 06.02.2021)

“Ильхам Алиев раскритиковал сверхдержавы”, **Haqqin.az**, 19.02.2017, <https://haqqin.az/news/92991> (e.t.:12.05.2021)

«Azərbaycan Respublikasını təmsil edən Maliyyə Nazirliyi («Azərbaycan tərəfi»), Almaniya İnkişaf Bankı, KfW («KfW») və Beynəlxalq Əməkdaşlıq üzrə Əmanət Kassaları Fondu («BƏƏKF») arasında Alman-Azərbaycan Fonduna (AAF-a) menecment xidmətləri haqqında Müqavilə»nin təsdiqedilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, <http://www.e-qanun.az/framework/14650> , (e.t.:01.06.2021)

AB-Azərbaycan ilişkileri hakkında gerçekler ve rakamlar, (Easternpartnership, <https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2019-05/EAP%20FACTSHEET%20AZERBAIJAN%20RU.pdf>) (e.t.: 25.04.2021).

AKŞİN Ayten, “Azerbaycanlılar İsviçre’de”, **Echo gazetesi**, 24 Nisan 2007.

AKTAŞ Osman Nuri, “ `Asrın Anlaşması` ve Azerbaycan Ekonomisine Etkisi”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, sayı 30, 2006.

AKTEL Mehmet, KAYGISIZ Ümmühan, “Türkiyede Göç Yönetimi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 23, S. 2, 2018.

ALLAHVERANOV Azer, ALIYEVA Rasmıyya, SADİGOV Turkhan, European Commission, **Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe** (Final Country Report, Azerbaijan), April 2012.

ALLAHVERANOV Azer, HUSEYNOV Emin, “Costs and Benefits of Labour Mobility between the EU and the Eastern Partnership Partner Countries: Country Report Azerbaijan”, **Center for Social and Economic Research**, Warsaw, 2013.

Alman-Azərbaycan Cəmiyyəti (Deutsch Aserbaidische Gesellschaft), <http://dag.az/>, (e.t.:10.07.2021).

ARZUMANLI Vaqif, MUSTAFA Nazim, **Tarixin qara səhifələri: Deportasiya. Soyqırım. Qaçqınlıq**, Bakı: Qartal, 1998.

Asylum applications and refugees from Azerbaijan, <https://www.worlddata.info/asia/azerbaijan/asylum.php>, (e.t.: 10.09.2021).

AZADİNFÖRM İnförmasiya Agentliyi, 12.11.2013, <https://azadinform.az/az/hadise/143052/almaniyada-azerbaycan-mektebi-fealiyyet-gsterecek/>, (e.t.: 30.09.2021)

Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir, <http://www.e-qanun.az/framework/25029> (e.t.: 23.03.2021).

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Almaniya Federativ Respublikasının Prezidenti Roman Hərsoq İlə Görüşü, AZƏRTAC Qazeti, https://azertag.az/xeber/AZARBAYCAN_PREZIDENTI_HEYDAR_ALIYEVIN_ALMANIYA_FEDERATIV_RESPUBLIKASININ_PREZIDENTI_ROMAN_HERSOQ_ILA_GORUSU-798095, (e.t.: 30.06.2021).

Azərbaycan Respublikası Dövlət Miqrasiya Xidməti, <https://www.migration.gov.az/az/about/54> (e.t.: 01.03.2021).

Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Almaniya Federativ Respublikası Hökuməti arasında maliyyə əməkdaşlığı haqqında Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 25 iyun 1996-cı il. № 131-IQ, <http://www.e-qanun.az/framework/4183> , (e.t.:01.06.2021).

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığının bərpa edilməsi üçün müraciətin və sənədlərin qəbulu üzrə inzibati rəqlament”in təsdiq edilməsi barədə qərar, <https://migration.gov.az/content/pdf/7d04a9ba18885d6ce484b2ba7eeb3477.pdf> , (e.t.:01.04.2021).

Azərbaycan Respublikasının Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi, “Alman-Azərbaycan Dostluq Cəmiyyəti yeni TV layihəsini təqdim edib”, 21.01.2019, <http://diaspor.gov.az/xeberler/x302.php> , (e.t: 18.10.2021)

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya İdarəetmə Siyasəti Konsepsiyası (“Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya İdarəetmə Siyasəti Konsepsiyası”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı, Bakı şəhəri, 13 iyul 2004-cü il, №94)

Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik konsepsiyasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı (Bakı şəhəri, 23 may 2007-ci il, № 2198).

Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsi, <http://e-qanun.az/framework/46959> , (e.t.:25.03.2021).

Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, <http://www.e-qanun.az/framework/26186> , (e.t.: 01.03.2021).

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin nitqləri, çıxışları, müsahibələri və bəyanatları 2004 – cü il, “*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Almaniya Federativ Respublikasına rəsmi səfəri. Prezident İlham Əliyevin və Kansler Gerhard Şröderin birgə mətbuat konfransı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin bəyanatı*”.

Azərbaycandan Kənarda İşləyən və Yaşayan Azərbaycanlı Miqrantların Azərbaycanda Qalan Həyat Yoldaşları və Digər Ailə Üzvlərinin Vəziyyəti Haqqında Tədqiqata Dair Hesabat, Bakı, 2013.

BARIŞIK Salih, “Göç Kavramı, Tanımı ve Türleri”, Salih Barışık, **Küreselleşən Dünyada Fırsat Eşitliyi Arayışında Uluslararası Göç ve Türkiye'nin Suriye Deneyimi**, Ankara: Gazi Kitabevi, Kasım 2020.

BEISSINGER Mark R., **Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State**, Hong Kong, China: Cambridge University Press, 2002.

Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı tərəfindən həyata keçirilən layihələr, https://migration.gov.az/az/useful_detail/380 , (e.t.: 10.04.2021).

Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı, **Azərbaycanda 2015-ci ildən sonrakı İnkişaf Çərçivəsinə dair məsləhətləşmələr. Yekun Hesabat**, Bakı, 2013.

Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının Azərbaycandakı Nümayəndəliyi Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin İnsan Alverinə qarşı Mübarizə Baş İdarəsi ilə əməkdaşlıq çərçivəsində maarifləndirmə kampaniyası həyata keçirir. <https://www.insanalveri.gov.az/?limited/az/news/view/198/> , (e.t.:15.04.2021).

BƏDƏLOV Əliqismət, “Soydaşlarımızın Ürəyi Vətənlə - Azərbaycanla döyünür”, **Xalq Qazeti**, 29 Dekabr 2020.

Birləşmiş Millətlər Ekonomik və Sosial İşlər Dairesi, **Uluslararası Göç İstatistikləri üzerine Öneriler**, New York: 1998, http://www.cisstat.com/migration/rec_stat_int_mig.pdf (e.t: 28.01.2021).

BOSWELL Christina, “Migration in Europe”, Barbara Marshall (ed.), **The Politics of Migration: A Survey**, London and New York: Routledge, 2006.

BUCHANAN Patrick J., **The Death of the West: How Dying Populations and Immigrant Invasions Imperil Our Country and Civilization**, N.Y: Thomas Dunne Books, 1 Nisan 2002.

C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası, **Cənubi Qafqaz Regionunda Alman Məskənlərinin Sahnmasının 200 İlliyi**, Bakı, Biblioqrafik icmal, 2017.

CASTLES Stephen, “Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, cilt 36, sayı 10, Ağustos 2010.

ÇAĞLAR Türken, “Göç Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve”, **Toros Üniversitesi İİBF Sosyol Bilimler Dergisi**, cilt 5, sayı 8, Haziran 2018.

ÇESNOKOV A.S., “Uluslararası ilişkilerin modern paradigmlarında göç politikası”, **Ural Devlet Üniversitesi Bülteni**, cilt 3, sayı no 6, 2008.

Country of Origin Information Reports Section (AB), **General Country of Origin Information Report for Azerbaijan**, The Hague, July 2020.

Deutschland und Aserbajdschan: Bilaterale Beziehungen, 26.02.2020, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/aserbajdschan-node/aserbajdschan--beziehungen-zu-deutschland/201894> ,(e.t.: 21.06.2021).

DMX rəisi Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının nümayəndələri ilə görüşüb, <https://kaspi.az/az/dmx-reisi-beynelxalq-miqrasiya-teskilatinin-numayendeleri-ile-grusub/pages/q.pdf>, (e.t.: 10.04.2021).

Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti olma müddətinin uzadılması, müvəqqəti və ya daimi yaşamaq üçün icazənin, o cümlədən iş icazəsinin verilməsi (və ya müddətinin uzadılması) üçün ərizə-anket nümunələrinin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı,

<https://migration.gov.az/content/pdf/4f3a0d33cb882b3ff8dd8e1e63542946.pdf> ,
(e.t.:01.04.2021).

ƏHMƏDLİ Rafail, **Mirzə Bala Məhəmmədzadənin ictimai-siyasi görüşləri**, Bakı: Ozan, 2017.

ƏLİYEV Amid, “Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Siyasəti: Beynəlxalq və İkitərəfli Əməkdaşlıq”, Dövlət idarəçiliyi, Bakı – 2015, № 3(51).

ƏLİYEVƏ Günay, “Azərbaycanda alman mədəniyyəti izləri”, “**Xalq**” qəzeti, 28 iyul 2019.

Əmək miqrasiyası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (Bakı şəhəri, 28 oktyabr 1999-cu il, № 724-IQ)

Elşən Nəsibov, **Miqrasiyanın əsasları**, Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı, 2014.

FRANK Denis, “Changes in migration control during the neoliberal era: surveillance and border control in Swedish labour immigration policy”, **Journal of Political Power**, cilt 7, sayı 3, 2014.

Freedom Files Analytical Centre, **European Values Bought and Sold, An Exploration into Azerbaijan’s Sophisticated System Of Projecting its International Influence, Buying Western Politicians And Capturing Intergovernmental Organisations**, March 2017.

Global Multidimensional Poverty Index 2020: Charting pathways out of multidimensional poverty: Achieving the SDGs, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2020_mpi_report_en.pdf (e.t. 04.02.2021)

GUNN Rosalind Victoria, *You’re Not Welcome Here: Examining The Intersections Of Migration And Neoliberal Immigration Policy In Canada*, Ryerson University, 2013. (yüksek lisans tezi)

GÜLLÜPİNAR Fuat, “Göç Olgusunun Ekonomi Politigi ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 4, Nisan-Eylül 2012.

H.Əliyev adına Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbi Elmi Əsərlər Məcmuəsi, **Dövlətlərarası münasibətlərin inkişafında diaspor amili**, Bakı:2011, №1 (16).

HOLLIFIELD James F., “Migration, and Economic Development: The Risks and Rewards of Openness”, James F. Hollifield, Pia M. Orrenius, Thomas Osang Trade, **Migration, Trade, and Development**, Dallas, Texas: Federal Reserve Bank of Dallas, 6 Ekim 2006.

HUNTINGTON Samuel, “The Clash of Civilizations?”, **Foreign Affairs**, cilt 72, No. 3, Yaz 1993.

Hüseynli Alim, “Diaspora Təşkilatlarımız Ölkəmizin Maraqlarını Layiqincə Müdafiə Edirlər”, **Olaylar**, 25-31 Dekabr.

İBRAHİMOV, Nazim “Reaching out to Azerbaijani Diaspora”, Paul Goble, Murad Ismayilov, **Azerbaijan in the World Volume I**, Bakı: Azerbaijan Diplomatic Academy, 2009.

International Centre of Migration Policy Development, Vienna, **Baseline Study on Migration in Azerbaijan**, Vienna: April 2018.

International Organization for Migrant, **Azerbaijan Labour Migrant Survey Report**, Geneva, 2009, s.11 <https://publications.iom.int/books/azerbaijan-labour-migrant-survey-report> (e.t.: 16.02.2021)

International Organization for Migration, **World Migration Report 2020**, 2019, s. 4 https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf (e.t.: 31.01.2021).

İSMAYILOV İsrəfil, **Azərbaycan Nefti XX Əsrdə (hərbi-siyasi baxış)**, Bakı: Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası Mətbəəsi, 2007.

QASIMOV Cəlal, **Siyasi repressiya: həyatda və ədəbiyyatda**, Bakı: «Elm və təhsil», 2020.

QULİYEV Cəmil, "Azərbaycan SSR-in beynəlxalq və daxili vəziyyəti (1920-1922-ci illər)", Cəmil Quliyev, **AZƏRBAYCAN TARİXİ aprel 1920- iyun 1941**, VI cild, Bakı: Elm, 2008.

KOSLOWSK Rey, **International Migration and Human Mobility as Security Issues**, New York City: The International Studies Association Meeting, 15-18 February 2009.

MAHMUDOVA Nigar, Qloballaşma Şəraitində Miqrasiya Prosesinin Güclənməsi və Onun Azərbaycanda Təzahürünün İqtisadi-Coğrafi Təhlili, Bakı Dövlət Universiteti "İQTİSADI VƏ SOSIAL COĞRAFIYA" kafedrası üzrə, (Magistr dərəcəsi almaq üçün DİSSERTASIYA İŞİ), 2017.

MAMMADOV Novruz, "About The Main Directions In The Foreign Policy Of Azerbaijan", **Azerbaijan Focus: Journal of International Affairs**, volume 2, issue 2, 2010.

MARCOS Subcomandante, **Zapatista Hikayeleri**, (çev.: Çiğdem Dalay), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2003.

MARJANLI Musa, **Armenians. Russia. The Caucasus**, Dubai: Khazar University Press, 2011.

MARSHALL Barbara, "A-Z Glossary", Barbara Marshall (ed.), **The Politics of Migration: A Survey**, London: Routledge, 2006.

MASSEY Douglas S., **Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium**, Oxford: Oxford University Press, 1998.

MERDAN Ali Samir, "Avrupa Birliğı – Azərbaycan İlişkileri", **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt 26, sayı 2, 2019.

MEMMEDOVA İrade, “18-19. Yüzyılın Başlarında Azərbaycan`ın Nüfus Yapısı”, **Yeni Türkiye**, 60, 2014.

MƏMMƏDOVA Səadət, “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Təhsil Siyasəti”, **Strateji Təhlil**, Say 1-2(23-24), 2018.

Misir Mərdanov, "Xalq Cümhuriyyəti Dövründə Azərbaycanda Təhsil", **Türkologiya**, № 2, 2018.

Miqrantların hüquqlarının müdafiəsi və onların cəmiyyətə inteqrasiyası sahəsində əsaslı tədbirlər görülür, https://migration.gov.az/az/press_detail/277 , (e.t.: 07.04.2021).

Miqrasiya bələdçisi (BMqT Azərbaycan, Bakı – 2004).

Miqrasiya Məcəlləsinin qəbulu bu sahədəki qanunvericiliyi daha da sadələşdirir, https://migration.gov.az/az/press_detail/324 (e.t.:25.03.2021)

Miqrasiya, 3-cü cild, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya Xidməti,(mart 2013-cü il).

Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı üzrə Beynəlxalq Mərkəz (MSİBM) Avstriya Respublikası, **Azərbaycanda Miqrasiya Vəziyyətinə Dair Tədqiqat**, Vyana: Aprel 2018.

MURADOV Fuad, “Azərbaycan Diaspor Hərəkətində Yeni Dövr Başlayır”, **Respublika**, 31 Dekabr 2020.

NƏBİYEV Firudin, "Dövlət Miqrasiya Xidməti: 10 il xidmətdə", **AZƏRTAC**, Mart 2017.

NABİYEV Firudin., “Devlet göç politikası halkımızın ulusal çıkarlarına hizmet ediyor”, **Respublika gazetesi**, 19 Mart 2013.

NİFTALİYEV İlgar, “Deportation of Azerbaijanis from Armenia (1948-1953)”, **IRS History**, 1, 16, 2014.

O RAL Belgin, ÇETİNKAYA Fevziye, “Sosyolojik Bir olgu Olarak Göç Tanımı, Nedenleri ve Göç Kavramları”, **Türkiye Klinikleri Public Health - Special Topic**, Cilt 3 Sayı 1, 2017.

ORUCOVA Nigar, “Diasporumuz daim doğma Azərbaycanın yanındadır”, **İki Sahil**, 26 Noyabr 2020.

ÖMƏROV Vahid, “Azərbaycan – Qərbi Avropa Ölkələri”, **Səs Qazeti**, 29 Yanvar 2013.

ÖMƏROV Vahid, “Müstəqillik illərində Azərbaycan və Almaniyanın mədəni inteqrasiyası sahəsində dinamik inkişafı”, **Səs Qazeti**, 14 Avqust 2013.

ÖZDAL Barış, **Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye**, Bursa: Dora, 2018.

ÖZGÜN Yasemin, “Neoliberalizm ve Göç Olgusunun Değişen Yüzü”, **Toplum ve Hekim**, cilt 25, sayı 4, Temmuz-Ağustos 2010.

PASHAYEV Atakhan, “March 1918 Massacre in Baku”, **Visions Of Azerbaijan**, Volume 2.2, 2007.

Press and information team of the Delegation to the Azerbaijan, **EU and Azerbaijan discuss twinning projects in Baku**, 09/10/2019, https://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/68628/eu-and-azerbaijan-discuss-twinning-projects-baku_en, (e.t.:10.05.2021).

Problems of migration statistics. Population studies.№ 5. (New York: United Nations, 1950).

Rahman SEFEROV, İBADOV Adalet, “Ermenistan’ın Karabag’ı İşgal Süreci Ve Sonrasında Azerbaycan’da Yaşanan Zorunlu Göçler Ve Sorunları”, **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, sayı 18, 2007.

Rakovskaya V. S., Solovieva N. N., Tumanova I. A., ”Labor Migration: The Consequences For Donor Countries And Recipient Countries”, **National**

Research Tomsk Polytechnic University, 2013, № 3, <https://s.science-education.ru/pdf/2013/3/9443.pdf> (e.t.: 02.02.2021)

RAVENSTEIN Ernst Georg, *The Birthplace of the People and the Laws of Migration*, (The Geographical Magazine № 3, 1876) ss. 173–233; *The Laws of Migration* (Journal of the Royal Statistical Society. № 46, 1885), ss.167–235; *The Laws of Migration: Second Paper*, (Journal of the Royal Statistical Society, № 52, 1889).

Recommendations on statistics of international migration: statistical papers. Series M. № 58. (New York: United Nations, 1980).

RESNICK Stephen A., WOLFF Richard D., **Knowledge and Class: A Marxian Critique of Political Economy**, Chicago, 1987.

RƏHİMOV Arzu, “Azərbaycanın dinamik inkişafı miqrasiya proseslərinin dövlət səviyyəsində tənzimlənməsini zəruri edir”, **Azərbaycan**, 17 mart 2009.

RUMYANSEV Sergey, “Immigrants in Azerbaijan: Current Situation and Prospects of (Re)integration Policy” **CARIM-East Research Report**, 43, 2012, European University Institute.

ŞANLIOĞLU Ömer, “Almanya’nın Birleşmesinin 20.Yılı: Ekonomi Politikalarının Başarısı Açısından Bir Değerlendirme”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, cilt 6, sayı 1, Bahar 2010.

SAYIN Yusuf, USANMAZ Ahmet, ASLANGIRI Fırat, “Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:18, Sayı:31,2016.

SEFEROV Rehman, İBADOV Adalet, “Ermenistan’ın Karabağ’ı İşgal Süreci ve Sonrasında Azerbaycan’da Yaşanan Zorunlu Göçler ve Sorunları”, **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, Sayı: 18, 2007.

SEYHUN Ömer Kayhan, Avrupa Birliğinde'ki demografik dönüşümün Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyeliği Çerçevesinde İş Gücü Piyasalarına Yansıması, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara: Kasım 2006.

SHAFIYEV Farid, The Russian-Soviet Resettlement Policies and Their Implications For Ethno-Territorial Conflicts In The South Caucasus, Carleton University, Ottawa, 2015 (doktora tezi).

SKVORTSOV Nikolay Genrikhovich, "Etnıchnost', Rasa, Sposob Proızvodstva: Neomarksıstskaya Perspektıva", Zhurnal sotsiologii i sotsial'noy antropologii, Cilt 1, No. 1, 1998.

TAMER Mehmet, "Göç, Göçün Nedenleri ve Uluslararası Göç Üzerine Kavramsal Bir Analiz", **JSHJR**, cilt 7, sayı 60.

The Ganjevi Institute for Azerbaijani Culture, <http://www.aserbaidshische-kultur.de/?lang=en>, (e.t.:10.10.2021)

The Republic of Azerbaijan State Migration Service, **Cooperation in the migration field between Azerbaijan and Germany was discussed in Berlin**, https://migration.gov.az/index.php/en/news_detail/10214, (e.t.:20.08.2021)

TİŞKOV Valery A., "Vatandaşlık, Göçmenler ve Rusya'nın Çıkarları Hakkında Kanun"(Russian Journal: Internet Edition. Yayın tarihi 6 Mart 2002)

TURAN Ali, "1905 Və 1918-Ci İllərdə Ermənilərin Azərbaycanlılara Qarşı Soyqırım Aktları", **Xalq Qazeti**, Temmuz 2017.

Uluslararası Göç İstatistikleri Doğu Avrupa ve Orta Asya için Pratik Bir Kılavuz, (Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu, Cenevre 2011) https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/RUS_International_Migration_Statistics_Practical_Guide.pdf (e.t.: 20.01.2021).

Uluslararası Hukuk Komisyonu Yıllığı, *Cilt 2* (New York; Cenevre: 1993).

UNHCR The UN Refugee Agency, **Concept Note Quality Initiative in Eastern Europe and the South Caucasus (QIEE) 2018 and beyond**, <https://www.refworld.org.ru/pdfid/5aafc0614.pdf>. (e.t.: 10.04.2021).

United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, **International Migration Report 2009: A Global Assessment**, United Nations, New York, 2011.

VELTMEYER James Petras, Henry, “Globalisation or imperialism?”, **Cambridge Review of International Affairs**, cilt 14, sayı 1, 2000.

WALLERSTEIN Immanuel, “Social Science and the Communist Interlude, or Interpretations of Contemporary History”, **Polish Sociological Review**, No. 2, 199.

WISE Raúl Delgado, MÁRQUEZ Humberto, “Neoliberal globalization and migration”, Immanuel Ness, **The Encyclopedia of Global Human Migration**, New York: 2013, s.2.

Xaricdəki diaspor təşkilatları, www.azerbaijans.com/content_495_az.html (e.t.: 25.10.2021).

XƏLİLOV Qədir, **Heydər Əliyev Adına Bakı-Tiblisi-Ceyhan Neft Kəmərinin Ekoloji Təhlükəsizliyinin Beynəlxalq Hüquq və Dövlət Daxili Qanunvericilik Problemləri**, Bakı: Elm və Təhsil, 2009.

YAQUBLU Nəsiman, **Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Ensiklopediyası**, Bakı: Kitab Klubu, 2013.

YİLMAZ Abdurrahman, “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”, **Turkish Studies**, Cilt 9, Sayı 2, 2014.

YUNUSOV Arif, “Integration in Azerbaijan’s Migration Processes” **CARIM-East Research Report**, 2013, European University Institute.

АБДУЛМАНАПОВ Пирмагомед Габидуллаевич, «Факторы и последствия международной миграции населения», УЭПС, 2019, №1.

БАЛТАЧЕВА Марина, БОГДАНОВ Юрий, “Азербайджан отказывается от «европейской мечты”, **Деловая газета Взгляд**, <https://vz.ru/world/2015/9/16/767108.html>, 16.09.2015, (e.t.:19.05.2021).

ВАСИЛЕНКО Павел Владимирович, “Зарубежные теории миграции населения”, <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnye-teorii-migratsii-naseleniya/viewer> (e.t.: 08.03.2022)

ЗЕЙНАЛОВА Судаба, **Азербайджано-Германские отношения в контексте интеграции Азербайджана в Европейское сообщество**, Баку: Мутарджим, 2008.

ИОНЦЕВ Владимир Алексеевич, **Международная миграция населения: теория и история работы**, Москва: Диалог-МГУ, 1999.

МЕДЖИД Фаик, “37 человек дополнили список политзаключенных в Азербайджане”, Кавказский Узел, 06.08.202, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/352726/> (e.t.:11.05.2021)

Международные проекты, https://migration.gov.az/ru/useful_detail/376 (e.t.: 10.04.2021).

МЕХТИЕВ Эльчин, СЕИДОВА Кямаля, ПАРФЁНОВА Ирина, “Азербайджанская диаспора провела акцию перед офисом канцлера Германии”, **Trend News Agency**, 07.0.2016, <https://www.trend.az/azerbaijan/society/2543120.html> (e.t.:05.12.2021)
“Азербайджанцы Германии обратились к Меркель накануне ее визита в Баку”, **Москва-Баку.ru**, 21.08.2018, https://moscow-baku.ru/news/politics/azerbaydzhantsy_germanii_obratilis_k_merkel_nakanune_ee_vizita_v_baku/, (e.t.:07.12.2021).

Население энциклопедический словарь, Москва: Большая энциклопедия России, 1994.

НОВОЖИЛОВА Елена Олеговна, «Современные международные миграции: причины, особенности, последствия», **Общество**, № 1, с. 1, 26, 2013.

ОКОЛЬСКИЙ Марек, “Цивилизации прибывающие в конце XX века, цивилизации уходящие. Взгляд с демографической точки зрения”, Владимир Ионцев, **Мир в зеркале международной миграции: сб. статей**, М.: МАКС Пресс, 2002.

ФЕДОРОВСКАЯ Ирина Михайловна, “Азербайджан – ЕС: новый этап отношений”, Н.В.Работяжев, Г.И.Чуфрин, Т.С.Дыйканбаева, Н.А.Косолапов, А.Б.Крылов, Д.Б.Малышева, Р.А.Сафрастян, Б.К.Султанов, **Россия и новые государства Евразии**, Москва: ИМЭМО РАН.

ФУРМАН Дмитрий Ефимович, **Азербайджан и Россия: Общества и Государства**, Москва: Летний сад, 2001.

ЧЕШНОКОВ Алексей Сергеевич, “Миграционная Проблематика В Современных Парадигмах Международных Отношений: Неореализм, Неолиберализм И Неомарксизм”, **Известия Уральского государственного университета**, Серия 3, № 61, 2008.

ЮДИНА Татьяна Н., **Миграция: словарь основных терминов**, М.: Изд-во РГСУ, 2007.

<https://lent.az/news/263734> (е.т.:19.05.2021)

https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2016/05/160525_khadija_released
(е.т.:19.05.2021)